

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД

БҮГЭДЭ АРАДАЙ СОНИН

ҮНЭН

1921 оной декабрин 21-нээ гарана

2010 оной сентябрин 2 Четверг
№ 34 (21780)
Намарай түрүүшын хүхэ бишэн нарын 24 гарагай 5

Манай сонин Россин хэблэлэй алтан жасада оруулагданхай ЭРДЭМ МЭДЭСЫН ҮДЭРӨӨР!

Хүндэтэ багшанар, түрэлхид, оюутад болон хурагшад! Буряад Республикын Правительствын болон оорынгөө зүгһөө хуралсалай шэнэ жэлээр, Эрдэм мэдэсын үдэрөөр та бүгэдэниие амаршалнаб!

Манай республикада эрдэм хуралсалай халбарин ажал хүдэлмэри амжалтатайгаар шэнэлэн эмхидхэгдэнэ гэжэ манай эндэ заншалта ёһоор үнгэргэгдэдэг болоһон Байгалай хуралсалай хуралдаан Россин мого нютагуудай болон уласхоорондын олонийтын түлөөлэгшэдтэ эли бодо харуулна. Ажалтай түлбэрин шэнэ гуримда дамжан ороһоной ашаар үрэ дүнгүүдтэйгээр хүдэлдэг багшанарай салынгынь дээшлүүлхэ арга олодо. Бидэ саашаада эрдэм хуралсалы шэнэ шатада хүргэхэ хургуулинуудай дээдэ болон дунда тусхай эрдэмэй хургуулинуудай материално-техническэ үндэһэ хууриень бэхжүүлхэ гэжэ оролдохобди. Эрдэмэй үдэр Сэлэнгын аймагай Зургаан Дэбэ, Түнхэнэй аймагай Жэмһэг нютагта шэнэ хургуулинууд нээгдэбэ. Юрэнхыдөө Буряад ороной Росси гүрэнэй бүридэлдэ хайн дураараа ороһоор 350 жэлэй ойтой дашарамдуулан, манай республикада эрдэм хуралсалай 22 шэнэ объект бодхоогдохо, тэрэ тоодо 10 хургуули, хүүгэдэй 11 сээрлиг, мэргэжэлэй 1 училищи ашаглалгада тушаагдаха юм. Буряад орондо эрдэм мэдэс ехэтэй хүнүүд ехэ олон. Хүндэтэ багшанарайманай габьяа эндэ тон ехэ. Тэсэбэритэй, харюусалгатай, оролдосотой ажалтайнэй түлөө сэсэн бодолтой багшанарта эрдэм мэдэсын үдэртэй дашарамдуулан, ехэ баяр баясхан хүргэнэбди. Намарай энэ хайхан үдэр хурагшадта хандажа, эрхим хайнаар хурагты, эрдэмэй орёл өөдэ үсэд нэтрүүгээр дабшагты гэжэ хэлэхэ байнабди. Юоб гэхэдэ, танай оролдолгоһоо манай ороной, республикын, тинхэдэ өөлөдөнтэй эрээдүй байдал дүлдэдаана ха юм.

Эрдэм мэдэсын үдэртэй дашарамдуулан, хурагшадые, оюутадые, багшанарые, түрэлхидые амаршалаад, элүүр энхые, эхилһэн хэрэгүүдтэй амжалтатай байг гэжэ хүсэнэб!

Буряад Республикын Президент – Правительствын Түрүүлэгшэ Вячеслав НАГОВИЦЫН.

Хүндэтэ нүхэд!

Буряад Республикын Арадай Хуралай зүгһөө бүгэдэ арадай хайндэрөөр - Эрдэм мэдэсын үдэрөөр Та бүгэдэниие хани халуунаар амаршалнаб. Бултандамнай онсо ханагдаха үдэр гэшэ. Юоб гэхэдэ, хүн бүхэнэй юрэнхы эрдэмэй хургуулида хураһан гү, али оюутан ябажа үзэһэн байна ха юм. Хургуулида хуража, эрдэм шудалнабди, тэрэ манай ажабайдалай урда үргэн харгы нээнэ. Хургуулин ханаандаа ажабайдалай хэшээлнүүдые абажа эхилнэбди. Энэ хэрэгтэ манай тэсэмгэй сэсэн, оорынгөө мэргэжэлдэ дуратай багшанарнай ехэ хубитага оруулна. Тинмэһэ хуралсалай халбарин бүхы хүдэлмэрилгэшэдые энэ үдэрөөр онсо амаршалха байнаб.

Гэр бүлөө эхитэй үхибүүдэй хүмүүжэл хадаа хургуулида хүгжөөгдэнэ, дээдэ хургуулинуудта нарижуулагдана. Хуралсалай халбарин хүдэлмэрилгэшэдэй урда бээ даһан, эдэбхи ехэтэй, ехэ эрдэм мэдэсэтэй, дүрбэн тэгшэ болбосоролтой залуу үетэниие хүмүүжүүлхэ зорилго табигданхай. Эдэмнай хадаа ерээдүйдэ ороной экономикые хүгжөөхэ гол хүсэмнай болохо ха юм даа.

Буряад Республикын Арадай Хурал хуралсалай болон хүмүүжүүлгын халбарине дэмжэлгэдэ, хүгжөөлгэдэ онсо анхарал хандуулна. Хуралсалай эмхи зургаануудай материално-техническэ үндэһэ хууриие бэхжүүлгэдэ болон республика доторхи сээрлигүүдтэ, хургуулинуудта болон дээдэ хургуулинуудта хүмүүжүүлгын шанар дээшлүүлгэдэ шэглүүлэгдэһэн хуулинуудые ходо дэмжэжэ байдаг юм.

Талаан бэлгитэй, гүнзэгы эрдэм мэдэсэтэй, тэсэбэритэй, харюусалгатай багшанар, түрэлхид, хүмүүжүүлгэдэ болон бусад хуралсалай халбарид хүдэлдэг хүнүүдтэ, хурагшад болон оюутадта эрдэмэй орёл өөдэ дабшажа, амжалта туйлахыень, элүүр энхэ ябахыень хүсэе.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей ГЕРШЕВИЧ.

С.ДОНДКОВАГАЙ фото.

Олоороо сугларһан зон, гэртэхин, хөөрхэн, хайндэрэйхээр зохидоор хубсалһан хүүгэд (илангаа 1-дэхи «А», «Б» классуудта ороһон хөөрхэйинүүд), багшанар ехэл баяртайгаар Эрдэм мэдэсын үдэр Улаан-Үдэ хотын 1-дэхи лицей-интернатта угтаба, баярлаба. Энэ хайхан үдэрые угтаһан Дандар, Миша, Арюна гэгшэд хургуулидаа орохоо, үргэлжэлүүлхэ ерэнэн үхибүүдээ уран үгэнүүдээрээ угтаа, баярай үгэнүүдые хэлээ.

Хургуулин директор Б.Б.Жалсанов, завуч Д.Д.Цыбикова, бэлгитэй хүүгэдые хүмүүжүүлдэг 8-дахи искусствын хургуулин директор Т.В.Гунгаева, бусад түрэлхид, багшанар халуунаар амаршалаа.

544 хүүгэдые хургахаа абаһан энэ коллективье шадамар бэрхээр Ваир Баторович дарга хүтэлбэрилнэ. («А»

классе дүршэл ехэтэй Дугарма Дымбрыловна Шойнжонова хүтэлбэрилнэ. Тинхэдэ 1 «Б» классые хайхан сэдхэлтэй, урагшаа ханаатай Баирма Ильинична Батуева ударидаана. Бэрхээр дүүргэһэн 21 хурагшадтай Эрхүүдэ, Москвада, Новосибирскдэ, Екатеринбургда, Шэтэдэ амжалтатай хурана:

Танай гарһан сэсэгүүд Талы шэмэглэн байхал. Танай хургаһан шабинар – Талаар дүүрэн ябахал... 2010 жэлдэ – Багшын жэлдэ эрхимээр хүдэлжэ байһан багшанараа Д.Д.Цыбикова дурдаба: Г.Б.Дашиева, С.И.Базарханова, Л.Д.Маркова, С.Ц.Бабалаева, Я.Ц.Ивахина,

Т.В.Ширипова гэгшэд амжалтатай ажаллана.

Буряад хэлээ дэлгэрүүлдэг буряад хэлэнэй багшанарта шэнэ Эрдэм мэдэсын үдэрөөр хайн хайханые хүсэе: Я.Ц.Ивахина, С.Г.Будани, М.Б.Мункуева, Ц.Д.Б.Бадмацыренова гэгшэдтэ уга наһа, удаан жаргал үресе!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Сентябрин 4 - Ниислэл хотын үдэр

Хүндэтэ улаан-үдынхид!

Үнэхэ зүрхэһөө ниислэл хотын түрэнэн үдэрөөр Та бүгэдэниие амаршалнаб! Улаан-Үдэ хадаа онсо һонин хуби заяатай хото. Энэ мартагдашагүй үдэр Буряад ороной ниислэл хотые байгуулан хүнүүдые ехэ хүндэлэн, дурсан ханаабди. Мүнөө үе болотор республикын ниислэл хото хүгжэн халбарара, гоё хайхан болоо. Манай хотодо түүхын болон соёлой хүшөөнүүд ехэ олон. Улаан-Үдэ хотын түүхын шуаг баялигуудые бүрин үлөөхэ, тэрэниие арьбадхаха дуратай хотоёо улам хайхан болгохо гэжэ булта оролдохо болонобди.

Манай хотын ажаһуугшад түрэл хотынгоо хүгжэхын түлөө байгуулагданан сагһаань хошо оролдодог байна гэжэ түүхын баримтанууд гэршэлнэ. Байгша оной түрүүшын хахад жэлэй туршада Улаан-Үдэдэ промышленна үйлдэбэрин хэмжээн 11 процентээр дээшлээ. Үнгэрһэн жэлэй энэ үеынхитэй сасуулхада, хотодо хэгдэжэ байһан барилгын хэмжээн 30 процентээр дээшлээ. Улаан-Үдэдэ харгынуд эршэмтэйгээр заһабарилгадана. Улаан-Үдэ хотые ногооруулха ехэ ажал дүүргэгдэнэ. Архитектурын талаар гоё хайхан гэрнүүд бодхоогдожо, ниислэл хотыемнай шэмэглэнэ.

Хотын бүхы ажаһуугшадта үнэн зүрхэһөө хайн хайхан хэрэгүүдтэнь үшөө ехэ амжалтануудые, элүүр энхые, зол жаргал хүсэнэб!

Буряад Республикын Президент – Правительствын Түрүүлэгшэ В.В.НАГОВИЦЫН.

Хүндэтэ улаан-үдынхид, хүндэтэ нүхэд!

Буряад Республикын Арадай Хуралай зүгһөө республикын ниислэл хотын түрэнэн үдэрөөр Та бүгэдэниие халуунаар амаршалнаб.

Буряад орондоо дуратай бүхы хүнүүдые энэ хайндэр нэгэдүүлнэ. Улаан-Үдэ хотые промышленностин, эрдэм хуралсалай, соёлой ехэ түб болгон хүгжөөһэн хэдэн үеын нютагаархидайманай габьяа энэ үдэр онсо тэмдэглэмээр.

Байгша ондо Улаан-Үдэ хотын 344 жэлэй түрэнэн үдэрыень тэмдэглэхэмнай. Жэл ерэхэ бүри Улаан-Үдэ хотын түхэл шарай хайжарна, үндэр гоё хайхан түхэлтэй, мүнөө сагай эрилтэдэ харюусама байһан гэрнүүд бодоно, хотын гудамжанууд жэл ерэхэ бүри гоё боложол, харгынуд заһабарилгаджал байна. Росси гүрэнэй бүридэлдэ Буряад ороной хайн дураараа ороһоор 350 жэлэй ойтой дашарамдуулан, ерэхэ жэлдэ республикын ниислэл хотые шэнэ барилганууд шэмэглэхэ юм. Эдэмнай хадаа спортын комплексууд, театрууд, ажаһуудалай байһан гэрнүүд болоно.

Улаан-Үдэ – ерээдүйдэ эрмэлдэһэн, хайхан ханаатай, хүндэмүүшэ зоной ажаһуудаг хото мүн. Үсэд нэтрүү ажалаараа, оршон тойронхи байдалда гамтайгаар хандаагаараа ажаһуугшадын түрэл хотынгоо хүгжэлтэдэ хубитага оруулна.

Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатууд хотын ажаһуугшадта тунһатай, хэрэгтэй хуулинуудые абалгы дэмжэдэг. Бидэ бүгэдөөрөө оролдожо, Бурядайнгаа ниислэл хотые бүри хайхан болгохобди гэжэ бата этигэнэбди. Та бүгэдэндэ элүүр энхые, зол жаргал хүсэнэб.

Ниислэл хотын түрэнэн үдэрөөр, хүндэтэ нютагаархид!

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М.М.ГЕРШЕВИЧ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТ
ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ТҮРҮҮЛЭГШЭ
В. НАГОВИЦЫНАЙ ТҮСЭБЛЭЛГЫН
ЗҮБЛӨӨНЭЙ ДҮНГҮҮД

Августын 30-да үнгэргэгдэнэ түсэблэлгын зүблөөндэ Вячеслав Наговицын 2010 оной январь-июль нарануудай социальнo-экономическа байдал тухай мэдээсэбэ.

Буряад Республикын Правительствын болон Үбэр-Монголой автономно районий правительствын хоорондо худалдаа наймаанай — экономика, эрдэмэй техникескэ болон соёлой харилсаан тухай зохёон бэшэгдэхэ протоколдо дурадхалуудые оруулхыень Правительствын Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогшын уялгануудые дүүргэжэ байһан А.Е.Чепигтэ Вячеслав Наговицын даалгаба.

Буряад Республикын экономикын министрэй уялгануудые дүүргэгшэдэ Россиин Федерациин Экономическа хүжэлтын министрствын гадаадада гаргагдадаг промышленна продукция үйлдбэрлэдэг бага болон дунда олзын хэрэг эрхилдэг предприятинуудта субсиди олгохо конкурс үнгэргэхэ тухай тогтоолой түлэб шудалжа, манай республикын тэрэндэ хабаадалгаар дурадхалуудые оруулхыень Президент даалгаба.

Буряад Республикада ажаһуудалай гэр байрануудай сэнгүүд ямар шалтагаанаар дээшэлнэб гэжэ шэнжэлхыень Буряад Республикын барилгын болон гэр байрын-коммунальна комплексые шэнэлэлгын министрэ республикын толгойлогшо даалгаба.

Буряад Республикын транспорты, энергетикые болон харгын ажахые хүгжөөлгөөр министрэ болон барилгын ба гэр байрын-коммунальна комплексые шэнэлэлгын министрэ Буряадай Президент «Олон байраратай гэрнүүдэй эзэдэй элшэ хүсэ арьбалха хэмжээ ябуулгануудай тоололгы Россиин Федерациин субъектүүдэй гүйсэдэхэ засагай зургаануудтай бүридүүлэн бэшэхэ ёһо гуримууд тухай» Россиин Федерациин Правительствын тогтоолые хаража үзэхыень даалгаба.

Буряад Республикын хүдөө ажахын болон эдээ хоолой министрэ хушын хамар болон тайгын жэмэстэ ургамалнуудай баян хэшэг гадаадада эльгээлгэтэй холбоотой шийдхэгдээгүй асуудалуудые наринаар хаража үзэхыень, тиигэдэ энэ асуудал зүб тээшэн шийдхэжэ, олзын хэрэг эрхилэгшэдэ туһалха талаар дурадхалуудые оруулхыень даалгаба.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

Тоолохо бүринь, олон боложол байял...

Бүхэроссиин тоо бэшэлгэнээр Правительствын дэргэдэ дэлгэрэнгы зүблөөн үнгэрөө.

Энэ гүрэнэй кампанида Буряад Республикын засагай зургаануудай түлөөлэгшэд ехэ эдэбхитэйгээр бэлдэнэ. 2010 оной бүхэроссиин тоо бэшэлгэндэ Буряад Республика бэлэн гээд, Бурятстадай хүтэлбэрилэгшэ Леонид Мунаев мэдүүлбэ.

Мүнөөдэр республика доторхи муниципальна байгуулгануудай хилэ тододхогдонхой. Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолоор Улаан-Удын захын нуурин газарнууд хотын мэдэлэй болгодоо.

Республикын адресна ажахы шэнэлэгдэбэ. Муниципальна аймагуудай болон хотын тойрогуудай захиргаануудаар 7 мянган үйлсэнуудэй инвентаризаци хэгдэбэ. Бэлдэлгын үс соо 17 мянган үйлсэнуудэй шэнэ хабтаһанууд, 64 мянган шэнэ номерной тэмдэгүүд, 52 мянган квартирануудай номернууд үлгэгдөө.

Гүрэнэй контрактын ёһоор "Забайкалин АГП" гэжэ компани республикын аймагуудай, хотонуудай, хотын районнуудай болон бусад 2000 зонтой хүдөө нотагуудай картануудые зохёон бүтээгээ.

Буряад Республика доторхи Федеральна миграционно албан МВД-тэй хамта зоной регистраци шалгаһан байна. Оюутадай буудал, үмсын гэрнүүд, дэлгүүрнүүд, хари гүрэнһөө ерэнэн зоной ажаһуудаг газарнууд шалгагдаа юм. "Бомж" гэжэ гэргүй зоние элирүүлэн акци үргэнөөр ябуулагдаа. МВД-гэй мэдээсэлээр, республика дотор нимэ 1855 хүн тоологдоно.

Мүнөөдэр Бүхэроссиин тоо бэшэлгэнэй эмхидхэлэй түсэб байгуулагдажа, Росстатта баталагдаа. Республикын талмай 147 тоо бэшэлгын участогуудта, 577 инструкторска ба 2305 счётно участогуудта хубааранхай. Тоо бэшэлгэнэй ажал ябуулхын түлөө 4028 мэргэжэлтэд нургагдаха ёһотой юм.

Тоо бэшэлгэнэй 423 участогуудта байшангууд бэлдэгдэнхэй.

Түсэбэй ёһоор, бүхэроссиин тоо бэшэлгэн республикын зарим нотагуудаар урид үнгэргэгдэхөөр хараалагдана. Жэшээлбэл, Хойто-Байгалай, Хориин аймагуудта - сентябрь соо, Баунтын, Муйска, Ахын аймагуудта - ноябрь соо. Июлиин 27- ноо эхилээд, 29 хүртээр Баргажанай аймагай 6 хүдөө нотагуудай ажаһуугшад тоо бэшэлгэндэ оруулагдаа юм.

Тоо бэшэлгэн гансаараа гэртэтнай ерэхэ бэшэ, хуули сахигша мэргэжэлтэнтэй орожо ерэхэ.

Мэриин мэргэжэлтэн «Черемушки» дача дээрэ

Тоо бэшэлгын анкетэ буряадшье хэлэн дээрэ бэлдэгдэбэ. Тэрэ документ Буряад Правительствын болон Президентын захиргаанай хэлэнэй политикын таһагай мэргэжэлтэдээр шалгагдаа юм.

Тоо бэшэлгэнэй ажал хүдэлмэри ябуулхын түлөө Россиин Федерациин Правительствын зүгһөө 4 миллион түхэригэй субвенци бууха. Үлөөшэ мүнгэниинь 2011 ондо өөһэдэн хүтэлбэринүүдтэ дамжуулагдахаар хараалагдана.

Бүхэроссиин тоо бэшэлгэнэй дүнгүүд автоматизированнэ системээр элирүүлэгдэхэ. Мүнөөдэр Бурятстадта тоо бэшэлгэнэй районированиин подсистемэ байгуулагдаһанхай. Инэ системэ 50 аймагай, регион хоорондын, федеральна хэмжээнэй подсистемэнуудтэй юм.

"Интегрум" гэжэ мэдээсэлэй агентствын контент-анализай дүнгүүдээр республика эгээл эдэбхитэй регионуудай тоодо оролсоно гээд элирүүлэгдэбэ.

2010 оной тоо бэшэлгэн республикын ерээдүйн хүгжэлтэдэ нилээд ехэ нүлөө үзүүлэхэ гээд ханагдана. Буряад орондоо олон лэ боложо, бултадаа тоо бэшэлгэндэ нэрээ оруулжа, гүрэнэй тэдхэмжэнүүдтэ хүртэжэ, саашадаа улам хүгжэжэ байхамнай болтогой.

Янжама ЖАПОВА.
Авторай фото-зураг.

ЗАЙН ГАЛАЙ АСУУДАЛААР ХАНДАХА АРГАТАЙТ

Улаан-Үдэдэ «МРСК Сибири» гэнэ акционернэ бүлгэмэй «Бурят-энерго» болон «Улан-УдэЭнерго» гэнэн хоёр компани нэгэдэмэл хангалгын түб суг хамтаржа нээбэ.

Тус уулзалгада компанинуудай хүтэлбэрилэгшэд, хотын захиргаанай инфраструктуры хүгжөөлгөөр хорооной түрүүлэгшын орлогшо Гемалы Гендунова, республикын харгын ажалай, транспортын, энергетикэ хүгжөөлгөөр министрэй орлогшо Юрий Добровенский гэгшэд хабаадаа.

Россиин элдэб орон нотагуудаар ябажа, нимэ түхэлэй түбэй ажал ябуулгатай, дүй дүршэлтэй танилсажа, «Бурят-энерго» үнийнэй түсэблэгдэнэ хараа бодолоо бэлүүлээ болоно. Тинн комплексно хангалгын гурим хотын ажабайдалда нэбтэрүүлэгдэбэ.

Шэнэ түбэй гол зорилгонь хадаа хангалгын найн шанартай, шэнжэтэй дээдэ хэмжээнэй шатада ажалаа гаргаха үйлэ хэрэг болоно. Эндэ ерэнэн зондо зайн галай хангалгын асуудалаар, зайн галай түлбэри тухай, тэрэнэй захил абаха тухай зүбшэл заабаринууд үгтэхэ, гүйсэд дүүрэн мэдээнүүд дуулгагдаха аргатай. Мүн энэ түбтэ зайн галай эд хэрэгсэлнүүдые, түхээрлэгнүүдые шэнэлэхэ арганууд дурадхагдаха байна.

Шийдхэгдээгүй олон асуудалуудай гарабал, ажаһуугшад энэ түб руу хонходожо, хэрэгтэй асуудалуудта харюу абаха аргатай, - гэжэ «Улан-Удэ-Энерго» гэнэн компаниин хүтэлбэрилэгшэ Александр Куклов хэлэнэ.

Хангалгын шэнэ түб Рылеевэй үйлсөөр байрлажа, хүн зоние угтан абаха аргатайгаа мэдүүлээ.

Августын 28-да ород арадай урдын заншалаар тарья хурялган дүүрэхэдэн, зон эдээ хоолоо бэлдээд, найрладаг байһан юм. Тэрэ ёһо заншалаар тарья хадагшад эзэндэ гүрэмэл сэгсэг титим (венок) барюулдаг байгаа. Үнгэрэн яармаг дээрэ Буркоопсоюзай даргада хүндэтэ гүрэмэл сэгсэг зүүлгэдэ. Гүрэмэл сэгсэг хүндэ амжалта хүргэдэг, гэрэнь муу юумэнһээ аршалдаг, харюулдаг гэнэн удхатай юм.

Яармаг дээрэ элдэб огородой эдээ хоол, алим жэмэсүүд - огород тариха дуратайшуулай болон садоводуудай бүхы баяниинь дэлгээгдээ. Эндэ дурлаһан юумээ таарамжатай сэнгээр олохоор байгаа. Тус хэмжээ ябуулга дээрэ экологическа ариг сөбэр үйлдбэрин дэбжүүлэгдээ. Яармагта Ивалгын аймагай "Булаг" гэнэн үйлдбэрин нэгэдэл, Тарбагатайн аймагай ПО "Янтарь", Баргажанай, Хяагтын, Бэшүүрэй аймагууд, саад ургуулгын худалдаа наймаанай бэшэ товарищество (СНТ) "Сибиряк", "Дружба", "Солнечный", таряшанай хүдөөгэй хубини ажахы «Ургаса», «Агролидер», «Газар», «Отрадный сад» гэнэн ажал ябуулгын түб, "Найдалга" гэнэн республикын олонитын жаса, хүүгэдэй "Василёк" сээрлиг гэгшэд хабаадалсаа. Буряад Республикын габыата артист Владимир Борисов, "Семейские напевы" гэжэ Байгалай үмэнэхи нотагай арадай хоор, "Сибирские напевы" гэжэ бүлгэм концерт табиһан байна.

Алим жэмэс, огородой эдээ хоол яармаг дэлгээгээ

Заншалта хүдөө ажахын яармаг арбадахи жэлээ үнгэржэ байһай. Хэмжээ ябуулга дээрэ Буряад Республикын хүдөө ажахын ба эдээ хоолой министрэй уялгы дүүргэгшэ Юлия Дагданова, Улаан-Үдэ хотын захиргаанай мэрай орлогшо Зандра Сангадиев, Буркоопсоюз гэнэн эмхиин дарга Наталья Фомина; хүдөө ажахын эрдэмэй доктор, "Во саду ли, в огороде" гэнэн телевизионно дамжуулгы хүтэлэгшэ Анатолий Кушнарёв гэгшэд үгэ хэлэбэд. Буряад Республикын Хүдөө ажахын ба эдээ хоолой министерство, хотын захиргаан, Буркоопсоюз гэгшэд тус яармагы эмхидхэнэ байна.

"Энэ жэл яармаг элдэб экспонатуудаар нилээд баян. Уларилай шэрүүн шанар шэнжэтэй байбашье, садоводууд, огород тариха дуратайшуул найн ургаса абажа шадаа. Мүнөөдэр нангин Богородицын үдэр - ургасын үдэр гэдэг ха юм. Хододоо гансал августын 28-да энэ найндэр үнгэргэхэ хэрэгтэй гэжэ хананаб", - гээд Анатолий Кушнарёв хэлэнэ.

"Мүнөөдэр заншалта хүдөө ажахын яармаг нэгдэжэ байхадань, бүхы хүнүүд ехэ баяртай байна. Огородой эдээн, Буряад Республикада ажаһуудаг арадуудай заншалта уран найханай бүтээлнүүд дэлгүүр дээрэ дэлгээгдээ. Мүнөөдэр зон ямаршье үйлдбэрин бүтээлнүүдые сэхэ бүтээгшэдэй гарһаа худалдан абаха аргатай байна. Энэ жэл Буряад Республикын засаг түрын шийдхэбэрээр түрүүшынхнээ огород тариха дуратайшуулда, садоводуудта туһа хүргэхэбди. Жэшээлбэл, 100 гаран метр гүнзэгытэй скважина малталгада гүрэн мүнгэнэй тэдхэмжэ хэхэ", - гээд Юлия Дагданова хэлэнэ.

Эрхим садоводууд ба огород тариха дуратайшуул шангуудаар урмашуулагдаа. Тарбагатайн аймагай Надежда Ивановна Потехина Анатолий Кушнарёвой тусхай шанда хүртөө. Тэрэ томо гэгшын улаан һонгино ургуулһанай түлөө хоёр янзын түрэлэй хартаабын үрэнөөр урмашуулагдаа.

Буряад Республикын Хүдөө ажахын ба эдээ хоолой талаар министрствын шанда КФХ "Ургаса" хүртэбэ. Энэ фермерскэ ажахы эгээл зохидоор дэлгүүрээ зохёожо, яармагы шэмэглээ.

Улаан-Үдэ хотын захиргаанай шанда СНТ "Сибиряк" хүртөө. Буряад Республикын Хүдөө ажахын ба эдээ хоолой талаар министрствын бэшгээр ба Буркоопсоюзай тусхай шангаар баһал СНТ "Сибиряк" шагнагдаа.

Тон найн үйлдбэрин бүтээлэй презентаци ба сэгсэгэй зохёомжо хэлэнэй түлөө СНТ "Солнечный" шагнагдаа.

Элдэб үйлдбэрин бүтээл "Агролидер" ба "Газар" гэжэ фермерскэ ажаһуунууд үргэнөөр дэлгээгээ.

Улаан-Удын хүүгэдэй сээрлигүүдэй дунда гансал "Василёк" огородой эдээ хоол ургуулдаг.

Энэ сээрлигэй хүүгэд һонирхолтой шүлэгүүдые хөөрөө, дуу дуулаа. Тэдэнэр бусад хабаадагшад дундаһаа эгээл зохидон бүтээлнүүдые харуулаа.

Эгээл найхан агнуурин олзын бүтээлэй түлөө "Найдалга" гэнэн республикын олонитын жаса шагнагдаа. Тинн бусад яармагай хабаадагшадта баһал үнэтэ бэлэгүүд барюулагдаа.

Дарья СИБИРЯКОВА.
Авторай фото.

УЛАСХООРОНДЫН ХУРАЛДААН — УЛААН-ҮДЭДЭ

Людмила Максанова

Республикын Аяншалгын агентствын хүтэлбэрлэгшэ Людмила Максановагай хэлэлээр, байгша оной хахад жэлэй дүнгүүдээр 194 мянга үлүүтэй хүнүүд манай республика аяншалжа эрээ. Энэнь недондойхидо орходоо, 59 процентээр ехэ болоно. Тиихэдэ 8 мянга үлүүтэй гадаадын эрхэтэд манай иишэ аянда ябажа, али амарха зорилготойгоор Буряад булангуудыг хаража ошоһон байна. Харин недондойхидо орходоо, харин дайда руу аяншалгадтай тоо 7 процентээр доошолоо. Хүнүүд ехэнхи юрэ аяншалха гү, али амарха зорилготойгоор Буряад орон эрэнэ. Тэдэнэй удаа бэе махабадаа аргалуулха, аршаанда һууха, эмшэлүүлхэ зорилготойгоор гадаадын эрхэтэд ердэг байна.

Байгша оной үнгэрһэн 6 нарын туршада манай иишэ аяншалгадта 437 миллион үлүү түхэригтэ элдэб янзын хангалганууд үзүүлэгдэ гэжэ республикын аяншалгын агентствын мэдээнүүд гэршэлнэ.

Буряад орондо «Байгалай буудал» гэнэн аяншалга-амаралгын зоно байгуулха шэглэлээр ябуулагдажа байһан хүдэлмэри тухай саашаан тэрэ хөөржэ үгөө. Тэрэнэй хэмжээндэ «Бухта Безымянная», «Гора Бычья» гэнэн участогуудыг хүгжөөлгын Концепци зохион хараалха конкурс республикын аяншалгын агентствэ соносоһон байна. Тэрэнэй дүнгөөр Италиин «ПланТим» гэнэн компани илагшаар тоологдожо, Байгал шадарай дээрэ нэрлэгдэн газарнуудта амаралтын түбүүдыг түхээрхэ эрхэдэ хүртэнхэй. Энэ шадар 9 миллион түхэригэй ажал дүүргэдхэ юм. Росси болон бусад гадаадын

Энэ долоон хоногой эхиндэ Президентын болон Правительствын хэблэлэй албанай үүсхэлээр үнгэргэгдэн олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй сурбалжалагшадтай уулзалгада республикын Аяншалгын агентствын хүтэлбэрлэгшэ Людмила Максанова, Улаан-Үдэ хотын захиргаанай аяншалгын таһагай мэргэжэлтэ Мария Бадмацыренова гэгшэд хабаадажа, аяншалгын халбаряар республика дотор боложо байһан хэрэгүүд тухай мэдээсэе.

гүрэнүүдэй захилаар хүдэлдэг энэ компани «Бухта Безымянная», «Гора Бычья» гэнэн газарта хүн зондо найшаагдама түбүүдыг зохион байгуулхань лабтай.

Жэшээлхэдэ, «Гора Бычья» гэнэн жэлэй дүрбэн сагта амарха курорт 2341 гектар талмай эзэлхэ байна. Курортын газарта үндэр хадаһаа санаар холжорхо харгынууд түхээрэгдэхэ байна. Эндэ нэгэ үдэр соо 10 мянга хүрэтэр амарагшадые хангаха ёһотой. Гол түлэб мэргэжэлтэ спортсменүүд хорилго хэхээ иишэ эрдэг байха. Тиихэдэ хүүгэдэй спортын нургуулинуудай хүмүүжэмэлнүүд эндэ хорилго хэхэ. Харин «Бухта Безымянная» гэнэн газарта аяншалагшадтай гэр бүлөөрөө амарха түб байгуулагдаха юм. Тиихэдэ Байгал далай дээгүүр тамарха дуратай хүнүүдтэ зохистой эрхэ байдал байгуулагдаха. Уһан дээгүүр тамарха спортын зойлоонүүдтэ дуратайшуул эндэ наһанан соогоо амардаг болохо байна.

Улаан-Үдэдэ сентябриин 2-ноо эхилээд, 5 хүрэтэр «Байгал шадарайхидай хүндэмүүшэ заншал» гэнэн аяншалга эмхидхэлгын талаар асуудалнуудаар уласхоорондын хуралдаан анха түрүүшынхэ үнгэргэгдэхэ гэжэ хотын захиргаанай аяншалга хүгжөөлгын таһагай начальниг Мария Бадмацыренова хөөржэ үгэбэ.

Энэ хуралдаанда Россин зочид буудалнуудай эблэлэй президент Геннадий Ламшин Москва хотоһоо ержэ хабаадахаар хүлээгдэнэ. Хуралдаанай үедэ гостиница болон ресторанай хэрэг эрхилжэ, олзо туйлаха, энэниие хүгжөөхэ тухай оюугадай шэнжэлһэн хэрэгүүд болон бодомжонууд тухайгаа бэшһэн эрхим хүдэлмэринүүдэй хотын конкурсын дүнгүүд согсологдожо, илагшадын шагналнуудта хүртэхэ. Буряад орондо аяншалга хүгжөөхэ холын хараатай проектиүүднэй эхилээд, аяншалагшадта амарха зохистой эрхэ байдал байгуулха арга боломжонууд хэлсэгдэхэ байна.

Санкт-Петербург, Москва хотонууднаа болон гадаадын оронууднаа эрэнэн

айлшад аяншалга эмхидхэлгын дүй дүршэлөөрөө энэ хуралдаанда хубаалдаха юм.

Сентябриин 3-да Улаан-Үдэ хотын соёлой болон спортын орондо ресторан болон отельдэ хүдэлгшэдтэ хэрэгтэй выставкэнүүд үглөөнэй 10 саһаа дэлгээгдэхэ.

Ресторанай хэрэг ябуулха бэлиг шадарин талаар фестиваль баяр ёһололой оршондо нээгдэхэ байна.

Буряад орондо айлшалжа ерэнэн хүнүүдтэ дурасхаал болгон барюулха гарай ямар бэлэгүүдыг бүтээн гаргадаг үйлдбэринүүд бииб гэжэ харуулһан выставкэ энэ хуралдаанай үедэ олоной һонирхолдо дэлгээгдэхэ.

Сентябриин 4-дэ хуралдаанда хабаадагшад Ивалгын дасан ошожо хараха. Улаан-Үдэ хотын байгуулагдаһаар 344 жэлэй ойдо зорюулагдаһан хэмжээ ябуулануудта хабаадаха гэжэ Мария Бадмацыренова нэмжэ хэлээ.

Кадастрай талаар газар сэгнэхэ хүдэлмэри дүүргэдэг инженернүүдэй аттестаци эхилхэнэ гэжэ Зөөрин болон газарай харилсаануудай министерствын газар эсхэмжэлгын болон хэрэглэлгын талаар таһагай начальнигай уялгануудыг дүүргэгшэ Михаил Гатапов мэдээсэбэ.

Тэрэнэй хэлэнээр, кадастрай инженер хадаа физическэ гү, али юридическэ нюур болоно. Иимэ ажал дүүргэдэг мэргэжэлтэ гү, али эмхи хадаа тусхай зүбшөөлтэй байха ёһотой.

2010 оной январин 1-һээ кадастрай ажал ябуулгыг бэлүүлгын шэнэ дүрмүүд хүсэндөө орохо ёһотой. Эдэ дүрмүүдэй ёһоор, мэргэжэлдээ зохино гэнэн аттестаци гараһан, тиихэдэ кадастрай инженерэй аттестат абаһан хүнүүд энэ ажал дүүргэхэ эрхэтэй болохо.

Ушарын гэхэдэ, кадастрай инженернүүдыг бэлдэдэггүй байхадань, энэ талаар тоо бүридхэл хэдэг, документнүүдыг бэлдэдэг хүнүүд ямаршыг харюусалгада хабаадуулагдадаггүй байгаа.

Мария Бадмацыренова

Харин шэнын ёһоор, кадастрай инженер мэргэжэлтэй хүнүүд кадастрай тоо бүридхэлэй документнүүдыг буруу бэлдэжэ үгөө һаа, хубидаа материална харюусалгада хабаадуулагдаха болохонь. Энэһэнээ уламжалан, кадастрай талаар газар бүридхэлдэ абалгын хэрэг гуримшуулагдаха, шанартайгаар дүүргэгдэдэг болохо, тиихэдэ кадастрай сэгнэлтэ хэдэг инженернүүдыг оролдожо хүдэлхэ болоно ха юм.

Михаил Гатаповай хэлэнээр, гүрэнэй бүридхэлдэ абалгын, кадастрай болон картографин федеральна албанай 2010 оной августын 24-нэй 459-дэхи дугаарай захиралтаар, кадастрай инженернүүдэй мэргэжэлдээ хэр зохио байһые шалган шалгалтануудыг тушаан абалга тусхай программаар хангагдажа, бодото байдалда хэрэглэгдэжэ эхилбэ. Энэ программаар оньһон аргын хүсөөр кадастр хэдэг хүнүүд шалгалта тушааха, тиихэдэ тэдэнэй тушаан шалгалтануудыг оньһон аргаар сэгнэжэ гаргаха, кадастрай инженернүүд тухай бүхы мэдээнүүдыг гүрэнэй нийтэ нэгэн оньһон дансада оруулха арга олдобо. Тиимэнээ Зөөрин болон газарай харилсаануудай талаар министерство нимэшалгалтануудыг тушааха дуратайшуулһаа мэдүүлгэнүүдыг абажа эхилхэнэ гэжэ Михаил Гатапов дуулгаба.

Эльвира ДАМБАЕВА,
манай корр.

Сэрэгма ДОНДОКОВАГАЙ
фото-зурагууд.

ГОЛ ХООЛОЙ АСУУДАЛ ЗҮБШЭГДЭХЭ

Байгша оной сентябрь нарада Арадай Хуралы сессин үедэ Правительствын тоосохо саг үгтэхэ. Энэ часай туршада «Нийтэ нэгэн Росси» гэнэн бүлэглэлэй гэшүүд хилээмнэй сэн дээшлүүлхгүй хэмжээ абаха асуудал зүбшэн хэлсэхэ байна. Ушарын хадаа бөөнөөр наймаа хэдэг дэлгүүрнүүдтэ августын 12-ой байдлаар гурилай сэн 1-һээ 4 түхэриг хүрэтэр дээшлээ гэжэ «Нийтэ нэгэн Росси» гэнэн Бурадай региональна таһагай хэблэлэй албан мэдээсэнэ. Акционернэ «Бурятхлебпром» бүлгэмэй генеральна директор Борис Цыденов дээрэ нэрлэгдэн партиин региональна таһагай секретарин орлогшо Александр Кореневтой хөөрлөхөдөө, талха гурилай сэнгэй дээшлэл, хилээмнэй сэн нэмэхээрэл нэмэхэдн гэжэ хэлһэн байна. Август-сентябрь нараануудта хүрэхэ урид асарагдаһан талханай нөөсэ бии, саашадаа наймаанһаа абаха талханай сэнгыг оптовигуудай нэмжэ байһан дээрэнээшэ манай продукциин сэн эрхэ бэшэ дээшлэхэ гэжэ Борис Цыденов тэмдэглээ. Энэ ушарһаа Правительствын сагта хүн зондой бүдүүн хоолой асуудалаар хөөрөлдөөн эрхилэгдэхэн гэшэ.

ТОО БҮРИДХЭЛДЭ БЭЛЭДХЭЛ

Ерээдүй тоо бүридхэлдэ зорюулагдаһан ухаан бодол хүгжөөхэ викторинада Бурадай ажаһуугшад хабаадаха аргатай. Дүрбэдэхи нараа тэрэ үнгэргэгдэжэ байна. Үдэр хоногой ошохо тула ороной элдэб булангууднаа хабаадагшад нэмжэ ороно. 5 мянга шахуу

ҮДЭРЭЙ НОНИН

хүн викторинада хабаадаа. Тоо бүридхэл тухай зондо мэдээсэхэ, тэрээгээр һонирхуулха, энэ харюусалгатай хүдэлмэридэ хүн зонине олоор хабаадуулха зорилготойгоор тэрэ эмхидхэгдэнэ. Россин хуулин наһа хүсөөгүй эрхэтэд викторинада хабаадажа, долоо мянган түхэригэй мүнгэн шан шүүхэ аргатай. Тоо бүридхэлэй темээр үгтэнэн хоёр асуудалай нэгэндэн зүбөөр харюусаха хэрэгтэй.

КОНКУРС СОНОСХОГДОО

Тиихэдэ республикын аяншалгын агентствын үүсхэлээр конкурс соносохогдонхой. Байгша оной августын 12-то соносохогдон республикын конкурсдо аяншалагшадые байлгаха эрхим зочид буудал тодорюулагдаха ёһотой. Сентябрьин 12 болотор энэ конкурсдо хабаадаха тухай мэдүүлгэнүүдыг тус агентство абаха. Зочид буудал баридаг эмхи зургаанууд, хубин олзын хэрэг эрхилэгшэд энэ конкурсдо хабаадаха аргатай. Тэрэнэй дүнгөөр жэшээтэ гостиница, отель, аяншалгын гү, али амаралтын бааза, хүдөөдэ түхээрэгдэн, жэшээтэ ёһоор айлшадые угтан абаха байһан гэр тодорюулагдаха. Гурбан номинацияар үнгэргэгдэхэ энэ конкурсдо нэгэдхи һуури эзэлгшэдтэ 250 мянган түхэриг, хоёрдохи — 150 мянган түхэриг, гурбадахы — 100 мянган түхэриг барюулагдаха гурумтай.

ТАРЯА ХУРЯАЖА ЭХИЛБЭ

Кабанскын аймагай «Байкальское» гэнэн туршалга-үйлэдбэрин ажахыда шэниисэ хуряажа эхилбэ. Таряалан дээрэ «Тукано» гэнэн түхэлэй гадаадын гүрэнһөө асарагдаһан бүтээсэ ехэтэй комбайн тарьяа хадана. Ган гасуур боложо, тарьяанай ургаса тиймэшыг үндэр бэшэ. Гэбэшыг хоолосойн ороһон яһала эдээшэнхэй. Шэнэ түхэлэй комбайн жатка тарьяанай ургаса доогуур унагааха булюу аргатай байба.

Комбайнер Виталий Федотов үдын урда тээ 10 гектар газарай шэниисэ хараһаар байтар хуряажа абаа. Үдэрэй дууһатар 28 гектар талмай ургаса хуряажа абаа. Комбайн бункер соо 4 тонно ороһон багтана. Жаткын үргэниин 8 метр болоно. Хуряагдаһан полидо комбайн бухал болгогдонһон һолоомо үлээнэгүй. Тэрэниие бутаруулжа, бүхы тарьяалан дээгүүр тараажа хаяна. Удаань трактораар һолоомоной бутархайнуудыг газарай хүрһэндэ оруулха юм. Энэнь өөрынгөө ээлжэндэ үтэгжүүлдэг болохо гэжэ энэ ажахын директор Виктор Терентьев хэлэнэ.

Сентябриин түрүүшын 10 хоногой туршада Тимлюйн гэжэ нютатта тарьяадаг обёос хуряажа абаха ёһотой. Эндэ обёосой найн ургаса абаха гэжэ хүлээгдэнэ. Кабанскын үүлтэртэ мал мүнөө жэлдэ яһала үбнэ тэжээлтэй байхань ха.

Даржана ЦЕЛОВАЛЬНИКОВА,
манай корр.

Тус хуудаһа Эльвира ДАМБАЕВА бэлдэбэ.

Засагай дээдын зургаануудта

БҮРЯАДАЙ ПРАВИТЕЛЬСТВО:
ҮДЭР ҮДЭРЭЙ ҮЙЛЭ ХЭРЭГҮҮД

2010 оной августын 23-27

Буряад Республикын Президентын – Правительствын Түрүүлэгшэ Вячеслав Владимирович Наговицын августын 23-да гүйсэдхэлгын засагай зургаануудай хүтэлбэрилгшэдтэй түсэблэлгын зүблөө үнгэргөө.

Тиихэдэ «Буряад Республикада үндэнэтэнэй соёлой автономинуудые дэмжэхэ тухай», «Буряад Республикада бюджетдэй хэрэг ябуулга тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» хуулин түлэбүүдээр хүдэлмэрийн зүблөөнүүдые тэрэ үнгэргөө.

Августын 24-дэ республикын толгойлогшын хүтэлбэри доро Буряадай Правительствын зүблөөн үнгэргэгдөө. Тэрэшэлэн В.Наговицын олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй түлөөлөгшэдэй асуудалнуудта харюусаа, «Байгал» гэнэн федеральна залуушуудай түб бодхоохо асуудалаар зүблөө үнгэргөө. Энээннээ гадна Зүүн Сибириин соёлой академин болон искусствын академин дэргэдэ инновационно түб бодхоохо, республикын делегациин Эрхүү хотодо үнгэргэгдэхэ Байгалай экономика хуралдаанда хабаадаха асуудалнуудые шийдхээ.

Августын 25-да Буряадай Президент Улаан-Үдэ хотодо үнгэргэгдэн багшанарай августын заншалта конференцидэ хабаадаа.

Августын 26-да Вячеслав Владимирович түлөөлөгшүүдэй медицинскэ туһаламжа зүүлэлгэдэ гүрэнэй лаб хангалтануудые олгохо программн проектээр хүдэлмэрийн зүблөө үнгэргөө. Энээннээ гадна В.Наговицын гүрэнэй туһаламжа абанан предпрятинуудаар ябажа, ажал хүдэлмэрийн танилсаа.

Августын 27-до республикын Президент террористическэ үйлэ хэрэг ябуулгануудтай тэмсэхэ асуудалнуудые шийдхэдэ комиссин зүблөө үнгэргөө. Видеоконференциин гуримаар Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай ветерануудые гэр байраар хангаха асуудалаар муниципальна байгуулгануудай толгойлогшонортой харилсаа. Энэл үдэр республикын Президент Кабанскын аймаг ошожо, Шергино – Оймур – Заречье гэнэн автомобиллин харгы хэр нэльбэн шэнэлэгдэжэ байнхайб гэжэ хаража эрээ.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогшын уялгануудые дүүргэгшэ Александр Евгеньевич Чепик Президент – Правительствын Түрүүлэгшэ В.В.Наговицынай үнгэргэнэн түсэблэлгын зүблөөндэ хабаадаа.

Тэрэнэй удаа селекторнэ зүблөөндэ хабаадажа, мүнөө жэлдэ ушархан ган гасуурай хойшолонгуудые дабалгада шэглүүлэгдэнэн хэмжээ ябуулганууд хэр бөөлүүлэгдэнэб гэнэн асуудал хэлсэнэ байна. Россин Федерациин Правительствын Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогш В.А.Зубковой хүтэлбэри доро энэ селекторнэ зүблөөн үнгэргэгдөө.

Тиихэдэ Буряадай эдэ хоолой дэлгүүрнүүдтэ тогтонон сэнгүүдэй асуудалаар, мүн 2010, 2011 онуудта бөөлүүлэгдэхэ республикын хаяглалмал гуримай инвестиционно программн объектуудээр заһабари оруулха асуудалаар зүблөөнүүдые тэрэ үнгэргэнэн байна.

Тэрэшэлэн Александр Евгеньевич Буряад Республикын хамтадагданан бюджетдэй олзо оршонуудые дээшлүүлгээр хүдэлмэрийн бүлэгэй, 2010-2013 онуудай бюджет бүридүүлгээр хүдэлмэрийн бүлэгэй зүблөөнүүдые хүтэлжэ үнгэргөө. Энээннээ гадна 2010 оной хүн зоной тоо бүридхэлдэ бэлэдхэл ябуулдаг Правительствын комиссин, хүдөөтэй үйлдэбэрилгшэдэй эрилтэ хэрэглэмжэдэ үбнэ тэжээл хэр бэлэдхэгдэнэб гэжэ харгалзадаг штабай зүблөөнүүдые тэрэ үнгэргөө.

Москва хото албанай хэрэгээр ошоходоо, А.Е.Чепик Россин Федерациин министрэй орлогш С.В.Королев, акционернэ «Онсо экономика зонанууд» гэнэн бүлгэмэй хүтэлбэрилгшэ С.В.Косов гэгшэдтэй хүдэлмэрийн хэрэгээр уулзажа эрээ.

Инфраструктурые хүгжөөлгөөр Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшын уялгануудые дүүргэгшэ Сергей Юрьевич Козлов Буряад Республикын Президентын дэргэдэ үнгэргэгдэнэн түсэблэлгын зүблөөндэ хабаадаа. Энээннээ гадна инфраструктурые хүгжөөлгөөр бүлэглэдэ ородог министрствэнүүд болон албан зургаануудайнгаа хүдэлмэрилгшэдтэй түсэблэлгын зүблөөнүүдые тэрэ үнгэргөө.

Энээннээ гадна августын 24-дэ «Аэропорт «Байкал» гэнэн бүлгэмэй хүдэлмэрийн асуудалаар зүблөө үнгэргөө. Августын 24-дэ С.Козлов «Байгалай буудал» гэнэн онсо экономика зонаын инфраструктурын объектуудые бодхоолгоор зүблөө үнгэргөө.

Августын 26-да С.Ю.Козловой ударидалга доро дулаагаар болон элшэ хүсөөр хангадаг объектуудые үбэлдэ бэлдэлгын ябасые шалгажа байдаг республикын штабай зүблөөн үнгэргэгдөө.

Августын 27-до Сергей Козлов Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай ветерануудые гэр байраар хангаха асуудалаар муниципальна байгуулгын толгойлогшонортой видеоконференциин гуримаар республикын Президентын харилсажа хөөрөлдэнэн хэмжээ ябуулгада хабаадаа. Энэл үдэр Буряад Республикын Президенттэй хамта Кабанскын аймагаар албанай хэрэгээр ябажа эрээ.

Социальна хүгжэлтын талаар Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшын залан хүтэлбэрилдэг бүридлэгнүүдэй мэргэжэлтэд Хүн зонине социальна талаар хамгаалгын министрствын колледи болон энэл министрствын дэргэдэхи нийтын эмхинүүдэй соведэй зүблөө үнгэргөө. Энээннээ гадна Эрдэмэй үдэртэ зориулагданан хүүгэдэй комангануудай дунда футболоор республикын хэмжээндэ мурсыөө тэдэ эмхидхэжэ үнгэргөө.

Россин Федерациин Президентын дэргэдэхи Буряад Республикын Бурин эрхэтэ түлөөлэггэтэ эмхин мэрэгжэлтэд Буряад Республикада Тургуулин наһа хүсөөдүй хүүгэдэй нуралсал хүгжөөлгын, тиихэдэ Зүүн Сибириин эрдэм нуралсалай инновационно комплекс байгуулгын асуудалнуудые шийдхэхэ хэрэг ябуулаа. Энээннээ гадна Росси гүрэнэй бүридэлдэ Буряад ороной найн дураараа ороноор 350 жэлэй ойдо бэлдэхэ түсэбөөр хүдэлмэри хэр ябуулагданан гэнэн асуудалаар эндэхи мэрэгжэлтэд хүдэлмэрилөө.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын захиргаанай хүтэлбэрилгшын уялгануудые дүүргэгшэ Станислав Ревомирович Тэлин Захиргаанайнгаа бүридэлгэнүүдэй хүтэлбэрилгшэдтэй аппаратна зүблөө үнгэргөө.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын Захиргаанай бүридэлгэнүүдтэ Президентын болон Правительствын хүдэлмэрийн олондо мэдээсэхэ ажал ябуулагдаа. Буряад Республикын байгаалин нөөсөнүүдэй министрэй уялгануудые дүүргэгшэ А.В.Лбов, нуралсалай болон эрдэм ухаанай министрэй уялгануудые дүүргэгшэ Н.И.Мошкин болон бусадай хабаадалгатайгаар республикын олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй түлөөлөгшэдтэй брифинг эмхидхэгдэжэ үнгэргэгдөө. Буряад Республикын Президент В.В.Наговицын, Правительствын гэгшүүдэй багшанарай августын конференциинүүдтэ хабааданан тухай республикын болон аймагуудай олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ мэдээсэлнүүдые толилуулха хүдэлмэри эмхидхэгдээ.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ
ТҮСЭБЛЭНЭН ХЭМЖЭЭ ЯБУУЛГАНУУД

2010 оной августын 30 - сентябрин 3

I. БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН
АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН
УЯЛГАНУУДЫЕ САГ ЗУУРА
ДҮҮРГЭГШЭ А.С.КОРЕНЕВОЙ
ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭДХЭ
ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

30.08 11.00 Арадай Хуралай зүблөөнүүдэй бага танхим

II. БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН
АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ
ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетдэй, налогуудай болон финансын талаар хороон (Түрүүлэгшэнь Ц.-Д.Э.Доржиев)

Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ 17-дохи сессин зүбшэхэ зүйлдэ оруулагдаха асуудалнууд

2.09 14.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (Түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ 17-дохи сессидэ оруулагдаха асуудалнууд

1.09 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (Түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ 17-дохи сессидэ оруулагдаха асуудалнууд

30.08 14.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (Түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ 17-дохи сессидэ оруулагдаха асуудалнууд

2.09 10.00 Арадай Хуралай бага танхим

III. БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН
АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХЭРЭГҮҮДЫЕ
ЭРХИЛЭГШЫН - АППАРАДАЙ
ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЫН
УЯЛГАНУУДЫЕ САГ ЗУУРА
ДҮҮРГЭГШЭ В.Г.ТАРХОВАЙ
ҮНГЭРГЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЛГЫН
ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Зүблэхэ зүйл:
1. Буряад Республикын Арадай Хуралай августын 30-наа сентябрин 3 хүрэтэр түсэблэнэн хэмжээ ябуулганууд тухай

30.08 13.30 Бага танхим

2. Буряад Республикын Арадай Хуралда хиналтын документүүдые гүйсэдхэлгын байдал тухай

3. Элдэб асуудалнууд

30.08 13.30 Бага танхим

БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ
ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

II. Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөнэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёноной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (Түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)

Зүблэхэ зүйл:
«Буряад Республикада муниципальна албанай тушаалнуудай реестр тухай» Буряад Республикын Хуулин хабсаргалтада хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

31.08 16.00 каб.323

Зүблэхэ зүйл:
«Буряад Республикын гүрэнэй тушаалнуудай реестр тухай» Буряад Республикын хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

2.09 14.00 каб.323

Зүблэхэ зүйл:
Нунгуулин хуули ёноной асуудалнуудаар зарим хуулинуудта хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

3.09 11.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (Түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:
«Агнуури болон агнуурийн нөөсөнүүд тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

30.08 15.00 каб.119

Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын дэбисхэртэ яармагуудай ажал ябуулгые эмхидхэлгэ тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

31.08 10.00 каб.119

Зүблэхэ зүйл:
Гүрэнэй болон муниципальна зөөрийн мэдэлдэ байһан газарай участогуудые хуулин зөөридэ түлөөлөгшүүдэй үгэхэ тухай» Буряад Республикын хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

1.09 14.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (Түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:
«Буряад Республикада арадай уран найханай үйлдэбэринүүд тухай» Буряад Республикын хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

2.09 10.00 каб.212

Зүблэхэ зүйл:
«Буряад Республикын архивай хэрэг тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

3.09 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай социальна политикын талаар хороон (Түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:
«Буряад Республикада инвалидуудые болон ажал ябуулгын талаар хизаарлалгатай бусад нюурнуудые социальна талаар дэмжэхэ тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

30.08 15.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономика политикын, байгаалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (Түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Зүблэхэ зүйл:
«Буряад Республикада нютагай удаха шанартай газарай гүн баялигуудтай участогуудые болон дэлгэрэнги ашагта малтамалнуудай уурхайнуудтай газарай участогуудые хэрэглэхэ гурим тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

1.09 14.00 каб.203

Зүблэхэ зүйл:
«Ой модоной харилсаануудай талаар Россин Федерациин дамжуулан үгэнэн эрхэ түлөөлэгшүүдые бөөлүүлгые финансова талаар нэмэжэ хангалгада шэглүүлэгдэнэн республикын бюджетдэй мүнгэ зөөри хэрэглэлгын гурим тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

3.09 14.00 каб.203

«Буряад Республикын гүрэнэй зөөри эрхилэлгын юрэнхы гол ёнонууд тухай» гэнэн Буряад Республикын Хуулин 22-дохи статьяда хубилалта оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

3.09 10.00 каб.203

АССОЦИАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ РЕСПУБЛИКИ БУРЯТИЯ БЫТЬ!

Правовое государство и гражданское общество являются ведущими демократическими ценностями, способствуют тому, чтобы жизнь человека была свободнее, богаче, и счастливее. Выраженная в правах свобода дают возможность личности избавиться от лишней опеки государства, позволяет человеку проявлять самостоятельность, творчество. Найти себя и собственное дело. Каждый, занимаясь с полной отдачей тем, что любит и умеет, обогащает не только себя, но и других людей, гражданское общество в целом. Поэтому благополучие личности тесно связано с благополучием и развитием общества. Наличие в гражданском обществе эффективно действующих разнородных и многочисленных добровольных объединений характеризует степень его сформированности. Ведь они являются следствием интеллектуального и нравственно-правового развития каждого гражданина, отсюда и возникает социальная активность, стремление совместными усилиями без попечительства государства. Но при его содействии совершенствовать общество, делать совместную жизнь комфортнее, ярче. Наверное, не случайно, именно учителя истории в мае 2010 года, в Год учителя, зарегистрировали общественную организацию "Ассоциация учителей истории Республики Бурятия".

Цели организации: Содействие развитию педагогического мастерства и профессиональной культуре учителей истории Республики Бурятия; содействие в решении вопросов для обеспече-

ния социальной и правовой защиты, повышения их профессиональной квалификации, углубления межрегиональных и международных связей, повышения качества образования.

Задачами нашей Ассоциации являются:

- помощь и содействие молодым учителям и воспитателям в их профессиональной деятельности;
- поддержка и распространение передового педагогического опыта, содействие в издании учебных, учебно-методических и других материалов учителей, содержащих новации в области методики обучения истории и образования в целом;
- организация научно-методических конференций, семинаров, встреч по актуальным вопросам образования, содействие в материально-техническом обеспечении учебного и воспитательного процесса;
- содействие в организации временных творческих коллективов по разработке новых учебных программ, учебных и методических пособий, средств обучения и воспитания;
- содействие в организации исследовательских экспедиций, а также методическая помощь в организации социально-значимых проектов;
- проведение экспертизы учебных и учебно-методических пособий, документов в области образования и участие в аттестации учителей;
- оказание методической помощи в проведении городских и республиканских олимпиад школьников и других видов конкурсов

для учащихся; выявление одаренных детей и содействие развитию их интересов в различных областях истории и обществознания;

- развитие научных, научно-методических и культурных связей и контактов с зарубежными странами; укрепление профессиональных контактов с зарубежными учеными и педагогами, с другими организациями и движениями учителей, занимающимися актуальными проблемами образования;
- оказание безвозмездной помощи школам-интернатам детей-инвалидов детства и сирот, детским домам в обеспечении дидактическими материалами и научно-популярной литературой по актуальным вопросам образования.

Ассоциация учителей истории РБ была создана благодаря социальной активности учителей, таких как Дашиева А.Б. (МОУ СОШ № 7), Санжиева Д.С. (РБНЛИ № 1), Цыбенова Б.Б. (МОУ СОШ № 43), Раднаева Ц.В. (МОУ СОШ № 8), Сафонова О.В. (МОУ СОШ № 36), Дагбаева В.Д. (МОУ ЛГ № 3), Лушина В.Д. (МОУ гимназия № 14) и другие. Активную методическую помощь оказал созданный в сентябре 2009 года Институт непрерывного образования БГУ (директор, к.п.н., доц. Цыренова М.Г.), исторический факультет БГУ (декан к.с.н., доц. Буркина А.А.), РИКЦИО (ректор, к.п.н. Бадмаев В.М.)

На сегодняшний день в Ассоциацию учителей истории вошли около ста учителей республики. В течение этого года мы пла-

нируем провести ряд мероприятий, в частности, республиканский конкурс "Лучший учитель истории"; совместно с РЦДЮТИК и институтом непрерывного образования БГУ, историческим факультетом, республиканский конкурс проектов "Моя Бурятия - вчера, сегодня и всегда", посвященный 350-летию присоединения Бурятии к России.

Учителям истории и обществознания республики предлагаем силами членом Ассоциации проводить внешнее рецензирование рабочих программ, что особенно важно при новых условиях аттестации. Молодым коллегам наши опытные учителя окажут методическую помощь в редактировании программ, составлении планов-конспектов уроков, разработке воспитательных мероприятий. Планируем проводить выездные сессии, методические десанты в районы республики, где можем показать мастер-классы лучших учителей России.

Для обобщения и передачи передового педагогического опыта собираемся издавать серию методических пособий "Педагогическая копилка учителя истории", приглашаем к участию в этом проекте учителей, работающих в школах.

Для формирования интереса к профессии учителя истории, выявления одаренных детей и содействия и развития интереса к истории Отечества совместно с историческим факультетом БГУ планируем провести коммерческие олимпиады по истории и обществознанию.

Ассоциация будет активно заниматься развитием научных, научно-методических и культурных связей и контактов с зарубежными странами. Так, в сентябре этого года учителя и школьники примут участие в Международной конференции школьников в городе Улан-Батор ("Земля хунну"); на осенних каникулах планируем принять участие в Международных интеллектуальных играх монголов (г. Улан-Батор). В планах Ассоциации укрепление профессиональных контактов с зарубежными учеными и педагогами, с другими организациями и движениями учителей, занимающимися актуальными проблемами образования. Так, предлагаем организовать поездки для обмена опытом в соседние страны - Монголию, Китай, Корею.

Конечно же, Ассоциация и клуб по интересам, где нас всегда поймут, помогут. Первое заседание клуба учителей истории Республики Бурятия состоится 9 сентября в 15.00 ч. по адресу: ул. Пушкина, 25. Где планируем поговорить об основных направлениях школьного исторического образования в 2010-2011 учебном году, рассмотреть новинки учебной и методической литературы, а также приглашаем психолога и юриста для индивидуальных консультаций.

ДАШИЕВА А.Б.,
председатель
Общественной
организации "Ассоциация
учителей истории РБ".

УРАН УГЫН ДОЛГИН ДЭЭРЭ

Чимит-Цырен САНЖИЕВ

ГЭНТЭ ЕРЭН БОДОЛ
Жабхаланта хаһын залинта аадарта
зада сохюулаад,
Жагар алтан наранай туяада
жэгнүүлжэ аярханаб.
Одоо даа, баяр, шүтэл, зоной заяан
гэжэ бии гү?
Ордохотой үеын жабар үгсэн, сэхэ
шуудам алхалнаб.

Үндэр, арюун нангин мэдэрэл, найдал
эрмэлзэлээ
Үдэрэй ханаан, хүнин зүүдэн болгожо
ябангүй,—
Омог хүсэлни хүшэр сагта хүгжэм
мэтэ зэдэлээд,
Огторгойн гүн соо мүшэндэл хүнэжэ
шатахагүй!

XXI зуун жэл. Эблэрэлгын худал эли
мэдэрэгдэжэ,
Хотоймо баян монгол уласын
Алтаргана алхална.
Дэлхэй түбинн хүнүүдэй заяан ямараар
эрхэхэб?
Дипломадуудай хурса үгэ хэр нүлөөлэн
зэдэлхэб?!

УРАН УГЭ ТУХАЙ ШЭБШЭЛГЭНҮҮД
Үүлэгүй тэнгэринн хирхагта
Үүрэй солбоной гоё гээшэнь.
Үншэн хабһанаймни забһарта
Үндэлэн хэлэнэй гоё гээшэнь!

I
Түрэл хэлэнэйм түрбэлгүй баялиг
дээжэ —
Түбэг тодохоры нэтэ дабаха үгэ гээшэ.

Урлан бүтээһэн онһо шэжэмдэл,
үндөө
Уураг тархида бүридэдэггүйл даа
зүндөө.

Жададал эритэй, залиндад нээрмэ
хүсэтэй
Жагсаалда бодоһон гансахан үгын
түлөө
Үргэһэ нойргүй хүнинн зоргоор одоо
Үүр сайжа гэгээртэр шэбшэхэш,
шортоо!

«Нүдэнтэ дээгүүр үрмэ хүшэтэр»
үгэлдэг
Нүрхэй зариман олоной дунда ябадаг
даа.
Ядал зоболгүй зохёол дуугаа түүрээдэг
Яһан золтой оюун бэлигтэн гээшэб
даа!

«Нуурын бэшэ, нугаһын тудажэ»
онуулан,
Нугарса матан, аялга һайханаар
найруулан,
Хүгжэн дуута, уян, хэтын зэбсэг —
хэлые
Хүгжөөхэ, шудалха хубида хүртэбэл,
гоё һэн.

II
Үгэмни, үндэһэ бүхэ — жэбэрхэгүй
зэбсэгни,
Үндэр тэнгэридэ ошотон носодог
зуламни,
Орьёл өөдэ зэбэдэл ханхинан зэдэлжэ,
Оюун бодолой ошо сасарган дэгдэһэй.

Ангийн үһөөтэ аюулта үгэсэлгэ
зайсуулан,

Алишь үедэ найдал түрүүлдэг
шүлэгни,
Холын харгыда хүдэр үетэнтэй
нүхэсэжэ,
Хойрог зонии ходоро харбан
ханхинаһай.

НАНАНАЙ ДОМОГ
Эртын манандал эдир залита
наһанайнгаа
Утын харгыда уламаа шангадхан
мордолойб.
Халюурма зөөлэн хэрмэн зүйдэлтэ
малгайнгаа
Халсартар үлээлгэһээр хашалгүйхэн
долорлойб.

Агсуургын дабаанда агтын шадал
мэдүүлһээр,
Агтабын сасаг намируулан хүрэжэ
ерэхэдээ,
Үе сагайнгаа һэжүүр долгидто
нэшүүлһээр,
Үдэнгэ голой хабсагайн оройһоо
шэбшэхэдээ,
Огто гажарнагүйб. Одон хүлдэтэ
сагайнгаа
Орьёл дуулгата түбинн хизаар
зэдэлүүлэн,
Сасуутан минни наһанай хүрээндэ
тэгүүлэн,
Сансар тэнгэринн зүйдэл хээлэн
зуралзанаб.

Бууралхан таладаа абьяас солгёон
ябаһандам,
Буруулган һалхин булай наадалан
зорёолдог гү?

Намжархан сэнгүү нютагаа орхижо
гараһандам,
Наһанайм заяаша намай гасаалан
зобоодог гү?

Үтэлхын дабаан, үнэржэхын заяан үтэр
эрьсэд,
Үнгын сэгээн талада бадма сэгсгээр
бадардаг.
Хайрата нэгэнэй дуугаа хуряаһыень
үгылээд,
Хайлганата талам домоглон хэтэдээ
дурдадаг.

Ордохолон шэдэлдэг шуургата далайе
эрэлхгээр
Омог тэсэмгэй, сусарангүй дабажа
гараһайб.
Жаргал сүлөөдэ жүрөөдэһэн агуу
дуушан мэтээр
Жабхаланта наһаяа энхэ сарюуханаар
эдлэһэй!

Сентябрин 2 – Дэлхэйн хоёрдохи дайнай түгэсэһэн үдэр

АЖАЛША ЗОНОЙ ТҮРҮҮ ЗЭРГЭДЭ

Татьяна Дымбрыловна бидэ булта энхэргэнээр "Тонир нагадцы" гэжэ нэрлэдэгбди. Бидэ нагадцытайгаа хорёод жэл соо нүхэсэжэ ябанабди. Хододоо намайе дулаанаар угтажа, бэлэг барюулха, больницада хэбтэхэдэм орохо, миний түрэл, гаралым айлшалуулха даа. Өөр тухайгаа ингэжэ хөөрөгшэ:

- 1931 ондо Нурта гэжэ дуулим нутагта айлай хоёрдохи үхибүүн боложо түрөө нэм, тэрэ үедэ "Улаан Нурта", "Буркавдивизион" гэжэ артельнүүд бии болоһон. Абадми - Дымбрыл Бадмаевич Дылгиров. Эжымни - Дымбрыл Лубсандоржиевна Бальжанова. Эсэгэмни Гомбо ахатаяа (Матаалай) өөһөдын хүүдинсэтэй байһан юм.

Абань ехэ уран дархан, модоорше, түмэрөөрше дархалдаг байһан. Мүнөө болотор Татьяна Дымбрыловна абынгаа хэһэн стол, шкаф, шэрээнүүдые ариуун найханаар хадагалаша.

Эгээл үнэтэй, наггин дуратай юмэнини - баабайн шагналнууд, 30-аад оной фото-зурагууд болоно - эдээнине Нуртын дунда нургуулин музейдэ дамжуулха ханаатай.

Эжын оройдоол 38 хүрөөд, табан үхибүүдэ орхижо, наһа бараа. Гансал гурбан басагад амиды үлөө нэн. Дымбрыл Бадмаевич үхибүүдэ хүл дээрэнэ бодхоожо, дахин намга абаагүй. Хүдөөгэй хүндэ ажал бишыхан Таяа басаганай мүр дээрэ буугаа нэн.

Агуусхэ дайнай эхилхэдэ, бүхы ажалша эршүүл албанда татагдаа. Тингэжэ гансал хүгшэд, намгад, үхибүүд газар хахалха, гарья тариха, хуряаха, үбнэ сабшаха, бэлдэхэ, үхэр малай хашаа хорёо бариха гээд лэ жэлэй дүрбэн сагта дууһахагүй хүндэ ажал хэхэ болоо нэн.

Таяа баабай төөбни хоёртоо үргүүлһэн хадаа ажалда бэрхэ, шадмар нэн: эдэе хоол шанаха, арһа элдэхэ, нооно ээрэхэ, оймһо нэхэхэ, бээлэй оёхо, дүү басагадтаа хубсаһа эсхэхэ, хамаг гэртэй газрахи ажаллаа хэхэ. Хоёр дүүнэрээ үргэлсэжэ, хүл дээрэнэ гаргаа нэн. Дулма Дымбрыловна дүү басаганин - багшын ажалай ветеран, Ханда Дымбрыловна - бухгалтер, хүдөө ажалын ажалай ветеран.

1953 ондо колхоздо ажаллажа байхадаа, Бадма Бандеевичтэ хадамда гараа. Бадма Бандеевич Санжеев 1950 ондо республикын

сурхарбаанда бүхэ барилдаагаар түрүүшын нуури эзэлжэ, түрэнэн Нурта нутагаа суурхуулһан. Үрэмдэгшэ байһан, электровозой машинистда нуража, пенсидэ гаратараа шахтада ажаллаһан. Энэ этэй бүлэ табан үхибүүдые хүмүүжүүлээ.

1965-1981 онуудта Татьяна Дымбрыловна Захаминай аймагай больницын тубдиспансертэ хүдэлжэ, һүүлдэнэ Холтоһоной руднигай гардеробто ажаллаа. Ажалай ветеран, олон шаглануудта хүртэһэн.

Сергей хүүбүүнини ехэ бэлигтэй массажист байһан. Республиканска дайнай инвалидуудай госпитальдо ажаллажа, олон зоние аргалһан, тухалһан, "Буряад Республикын элүүрие хамгаалгын габырата хүдэлмэрилэгшэ" гэлэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэһэн юм. Хайратайгаар наһа бараһан юм даа. Татьяна Дымбрыловна абабайдалай хатууе үзэһэн, мэдэһэнше наа, уужам сэдхэлтэй, һайн ханаатай, үнэн зүб ябадалтай буряад эхэнэрэй дээжэн лэ даа.

Татьяна Дымбрыловна хүндэтэй төөбни. Аша зээнэринь бултадаа Улаан-Үдэ, Москва хотонуудай дээдэ нургуулинуудые дүүргэжэ, амжалтатайгаар хүдэлдэг юм.

1997 ондо Бадма Бандеевич өөрын бүхэ барилдаанай турнир эмхидхэһэн байна. Бадма Бандеевич - ажалай ветеран, "Абарга бүхэ" гэлэн нэрэ зэргэтэй, "Заан бүхэ" гэлэн Буряад Республикын абсолютна чемпион байһан. Ерээдүй түсэбүүд соогоо үшөөл барилдаанай турнируудые эмхидхэхэ ханаатай байһан аад, харата үбшэндэ дайрагдажа, 71 наһандаа наһа бараа.

Зунай амаралтада булта үри хүүгэд, аша зээнэр сугларжа, төөбнигөө байрлуулдаг.

Татьяна Дымбрыловна - ехэ эршэмтэй, шанга зан абаритай хүн. Эхэ орондоо дуратай, бүхы наһаараа мүнөө сагай һайн баян байхын түлөө ажаллаһан, зоной түрүү зэргэдэ ябалсаа.

"Горы Бурятии, Закамны напоминают мне родной Кавказ, где я прожила всю жизнь. Закаменские горы охраняют меня, дают мне энергию и уверенность", - признаётся участница Великой Отечественной войны Анна Леонтьевна Зубкова-Цирихова. Ещё не закончив школу, Анна Леонтьевна в 1941 году ушла добровольцем на Северо-Кавказский фронт.

ДЕТСТВО И ВОЙНА

Родилась она тринадцатым, самым младшим ребёнком в семье в 1924 году. Детство прошло в деревне Сергеевка Ставропольского края. Впоследствии судьба её семьи самым тесным образом переплеталась с историей страны. Жизнь старшего брата Андрея унесла гражданская война, а Михаил, Владимир, Алексей воевали на фронте Великой Отечественной. Михаил погиб в Ростове во время контрнаступления советских войск против немецко-фашистской танковой армии. Тогда наши бойцы отбросили немцев за реку Миус. Алексей погиб на границе с Польшей. Владимир попал в плен, но после войны сумел вернуться домой. Дома его объявили врагом народа и арестовали. Он умер, так и не узнав, что его реабилитировали.

Во время наступления фашистских войск на Южном фронте, когда развернулась битва за Кавказ, семнадцатилетняя Аня, как и все её сверстники, пошла служить в действующую армию. Фашисты, планировавшие за короткий срок оккупировать Поволжье и Кавказ, натолкнулись на ожесточённое сопротивление Красной Армии. Войска Кавказского фронта успешно завершили начатую ранее Закавказским фронтом и Черноморским флотом Керченско-Феодосийскую десантную операцию 1941-1942 гг., в результате которой был освобождён Керченский полуостров. В конце января 1942 года в целях удобства управления войсками в Крыму и на Кавказе Кавказский фронт разделили на Крымский фронт и Закавказский военный округ.

Трудные военные будни, лишения, потери подорвали здоровье Анны Леонтьевны, и в 1943 году она была демобилизована. А памятью о боевой молодости Анны Леонтьевны сегодня стали награды, полученные в годы войны и после Победы: орден Отечественной войны II степени, медаль "За оборону Кавказа", медаль Жукова, множество юбилейных медалей.

ЧТОБЫ НЕ БЫЛО ВОЙНЫ

ПЯТЬ ЛЕТ НА УРАЛЕ

В 1947 году Анна поступает заочно в педагогическое училище. Училась и работала на туристической базе, а на её иждивении были семидесятилетняя мать и старшая сестра. Уже заканчивала училище, впереди были государственные экзамены, но 12 мая 1950 года её арестовали. Её заставляли писать доносы, угрожали, привлекали к сотрудничеству с НКВД, но смелая, честная, прошедшая войну Аня отказалась клеветать на невинных людей. Тогда её отправили на Урал в пятилетнее заключение, где девушка вынесла все ужасы сталинских репрессий. С наступлением хрущёвской оттепели в 1955 году была освобождена.

"У меня нет зла на Сталина, но осталась обида за ту несправедливость, за невинно отправленных в лагеря тысячи людей. По истечении нескольких лет я встретила следователя, который вёл несуществующее "дело". Уже осунувшегося, с трясушимися руками, жалкого старика спросила: "Вы ведь видели, перед вами стояла глупая, молодая девчонка из бедной семьи. За что вы меня посадили?" Кроме того, что "время было такое", больше он ничего не мог мне сказать. Через всю жизнь пронесла обиду и боль за тех, кто мог принести больше пользы государству своим трудом, чем томиться в сталинских лагерях. Помню профессора университета Ольгу Иванову, которая после освобождения недолго прожила, умерла в расцвете лет".

СЕМЬЯ И ДЕТИ

Анне Леонтьевне трудно было устроиться на работу, но мир не без добрых людей. С 1955 по 1986 годы работала кассиром в трамвайном управлении Орджоникидзеновской железной дороги, затем она была переименована в Управление Северо-Кавказской железной дороги. С 1996 по 2002 годы занимала должность в финансовом отделе. В 1955 году познакомилась с выпускником Ленинградского театрального училища, будущим мужем Григорием Кирилловичем Зубковым-Цириховым. Отец Григория Кирилловича был осетин Зубков, мать - русская Цирихова. Анна Леонтьевна с Григорием Кирилловичем прожили вместе сорок счастливых семейных лет. У них родились два сына - Владимир и Эдуард. Старший сын Вла-

димир Григорьевич после окончания Владикавказского горнометаллургического института в 1978 году был направлен в г. Закаменск. Позже сыновья пригласили маму к себе в Закаменск, обустроили её квартиру. Любовью и заботой двоих сыновей и их жён, троих внуков, чetyрех правнуков окружена Анна Леонтьевна.

"Конечно, непростая жизнь у закаменцев, - продолжает рассказ Анна Леонтьевна, - но люди добродетельные, маленькие ребяташки здороваются со мной. Я люблюсь молодыми женщинами с колясками, но одно меня смущает, что некоторые молодые мамы курят. Ведь поведение и образ женщины - барометр и индикатор социального благополучия народа. От духовного состояния женщины-матери в семье, в быту, в обществе, где мы живём, зависит наша с вами жизнь и формирование сознания и совести наших мужчин. Такова высокая роль женщины-матери. И при этом самое святое пожелание: чтобы не было войны, чтобы люди больше радовались. Чтобы ваши дети были внимательными, больше радости, смеха, радуйтесь свету, звёздам, окружающей вас богатой природе. Прогулки на природе, по берегу реки могут доставить несравнимое ни с чем наслаждение, а окружающие нас величественные горы - это источник вдохновения, образ несокрушимости и единения всех нас".

Г. ЦЫРЕНОВА,
"Хүн зоние социальна талаар дэмжэлһэн түб" гэлэн республикын гүрэнэй эмхи зургаанай Захаминай филиалай мэргэжэлтэ.

Эльвира ДАМБАЕВА
бэлдэбэ.

ОКТАБРИН ХУБИСХАЛАЙ САСУУТАН

Аглаг найхан, хожом Шэтэ можын Харагун нутагһаа гарбалтай Дарима Балданова абгада энэ зураглал зорюулагдана. Дүшөөд жэлэй туршада Улаан-Үдэ хотодо ажаһууна.

Дарима Балданова Октябрин хубисхалай сасуутан, 1917 ондо түрэнэн. Энэ наһан соогоо ямар олон байдалай нэлгэлтэ хубилалтын үзэгдэлнүүдые хараа, үзөөб даа. Баяшуул, улаан ангиин засагай тэмсэл болоод, хашалган хамалганай үе, өөрөө энээн тухай хөөрөжэ байна, яагаад хүниие абаашадаг байгаа. Даримын эхэ баяшуулай бэри байгаа. Нэгэтэ хулгайшан малдан ороод, эжые гэмнэжэ, олиггүй ехээр сохёо, үдхэлөө, гэмтээжэ буугаар буудажа, үхөө гэжэ наһаад, орхёод ошоо.

Талаан болоходоо, дэгэлын нэгэ буудад, бэеын дайраагүй ха, тингэжэ ехээр сохюулааше наа, амиды үлэһэн байгаа. Дарима Балданова Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үе бээрээ үзэһэн. Араталын ажалшан һайса ябаа. Шэтэ можын Укурик тосхоной «Киров» гэжэ хамтаралда хүдэлһэн байна. Газаршые хахалаа, үбнэше сабшаа, саялжэ, молотилка болоод, леспромхоздоше ажаллаа. Нүхэрын Галсанов Еши фронтдо ябаад, амиды мэндэ гэртээ бусаһан аад, түмэр харгыда хүдэлжэ байтараа, 1954 ондо

тэнгэрин буудалда сохюулжа наһа бараһан байгаа. Дайнай үедэ, һүүлдээрныше эдихэ юумэн хомор нааб даа. Тинмэлэе тибнэ малтажа шанадаг, обёос, ешмээн татажа, болгожо эдидэг нэмди гэжэ хэлэнэ.

94 наһатай хүгшөөдэй нэгэ гайхалтай һонин ушар хөөрөө: «Уг гарбалын шоргоолжоной бутанаа шубуунай үндэгэншүүл адли юумэ олоо ха, тингээд тэрэн үндэгэн бэшэ, олоһон хүндэ ехэ туһатай зэндэмэни байгаа. Олоһон хүн хэшэгтэй, эдэе хоол элбэгтэй, ажал хэрэгын урагшаа байдаг юм ха». Хүгшөө саашан хөөрэнэ: «Өөртөөл гансахан үхэртэй байгаабди, тэрэмнай олигой үдхэн лүтэй нэн. Элбэг лэ зөөхэй, тоһотой, айраг, тарагтай, амтатай аарсан болоод лэ булта байдаг болоһон юм. Одооше ажал, байдалнай яһалал һайн болошоо нэн. Зэндэмэни манда ехээр туһалһан байна».

Дарима Балданова Еши Галсанов нүхэртээ гурбан үхибүүдые үндылгөө, тэдэн мүнөө пенсионернүүд, наһанайнгаа амаралтада булта гаранхай.

Бамбаева Сьжидма басаганин 1938 оной. Арбан долоотойһоо эхилээд, медсестрагаар горбольницада хүдэлһэн юм. Нүхэрын Бамбаев Владимир - түмэр харгын ажалшан байһан байна. Ээма Владимировна гэжэ басаганин

- республиканска больницын хүүгэдэй врач. Тэдэнэй Дарима басаган - университетэй оюутан. Доржима Владимировна - социальна ажалшан, багшын дээдэ нургуулитай. Самбуева Ольга Владимировна - шүдэнэй доктор, Улаан-Үдэдөө хүдэлнэ. Нүхэрын Самбуев Баир - милиционер. Бато хүүбүүнини лесотехническэ колледж дүүргэжэ байна, Аюшань 11-дэхи класста нурана.

Хоёрдохи хүүбүүнини Ешиев Бадма Галсанович - врач онколог, Улаан-Үдэдөө хүдэлнэ. Нүхэрын Ешиева Лыксима Гармаевна удаан инструктораар ябаһан юм. Баир хүүбүүнини гурбан хүүгэдтэй, Булад хүүбүүнини дүрбэн хүүгэдтэй.

Одхон хүүбүүнини Тудун Галсанович Ешиев Элхидэ байдаг, түмэр харгын ажалшан. Нүхэрын Сынжима - сберкасын ажалшан ябаһан, наһанайнгаа амаралтада гаранхай: Виктор хүүбүүнини милицидэ хүдэлнэ, Ээма басаганин - юрист. Дарима абгай үхибүүдэ магтажа, һайн булта байдаг, машинатай, этэй этэй һуудаг гэжэ һайнаар хөөрөжэ һууна нэн даа.

«Хүдэлһэн газартаа хүндэтэй ябагты, ябаһан газартаа ямбатай ябагты», - гэжэ бултандаа үрээгээ.

Дуушые аалиханаар дуулаад абадаг. Үхибүүд хүүгэд соонь олон аргашан, врач, эмшэнүүд байна. Зоние аргалха, абарха хубитай, бэлитгэй хүнүүд юм байна гэжэ тэмдэглэхээр.

Зуун жэлэй богоһо дээрэ тодоор гараад ябабашье, хүсэ тэнхээгээ буураагүй зандаханаа һуугаад, ингэжэ хэлэнэ: «Хүгшэрөөбгээд хэбтэжэ, һүүжээ соорожо байлтагүй, гэр соогоо ябаа бээбэ, газар өөрөө гарадагби».

Орёо хэсүү үеые, Эсэрын дайнай соробхилһон хаһа, элдэб янзын гүрэнэй хубисхал, хатуу шанга байдал болоод бултынь дабажа гараһан үндэр наһатай, ухаа һонортой Дарима Балданова.

Хүндэтэ Дарима абгай! Бардам дорюунаар Бар жэлээ үнгэргэжэ, Үшөө олон жэлдэ Элүүр энхэ, үхибүүд, хүүгэдэйнгээ дунда гурбан зөөлэниие үзэжэ, бурхантай, буянтай ажаһуухыетнай хүсэнэб!

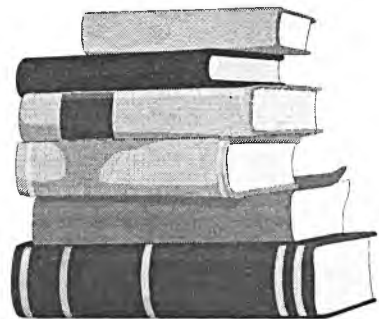
Валентина ДИМЧИКОВА,
багшын ажалай ветеран,
Шэтын областинн габырата багша.

Этот вопрос возник не сегодня и волнует не только учителей, руководителей образовательных учреждений, Министерства образования и науки РБ, Союз писателей, но и родителей, в целом бурятское общество. Статьей профессора БГУ Е.Е. Балданмаксаровой в преддверии нового учебного года мы открываем ДИСКУССИЮ «Каким должен быть учебник нового поколения по бурятской литературе?». Просим откликнуться наших читателей и высказать свое мнение, внести свои предложения по данной насущной проблеме.

2010 год - Год учителя

рам, а также к культуре других народов. К таким произведениям относится повесть Д. Батожабая «Кто твой учитель?», для Чулуун-Бато, главного героя, им является начальник цеха завода Иван Петрович; поэма «Сухэ-Батор» Ж. Тумунова о давних историчес-

как слабую сторону составителей учебников-хрестоматий разработку методического аппарата, его недостаточную продуманность. Достоин сожаления еще и тот факт, что учебники-хрестоматии методически не поддержаны специальной литературой в виде

КАКИМ ДОЛЖЕН БЫТЬ УЧЕБНИК НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ ПО БУРЯТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ?

Современные процессы, динамично меняющиеся отечественное образование и науку, обусловлены стратегией долгосрочного социально-экономического, культурно-исторического развития страны в целом и Республики Бурятия в частности, когда основным принципом становится конкурентоспособность человека, определяемая в первую очередь уровнем образованности, его ментальностью и принадлежностью к той или иной культуре.

Требования, предъявляемые к школе XXI века, вызваны потребностью в подготовке личности учащегося со способностью творчески мыслить, проявлять инициативу, находить нестандартные решения, а главное – с управленческой компетентностью, адаптивно-творческой готовностью к деятельности в условиях наукоемкого высокотехнологического производства и инновационного развития рынка. Поэтому к приоритетным направлениям государственной образовательной политики относятся идеи, заложенные в национальном проекте «Образование», озвученные Президентом РФ Д.А. Медведевым в Послании Федеральному Собранию и нашедшие отражение в Национальной образовательной инициативе «Наша новая школа».

Переход к принципиально новой системе непрерывного образования, к «новой школе», предполагает обновления всей концепции и научно-методического аппарата всего учебно-методического комплекта по бурятской литературе. Поэтому вопрос, вынесенный в заголовок статьи архиактуальный и, безусловно, не простой. Это обстоятельство подтолкнуло меня к просмотру некоторых учебников, по которым идет обучение в образовательных учреждениях нашей республики с бурятским языком обучения (выбор был чисто произвольным): «Бурятская литература. 8 класс» / Авт.-сост.: В.Ж. Хамаганов, С.Ц. Цыбанова, М.С. Жигжитова. Улан-Удэ: Бурятское книжное издательство, 1989. – 191 с.; «Бурятская литература: Хрестоматия для 9 кл.» / Авт.-сост.: С.Ж. Балданов, Х.М. Жамьян. Улан-Удэ: Бурятское книжное издательство, 1989. – 416 с.; «Бурятская литература: Хрестоматия для 10 кл.» / Авт.-сост.: Ц.А. Дугар-Нимаев, С.Бальжинимаева, Н.Б. Цыренова. Улан-Удэ: Бурятское книжное издательство, 1989. – 320 с.; «Бурятская литература: Хрестоматия для 11 кл.» / Авт.-сост.: Г.О. Туденов, Ж.Д. Жамбуева, Д.Ш. Шойдоков, С.С. Тыхеева. Улан-Удэ: Бурятское книжное издательство, 1990. – 336 с.

Надеюсь, предпринятый анализ содержания и структуры учебников по бурятской литературе, по которым идет обучение в настоящее время, даст возможность в связи с актуализацией подготовки и создания учебников нового поколения затронуть вопросы обновления и совершенствования содержания образования. Это связано с тем, что у нас в республике давно назрела проблема методологического и методического характера по построению учебников, на сегодня осмысливается вопрос, каким должен быть учебник по родной литературе, определяются его качественные критерии, которым он должен соответствовать.

Сразу отмечу, что критерии анализа и оценки качества содержания и структуры учебников по бурятской литературе будут определяться наличием трех взаимосвязанных, взаимодействующих компонентов: концепции, содержания и структуры литературного образования, а также методического аппарата.

Как было отмечено выше, данные учебники созданы в советское время и соответственно не лишены известной идеологической направленности, что, возможно, вполне отвечало образовательным требованиям того периода. Сегодня же их наличие воспринимает-

ся как анахронизм и, более того, как несоответствие задачам современного литературного образования.

Главный принцип построения всех учебников традиционный – историко-хронологический. Материал распределен по следующим разделам:

8 класс – 1. «Устное народное творчество дооктябрьского периода», материал в котором распределен по родам литературы – эпоса (прозы), лирики и драмы. В отдельный подраздел выделены «Героико-эпические сказания и сказители», «Гэсэр» – эпос бурятского народа». 2. «Устное народное творчество советского периода». 3. «Бурятская литература советского периода», представленный именами Х.Н. Намсараева (жизнь и творчество), Д.Д. Дашинимаева (творческий путь поэта), Ц.Д. Дондубона (жизнь и творчество), Б.Б. Базарона (творческий путь поэта), А.И. Шадаева (творческий путь писателя). После творчества Дамбы Дашинимаева в отдельный подраздел выделены сведения по теории литературы, в частности, по бурятской системе стихосложения.

9 класс – В хрестоматии не указаны разделы, а только включены по одному произведению следующих авторов, активно творивших в 1960-80 -е гг. XX в.: Д.-Р. Батожабая, Ж. Тумунова, Ц. Шагжина, Ч.-Р. Намжилова, Ц.-Д. Дондоковой, Н. Дамдинова, Ц. Галанова, Ц.Б. Бадмаева, Д. Эрдынеева, М. Самбуева, М. Осодоева, А. Ангархаева, Л. Тапхаева, С. Цырендоржиева.

10 класс – Хрестоматия состоит из двух разделов: «Литература дооктябрьского периода» и «Бурятская советская литература». Второй раздел включает следующие подразделы: «Литература 20-х годов», «Литература 30-х годов», «Литература периода Великой Отечественной войны и литература послевоенного периода».

11 класс – «Произведения современной советской бурятской литературы», «Произведения для чтения и анализа» (даются по персоналиям) и «Стихи для заучивания наизусть» (даются по персоналиям).

При отборе литературного материала авторы, продолжая традиции литературного образования, заложенные еще в советское время, стремились включить в учебники, с одной стороны, высокохудожественные, а с другой – идеологически выдержанные тексты бурятских писателей и поэтов. Из всех представленных учебников наиболее продуманным с точки зрения содержания, структуры и подачи литературного материала является учебник для 8 класса, представляющий, по сути, классический вариант. Он отличается информативным характером, полнотой изучаемого материала, хорошим литературоведческим анализом исследуемых текстов. Каждый раздел начинается с эпиграфа, довольно точно выражающего его суть и настраивающего учащихся к восприятию последующего текста.

Монографические главы, посвященные жизни и творчеству поэтов и писателей, отличаются полнотой, активно используются исследования бурятских литературоведов, воспоминания писателей и поэтов, которые обычно написаны живо и с юмором. Для анализа выбраны вершинные произведения включенных авторов, которые вошли в золотой фонд бурятской литературы XX в. Отрадно, что в них находим выходы на русскую культуру, диалог культур разных народов – как восточных, так и европейских.

Остальные учебники для 9, 10, 11 классов составлены в форме хрестоматий. Если рассматривать включенные произведения с точки зрения содержания, то необходимо констатировать их направленность на формирование гуманистического мировоззрения, национального самосознания, уважения к русской и родной культу-

рах, а также к культуре других народов, которые нашли свое продолжение в 20-х гг. XX в.; поэма Ч.-Р. Намжилова «Сердце матери» о Марии Александровне Ульяновой; стихотворная драма Н. Дамдинова «Кольцо декабриста» о сыльных декабристах братьях Бестужевых, К.П. Торсоне, жена декабристов М.Н. Волконской, А.Г. Муравьевой и др., действия драмы происходит в 1825-1855 гг. в Петрограде, в тюрьмах Читы, Петровск-Завода, затем в поселении в Бурятии – Селенгинске, где Николай Бестужев, любовно прозванный бурятами «Красное Солнце», был женат на бурятке Гэрэлме, которая родила ему двоих детей; роман-диалогия Ч. Цыдендамбаева «Доржи, сын Банзара» и «Вдали от родины» о жизни и деятельности в Казани, Санкт-Петербурге, Иркутске первого европейски образованного бурятского ученого Д.Д. Банзарова; исторический роман «Поющие стрелы» о жизни бурятского народа и сыльных русских и поляков в предреволюционные годы; роман-трилогия Д. Батожабая «Похищенное счастье» – масштабное полотно о жизни бурятского народа в конце XIX-начале XX вв., действие в романе охватывает такие страны как Монголия, Китай, Тибет, Индия, Англия, Россия, нетрудно заметить в основе романа переключку, диалог эпох, диалог культур. Жаль только, методический аппарат хрестоматий никак не откликается на подобные художественные материалы.

К сожалению, ни в одном из учебников и хрестоматий не найдем обзорных глав, раскрывающих специфику эпохи и характеризующие то время, в которое пришлось жить и творить, а некоторым поэтам и писателям даже подвергались гонениям и репрессиям. Безусловно, каждый период литературы должен быть снабжен обзорной статьёй, содержащей основные историко-литературные сведения, в которой в предельно обобщенном виде задавались бы некие ориентиры, помогающие глубже понять особенности эпохи и творчества отдельных писателей, формирующая в сознании учащихся целостную картину динамики литературного процесса, а также позволяющие выстраивать внутрипредметные и межпредметные связи (с историей, МХК, с литературой других народов и др.).

Фольклорные материалы и литературные тексты снабжены методическим аппаратом, который представлен всего лишь одной рубрикой «Вопросы и задания». В некоторых учебниках не найдем даже этих элементарных вопросов и заданий. Например, учебник-хрестоматия для 11 класса состоит только из литературных текстов без всякой методической подачи материала, даже нет постраничных сносок, объясняющих значение слов, уточняющие историко-культурные реалии. В хрестоматии для 9 класса включены, помимо художественных произведений, вопросы, которые даются почему-то в начале текста. Есть, безусловно, удачные вопросы и задания, которые помогают учащимся понять идейно-тематическое своеобразие произведения, вырабатывать умение логически рассуждать, сравнивать, сопоставлять, овладевать приемами и приемами анализа произведения в его художественной целостности. Но, к сожалению, вопросы в основном носят репродуктивный характер, выясняющие насколько усвоено содержание прочитанного произведения. Есть желание риторического характера, например, «постарайтесь понять, что стихотворение «Сосна» Ц. Зарбуева является лирическим произведением» (10 кл., стр. 68) или беспредметные обращения: «Прочтите данное произведение и составьте собственное мнение», «встречаются методически неточные вопросы. В целом надо отметить

последующего текста художественного произведения.

Принцип «диалога культур» предполагает методические выходы на литературу (культуру) других народов России и сопредельных государств (Монголия, Китай, Тибет) как в плане подбора литературных произведений, так и в плане самореализации личности учащегося (для активизации которых предлагаются разнообразные виды деятельности, в том числе сравнительно-сопоставительный анализ, переводы текстов и др.) с целью выработки принципов и механизмов межкультурного взаимодействия содержания литературного образования. Причем достойное место должен найти материал по древнемонгольской литературе (XIII-XVII вв.), а также бурятской литературе, начиная с XVIII в.

Продуманная система вопросов и заданий, представленная в рубриках даст возможность устанавливать связь с родной для учащихся литературой и побуждать их находить общее и национально особенное в разных литературах. А также методически грамотно подводить учителя к проведению уроков, интегрирующих материал разных литератур на основе общности тематики, проблематики, ассоциативных связей. А это в свою очередь создаст предпосылки для реализации концепции единого литературного образования, решающего образовательные и воспитательные задачи на материале двух и более литератур. Рубрики, предполагающие комментарии к тексту, и постраничные сноски, безусловно, дадут богатый культуроведческий материал, помогающий доходчиво и убедительно черпать историко-культурные сведения не только о Руси, Российской Федерации и об их народах, но также материалы о монгольских народах, их истории и литературе. Рубрика, посвященная развитию речи учащихся, будет способствовать изучению языка художественной литературы (художественная речь) и призвана обогатить устную и письменную речь учащихся.

В целом методический аппарат учебника призван способствовать усвоению содержания образования по предмету. Важно подобрать достаточное количество вопросов и заданий, способствующих формированию литературоведческих умений и навыков по анализу текста, и здесь желательна общность логичность и последовательность в их постановке.

Безусловно, необходимо при подготовке учебника рациональное соотношение заданий репродуктивного и творческого характера, достаточность заданий различной степени трудности, доступность творческих заданий для учащихся того или иного возраста. На мой взгляд, учебник и хрестоматия должны обязательно включать в структурном плане такие элементы как предисловие-обращение, рубрикация, сигналы-символы, шрифтовые выделения, оглавление, которые должны соответствовать методическим требованиям и своему назначению помочь учащимся быстро и безошибочно находить учебный материал, создать условия для успешной самостоятельной работы с ним, стимулируя и направляя познавательную деятельность учащихся. То есть, нужна определенная работа по оформлению научно-методического аппарата. И, конечно же, книга, предназначенная для юношества, должна быть красочной, хорошо проиллюстрированной и вызывать эмоционально-образное восприятие художественных произведений.

И главное – весь структуральный, содержательный материал учебника, его методический аппарат должны быть направлены на обучение приемам и методам анализа текстов, закладывающая основы исследовательской работы. Как правило, изучению произведений предшествует обзорная статья (к примеру, о бурятской литературе начала XX в.), а также жизненный и творческий путь писателя или поэта, подготавливая учащихся на восприятие

АЛДАР БАЛЬЖИНИМАЕВ ГЭРТЭЭ БУСАБА

Үсэгэлдэр үглөөгүүр Улаан-Удын аэропорт дээр хэзээ хэзээнэйхнээ хүнүүд олоор сугларба. Сингапурта болохон эдиршүүлэй Олимпин наадануудта дүрэ буляалдалгын барилдаагаар абарга болохон Алдар Бальжинимаев гэртээ бусаба.

Алдар Бальжинимаев тэндэ 46 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ барилдаад, гурбан бүхэшүүлье илажа гараа гээд, манай сонин мэдээсэни байна.

Нютагаа суурхуулхан Алдары ба тэрэнэй хоригшо Арсалан Болотовые самолёдой гэхүүрэй хажууда помин хүхэ хадагаар, буряад найхан дуугаар республикымнай түлөөлэгшэд угтажа байба.

Манай нютагай хүбүүн Алдар Бальжинимаев Буряад ороноо суурхуулба. Хүбүүдэйнгээ имэ амжалтанууды туйлажа байхадань баярлангүй яахабиди. Саашадаа үшөө ехээр маанадаа баярлуулжа байгыш,- гээд Буряад Республикын Арадай Хуралай хорооной түрүүлэгшэ Цыден Доржиев баярлажа байханаа мэдүүлб.

Сингапурнаа сэхэ дамжуулга ехэ анхаран хараабди. Тэрэ үдэшэ ганса бүхы Хэжэнгэ бэшэ, мүн бүхы Буряад Респуб-

лика телевизорэ хараа ёһотой. Аргагүйгөөр маанадаа Алдарнай баярлуулба гээшэ. Уржадэр Россин Президент Дмитрий Медведевтэй танай уулзалга мүн анхаржа харааб. Алдарнай тэндэ хоёрдохид рядай гурбадахи нуурида нуугаа. Шамаар бидэ омогорхонобди,- гээд Хэжэнгын аймагай гулваа Эрдэни Бадмаев хэлэбэ.

Хэжэнгынхид суута болохон барилдаашандаа болон тэрэнэй хоригшо Арсалан Болотовто буряад дэгэл үмэдхүүлэ. Мүн тиэхэдэ Хэжэнгэнээ бэлэг болгон асарагдахан мориндо Алдар Бальжинимаев нуужа, илалтын дүхэриг хэбэ. «Ааляар яба, унабаш!»,- гээд түрэлхидынь наанаата болобо.

Алдар Бальжинимаев 2010 ондо Хэжэнгын интернат-хургуули амжалтатыйгаар дүүргэһэн байна. Суг хамта нураһан нүхэдын, хургуулин багшанар Алдары мүн лэ угтаба. Тэдэ аэропорт үглөөнэй 7 сагта ерээд хүлэжэ байгаа.

11 жэлэй саана энэ хүбүүе хургуулида абаабди,- гээд Алдар Бальжинимаевай түрүүшын багша Светлана Дымбырыловна Балмаева хэлэнэ. - Хургуулида ерэхэдээ, бусаднаа бага байгаа. Хэды зааханшы наа, үхибүүдые ошоод, хүлһөөн татаад унагаадаг нэн. Тэдэн хүлөө үгэхэгүй гэжэ ехэ оролдодог байгаа, унаад, зариманинь бархирха, шашхаха даа. Тиэгэжэ манай интернадай хүмүүжүүлэгшэ Светлана Григорьевна Чимитдоржиевтай барилдаанда эльгээхээ хөөрөлдөөбди. Гэрэйнгээ даабари ходо найнаар хэдэг байгаа. «Багша-а! Би удангүй сэбэрээр бэшэжэ нурахаб»,- гээд намай дахалдаад ябагша нэн. Жэл бүри нуралсалай эхиндэ «Ехэ болоод ямар мэргэжэлтэй болохобши?» гээд

асуухадамнай, «Би чемпион болохоб» гэдэг бэлэй. Үшөө тиэхэдэ «чемпиондо ехэ мүнгэн үгтэдэг» гэжэ ходо хэлэдэг нэн. Ингэжэ хэлэһэн үгэнинь хүсэгдэжэ байна.

Алдарнай шуран бэрхэ хүбүүн байгаа, хургуулиа дүүргэтэрэе ходо бэрхэ нурадаг нэн. Манай хургуули энэ жэл дүүргэжэ, 35-дахи выпуск боложо гараа,- гээд хургуулин директор Виктор Цыденжапович Аздаев хөөрэнэ. - Мүнөө үедэ манай нурагдах барилдаанда ябахаяа шамдажа байна. Булта Алдар Бальжинимаевтай адли болохо наанаатай.

Хэжэнгын интернат-хургуулин хүмүүжүүлэгшэ Светлана Григорьевна Чимитдоржиева Алдар Бальжинимевые 1-дэхи класснаа 11-дэхи хүрэтэр харалсажа, дүнгэжэ, баярынь хубаалдажа ябаһан хүн гээшэ. «Алдарые өөрынгөө хүбүүн шэнги наадагби. Сингапурта ошоходонь, ехэ наанаагаа зобооб. Телевизорээр финальна уулзалгынь ехэ анхаржа харааб. Түрүүн хоёр бал алдаад байхадань, нудынь хараа гэжэ оролдооб. Сэхэшы хараад үзөөб, хажуунааншы харааб - нюурынь томоор харуулаагүй бшуу. Забхарлалай үедэ одоошы нудынь хараад, энэшни ехэ сухалданхай, мүнөө даражархихаб гэнэн наана бодоынь абаһар лэ ойлгооб», - гээд Светлана Григорьевна Чимитдоржиева понирхолтойгоор хөөрэнэ.

Аэропортоо Алдар Бальжинимаев Ивалгын дасанда Хамба лама Дамба Аюшеевтэй уулзһан байна. Үсэгэлдэртөө тэрэ Хэжэнгэдээ бууба. Нүүлэй мэдээгээр, нютагаархин Олимпин чемпиондоо автомашина бэлэг барюулаа. Иимэ бэлэгтэ хоригшо Арсалан Болотов хүртөө.

С.Д.Балмаева амаршална

Хэжэнгын гулваа Э.Бадмаев Олимпин чемпионтой

Морин хүлэг - Алдарта

ОЙН БАЯРАЙ БЭЛЭГ

Тээквондогоор эдиршүүлэй дунда дэлхэйн чемпионат Минск хотодо үнгэргэгдэбэ. Буряадаймнай тамиршад Александр Бодров ба Борис Баглаев гэгшэд шангай нууринууды езэлбэ.

Тус мурысөөндэ 48 гүрэнэй 370 тамиршад хабаадаһан байна. Иимэ томо чемпионатта Россин түлөө 12 регионой түлөөлэгшэд хабаадалсаа. Тэрэ тоодо манай Буряадай хүбүүд нуураа алдабагүй.

Тиэгэжэ Борис Баглаев 51 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ гурбадахи нуури езэлэ. Тэрэ финалда орохын тула тулалдаанда Солонгосой тамиршанда шүүгдэшөө. Энэндэ ехээр бү гайхая. Юуб гэбэл, тээквондо Солонгосто хүгжэжэ эхилһэн юм.

63 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ Александр Бодров Солонгосой түлөөлэгшэнтэй уулзабагүй. Ингэжэ финалда Словенин тамиршанда тэрэ шүүгдэжэ, мүнгэн медальда хүртөө.

Мүнөө жэл манай федераци байгуулагдаһаар 15 жэлэйнгээ ой тэмдэглэхэнь. Манай хүбүүд аргагүй ехэ бэлэг хэбэ гээшэ. Энэ хугасаа соо тээквондогой таһаг РСДЮСШОР-до ШВСМ-дэ үүдээ ээлиһэн байна, - гээд Буряад Республикын ахамад тренер Эрдэни Жамбалов хөөрэнэ.

Борис БАЛДАНОВ. Р-Н.БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

Түб хотын үдэртэ

УЛААН-УДЫН ТҮҮХЭ МЭДЭГШЭД ЛИМУЗИНААР ЯБАХА АРГАТАЙ

"Единая Россия" гэнэн партиин "Молодая гвардия" гэнэн ниитын бүлгэм хотын найндэрые понирхолтойгоор тэмдэглэхэ гэжэ түсэблэжэ байна. Тэдэнэр Улаан-Удын түүхэ найн мэдэгшэ хүнүүдэй дунда "Люби город!" гэнэн викторина үнгэргэхэ.

Үдэрэй 15 часнаа 18 час болотор тус бүлгэмэй гэшүүд Александровска саадай хажууда ябаһан юрын хүнүүднээ манай республикын түүхэнээ асуудалнууды нураха. Тус викторины илагшад лимузин машина дээрэ нуужа, Улаан-Үдэ соогуур час соо ябаха аргатай байха. Бүхы дээрээ зургаан

илагшад байха. Тус хэмжээ ябуулгын эмхидхэгшэд ямар асуудалнууд байхаб гэжэ мүнөө хэлэнэгүй.

"Хотын найндэр Улаан-Үдэдэ жэл бүри үргэн дэлисэтэйгээр үнгэрдэг гэжэ бидэ мэдэнэбди. Энэ үдэр хотын талмайнууд дээрэ, парк соогуур элдэбын концертнүүд, үйлэ ябуулганууд, ярмарканууд үнгэрдэг. Харин манай "Молодая гвардия" гэнэн ниитын бүлгэм хотын ажауугшадые, айлшадые Улаан-Удын түүхэдэ понирхол татуулха гэжэ урдаа зорилго табяабди,- гэжэ "Молодая гвардия" гэнэн ниитын бүлгэмэй хүтэлбэрилэгшэ Юлия Гыпылова хэлэнэ.

Эржена БАТОРОВА.

ШАХТЕРНУУДАЙ, ЭНЕРГЕТИГҮҮДЭЙ ХОТО - ХҮГЖЭЛТЫН ШЭНЭ ШАТАДА

Үнгэрхэн амаралтын үдэрнүүдтэ Гусиноозерск хотын ажаһуугшад үргэн дэлисэтэйгээр хотынгоо найдэрые тэмдэглээ.

Нүүлэй арбан жэлдэ хүндэ байдалда ороод байһан энергетигүүдэй болон шахтернуудай хото мүнөө сагта шэнэ хүгжэлтын харгыда гараад байна. Тус хото соо харгы заһагдана, шэнэ мүнөө үеын худалдаанай дэлгүүрнүүд бии болоно, томо гоёхон кинотеатр баригдаа. Гусиноозерскын үйлсэнүүд дээрэхи бог шорой сэбэрлэгдэнэ. Эндэхи парк соо шэнэ шэрын үнэр гаража, гоёхон элдэб үнгын хандалинууд, сэсэгэй клумбанууд харагдана.

Гусиноозерскын ГРЭС

БАЯН ТҮҮХЭТЭЙ ГУСИНООЗЕРСК

Тус хото Гусино озеро гэхэн нуурай эрье дээрэ байдаг. Хотын түүхэ эндэхи нүүрхэнэй ашагта малтамалай олоһон газартай нягта холбоотой юм. 1772-1774 онуудта П.С. Паллас гэхэн шэнжэлэгшэ эндэ ерэжэ, түрүүшынхнээ нүүрхэ олоһон байна. Тини үшөө декабрист П. Бестужев эндэхи газар баһал шэнжэлээ. XIX зуун жэлэй 90-ээд онуудта эндэ геолого-поисково ажалнууд эхилээ юм. Тини 1938 ондо Букачачинска түрмын отряднууд ерэжэ, малталгын ажал эрхилжэ, шахта байгуулагдаа.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхын урда тээ, 1940 ондо, эндэ Шахта гэхэн тосхон баригдажа эхилээ. Шахтернуудай байдаг байшангууд баригдажа, нүүлээрнэ хургуули, хүүгэдэй сээрлиг, эдээ хоолой газар, шахтернуудай клуб бии болоо. 1944 ондо «Шахта №2» гэхэн предпряти байгуулагдаа.

1953 ондо Шахта гэхэн тосхон Гусиноозерск хото гэжэ нэрлэгдэ. Эдэ жэлнүүдтэ эндэ хилээмэнэй завод, хургуулинууд, хүүгэдэй сээрлигүүд, поликлиникэнүүд, томо табан дабахар гэрнүүд баригдаа.

1958 ондо «Шахтер» гэхэн соёлой гэр нээгдэ. Тэрэнэй нүүлээр кинотеатр, хүнэй завод, типографи, стадион бии болоо. 1961 оной ноябрь нарада «Гэсэр» гэхэн оёдолой фабрика ажаллажа эхилээ. 1964 ондо түрүүшын аэродром баригдаа. Тини эндэһээ Улаан-Үдэ хүрэтэр самолёдууд ниндэжэ эхилээ. Энэл жэлдэ «Россия» гэхэн кинотеатр баригдажа, хотынхид эндэ элдэбын һонирхолтой кино хаража эхилээ.

Гусиноозерск хотодо олон гэрнүүд баригдажа, шэнэ шахтанууд байгуулагдажа, ондо ондоо нютагуудһаа эндэ ажаллахааяа хүнүүд ердэг болоо. Тини тус шахтанууд хамтаржа, «Гусиноозерская» гэхэн предпряти байгуулагдаһан түүхэтэй. Тэрэнэй нүүлээр «Холбольдинский» гэхэн разрез баригдажа, залуушуулай бүхэсоюзна комсомольско барилга эхилээ. Иигэжэ мэдээжэ Гусиноозерск хотын ГРЭС баригдаа.

Выставкын үедэ

Олег Газманов Гусиноозерск хотодо (интернетһээ фото)

МҮНӨӨ ҮЕЫН ГУСИНООЗЕРСК

Буряад Республикын хотонууд сооһоо хоёрдохой томо хото олон жэлэй саанахи хүсээ мүнөө мэдэржэ байна гэжэ хэлэхэдэ, алдуу болохогүй. 2008 ондо эндэ шэнэ мэр Андрей Кудряшовой команда ерэжэ, шэнэлтэнүүд харагдажа эхилээ. Хотын трассанууд дээрэ элдэб үнгын сэсэгүүдэй клумбанууд, шэнээр баригдаһан зогсолтонууд бии болоо. Хотын гол талмай дээрэ байдаг табан дабахар гэрнүүд соо ремонт хэгдэнэ. Эндэ хүнүүд нүүжэ ердэг болоо. Энэ гэрнүүд соогуур шэнэ офисууд нээгдэнэ. Олон хүн ажалтай болоо.

Үнгэрхэ жэл бүхы республика дотор Гусиноозерск хото тухай хүнүүд хөөрөлдэжэ эхилээ. Эндэ мэдээжэ артист Олег Газманов ерэжэ, хотын стадион дээрэ концерт харуулаһан юм. Иимэ хэмжээ ябуулга тус хотын ажаһуугшад үнинэй хараагүй, ехэ баяртай байгаа.

Гусиноозерск хотын захиргаанай мэр Андрей Кудряшов эндэ ажалладаг мэргэжэлтэдэй хүсөөр олон федеральна, республиканска хүгжэлтын програмнууд соо орожо шадаа. Энэ мүнгөөр харгы заһагдана, хотын байшангууд соогуур ремонт хэгдэнэ.

Үнгэрхэ жэл хотын захиргаан соо хозяйственнотранспортна комплекс байгуулагдажа, олон томо бог шоройн газар сэбэрлэгдэ. Тэдэнэрэй орондо модонууд хуулгагдаа, багахан гоё архитектурна хүшөөнүүд бии болоо.

Хотын залуушуул сүлөө сагаа һонирхолтойгоор үнгэрэгдэг болоо. Гусиноозерскын искусствын хургуули соо гитара дээрэ наадалгын, спортивно-бальна хатарай шэнэ таһалганууд нээгдэ. Эндэ хатаржа, гитараар наадажа һурахаяа олон үхибүүд ябажа эхилээ.

Һаяхана «Россия» гэхэн киноконцертнэ зал соо шэнэ гоё мүнөө үеын кинотеатр нээгдэжэ, эндэхи залуушуулые баярлуулаа. Тини үшөө эндэ пиццерия, компьютерна зал, кафе ажалладаг.

ШАХТЕРОЙ ҮДЭРТЭ ЗОРЮУЛАГДАҺАН ХОТЫН НАЙНДЭР

Хоёр үдэрэй хугасаа соо Гусиноозерск хотынхид энэ найдэр тэмдэглээ. Түрүүшын үдэр хотын музей соо выставкэ нээгдэб. Тини ветерануудай, эхэнэрнүүдэй, хургуулиин хурагшадай дунда шахматна фестиваль үнгэрөө.

«Шахтер» гэхэн стадион дээрэ спортивна мурьсөөнүүд дээрэ арбаад команданууд сугларжа, хүсэ шадалаа харуулба. Эдэ ямар команданууд бэ гэхэдэ, Сэлэнгын аймагай захиргаанай, Гусиноозерск хотын захиргаанай, Гусиноозерскын техникумэй, МЧС-эй команданууд болоно. Тини аймагай Ацула, Ирой, Новоселенгинск, Селендума, Жар-

галанта гэхэн нютагуудһаа хабаадагшад ерэжэ, тус хэмжээ ябуулгануудта хабаадаа.

Стадионий талмай дээрэ «Город мастеров» гэхэн уран бүтээлнүүдэй выставкэ нээгдэжэ, олоной һонирхол татаа.

Спортивна мурьсөөнүүд дээрэ футболууд, волейболууд, хүнгэн атлетикээр, гирь үргэлгөөр илагшад тодорһон байна.

Зуун метр дистанци гүйлдэжэ, эхэнэрнүүд бүхы шадалаа харуулаа. Эндэ түрүүшын хуури хотын администрациин командын гэшүүн Саша Толстошеева эзэлэ. Хоёрдохой хуурида Наталья Беспрозованных (хотын администрациин команда) гараа. Гурбадахы

шатын дипломдо Настя Лупашенко (Сэлэнгын аймагай захиргаанай команда) хүртөө.

Хүбүүд сооһоо эгээл түргэн гүйдэлтэй Максим Михайлов (МЧС-эй команда) байгаа. Хоёрдохой хуури Михаил Бадмаев (Улаан-Үдэ) эзэлэ. Саша Деленко (хотын администрациин команда) гурбадахы хуурида гараа.

Шведскэ эстафетэ гэхэн мурьсөөндэ МЧС-эй команда эгээл түргэн байжа, түрүүшын хуури эзэлэ.

Харагшадай эгээл дуратай наадан - волейбол байгаа юм. Эндэ арбаад команданууд хабаадаа. Тини эхэнэрнүүдэй дунда «Иро» гэхэн команда илагша болоо. Хоёрдохой шатын дипломдо «Селендума» гэхэн команда хүртөө. Аймагай захиргаанайхид гурбадахы хуурида гараа.

Эрэшүүл сооһоо эгээл бэрхээр волейбол ветеранууд наададаг гэжэ элирбэ. Ветерануудай команда түрүүшын хуурида гараа. Хоёрдохой хуурида - «ОГК-3» гэхэн команда. Гурбадахы хуурида - «Иро».

Футбол нааданда Ацула нютагайхид илажа шадаа. Тэдэнэр финал соо «ГЭТ» гэхэн командын наадагшадтай уулзажа, тэдэниие динлэбэ. Хотын захиргаанайхид гурбадахы хуурида гараа.

Найдэрэй хоёрдохой шатада хүсэнэй шоу гэхэн хэмжээ ябуулга үнгэрбэ. Эндэ Сэлэнгын аймагай бүхы баатарнууд хабаадаа.

90 килограмм хүрэтэр спортсменүүд сооһоо Александр Хлебодаров (МЧС) эгээл хүсэтэй байгаа. Тини 90 килограммнаа дээшэ хабаадагшад сооһоо «ОГК-3» гэхэн командын гэшүүн Александр Кауров түрүүлэ.

Спортивна наадануудай түгэсхэлдэ эгээл бэрхэ спортсменүүд урмашуулагдаһан байна. Тэдэндэ хэмжээ ябуулгые эмхидхэгшэд сэнтэй бэлэгүүдые, дипломуудые баруулаа. Эдэ хэд бэ гэхэдэ: Александра Ленская, Альфия Ишкильдина, Ирина Трушина, Екатерина Ефимова.

Алексей Продумнов, Алексей Онищик, Валерий Черных, Алексей Черняев, Егор Арутюнян.

Хэмжээ ябуулгада эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, командануудые суглуулһан, бэлдэһэн тренернүүд баһал илгэгдэ. Эдэ тренернүүд: Александр Хлебодаров, Светлана Суслова, Игорь Иванов, Эдуард Арутюнян, Юрий Куликов.

Спортивна хэмжээ ябуулгануудай хажуугаар эндэ «Город мой» гэхэн һонирхолтой концерт наадан үнгэрөө. Хотын найдэрэй түгэсхэлдэ үдэшын 23 сагта салют наярла.

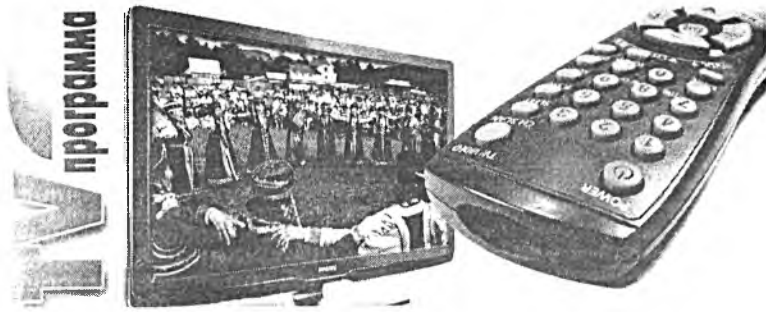
Эржена БАТОРОВА.
Авторай фото.

Найдэрэй концерт

Гусиноозерскын ансамбль

Понедельник, 6

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	«Доброе утро»
10.00, 13.00, 16.00	Новости
10.10	«Жить здорово!»
11.10	Малахов +
12.20	Контрольная закупка
13.20	Модный приговор
14.20	«Детективы»
15.00	Другие новости
15.20	Понять. Простить
16.20	«Хочу знать» с Михаилом Ширвиндтом
16.50	Т/с «Обручальное кольцо»
17.50	Федеральный судья
19.00	Вечерние новости
19.20	Т/с «След»
20.00	«Давай поженимся!»
21.00	«Жди меня»
22.00	«Время»
22.30	Т/с «Семейный дом»
23.30	Спецрасследование. «Инкассаторы. Выстрел в спину»
00.30	Ночные новости
00.50	На ночь глядя
01.50	Х/ф «Срочное фото»
03.30	Х/ф «Множественность»
06.00	Утро России
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35	Вести-Бурятия. Утро
10.05	«В огнедышащей лаве любви. Светлана Светличная»
11.00	Ток-шоу «О самом главном»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00	Вести
12.30	Вести-Бурятия

РОССИЯ

06.00	Утро России
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35	Вести-Бурятия. Утро
10.05	«В огнедышащей лаве любви. Светлана Светличная»
11.00	Ток-шоу «О самом главном»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00	Вести
12.30	Вести-Бурятия

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ: 21-62-62

Вторник, 7

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	«Доброе утро»
10.00, 13.00, 16.00	Новости
10.10	«Жить здорово!»
11.10	Малахов +
12.20	Контрольная закупка
13.20	Модный приговор
14.20	«Детективы»
15.00	Другие новости
15.20	Понять. Простить
16.20	«Хочу знать» с Михаилом Ширвиндтом
16.50	Т/с «Обручальное кольцо»
17.50	Федеральный судья
19.00	Вечерние новости
19.30	Т/с «След»
20.10	«Давай поженимся!»
21.10	«Пусть говорят»
22.00	«Время»
22.30	Т/с «Семейный дом»
23.30	«Упавший с неба»
00.00	Футбол. Отборочный матч чемпионата Европы - 2012 Сборная России - сборная Словакии. Прямой эфир
02.00	Х/ф «Знакомьтесь, Джо Блэк»
05.10	Т/с «Спасите Грейс»

РОССИЯ

06.00	Утро России
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35	Вести-Бурятия. Утро
10.05	Тайзан
10.20	Улур
10.35	«Сагай суурян»
11.00	Ток-шоу «О самом главном»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00	Вести
12.30	Вести-Бурятия
12.50	Т/с «Маршрут милосердия»
13.45	«Формула любви». Ток-шоу
14.45	Вести. Дежурная часть
15.25	Вести-Бурятия
15.45	«Настоящая жизнь»
16.35	Т/с «Каменская»
17.30	Т/с «Кулагины и партнеры»
18.15	Вести-Бурятия
18.35	Т/с «Дворик»

12.50	Т/с «Маршрут милосердия»
13.45	«Формула любви». Ток-шоу
14.45	Вести. Дежурная часть
15.25	Вести-Бурятия
15.45	«Настоящая жизнь»
16.35	Т/с «Каменская»
17.30	Т/с «Кулагины и партнеры»
18.15	Вести-Бурятия
18.35	Т/с «Дворик»
19.05	Т/с «Ефросинья»
20.00	Т/с «Слово женщине»
21.30	Вести-Бурятия
21.50	Спокойной ночи, малыши!
22.00	Т/с «Судьбы загадочное завтра»
00.40	«Дежурный по стране». Михаил Жванецкий
01.40	Вести +
02.00	«Честный детектив»
02.35	Х/ф «Золото на улицах»

КУЛЬТУРА

08.00	Канал «Евроьюс»
11.00, 16.30, 20.30, 00.30	Новости культуры
11.30	Х/ф «Служили два товарища»
13.05	«Самосожжение. Е. Светланов»
13.40	Спектакль «Конармия»
16.00	«Осенние портреты». А. Граве
16.40	М/с «Мах и Шебестова на каникулах»
16.45	М/ф «Сказка о белой льдинке». «Хвосты»
17.10	Т/с «Принцесса из Манджипура»
17.35	Д/с «Обезьяны-воришки». «Поменявшись местами»
18.05	Книга года - 2010 Торжественная церемония награждения победителей конкурса
18.45	«Звезды мировой оперной сцены». В. Урманя
19.35	Д/с «Голая наука». «Смерть Солнца»
20.45	Главная роль

КУЛЬТУРА

07.30	Канал «Евроьюс»
11.00, 16.30, 20.30, 00.30	Новости культуры
11.20, 20.45	Главная роль
11.45	Х/ф «На отдыхе»
12.50	Д/ф «Лукас Кранах Старший»
13.00	Д/ф «Луненберг. Жизнь без трески»
13.15	«Фильм о Анне Ахматовой»
14.10	Д/с «Голая наука». «Смерть Солнца»
15.00	«Мой Эрмитаж»
15.25	Т/с «День за днем»
16.40	М/с «Мах и Шебестова на каникулах»
16.45	М/ф «Муравейка». «Про Петрушку»
17.10	Т/с «Принцесса из Манджипура»
17.35	Д/с «Обезьяны-воришки». «Собираясь с силами»
18.05	Отдел. «Счастливая завязка»
18.35	«Звезды мировой оперной сцены». Хосе Кура
19.35	Д/с «Голая наука». «Таинства Луны»
21.05	Власть факта
21.45	Больше, чем любовь. Сергей Прокофьев и Лина Кодина-Прокофьева
22.25, 02.55	Academia. Н. Басовская. «Зарождение средневековой цивилизации Западной Европы»
23.10	Отдел. «Рождение свободной мысли»
23.40	«Апокриф». Ток-шоу
00.50	Х/ф «Пылая страстью»
02.20	Концерт
03.40	Д/ф «Райхенау. Остров церквей на Боденском озере»

АРИГ УС

07.00	Необъяснимо, но факт
08.00	«Восточный экспресс»
08.30	«Улан-Удэ: инструкция»

21.05	«Сати. Нескучная классика...»
21.45	Острова. В. Теличкина
22.25, 02.55	Academia. Н. Басовская. «Зарождение средневековой цивилизации Западной Европы»
23.10	Отдел. «Счастливая завязка»
23.40	«Тем временем»
00.55	Искатели. «Последний приют Аполло»
01.40	Д/ф «Школьный фильм как документ времени»
02.20	Пьесы для гитары
02.40	Д/ф «Ченме. Сокровищница королей»
03.45	И.С. Бах. Бранденбургский концерт №3

АРИГ УС

07.00	Необъяснимо, но факт
08.00	«Такси»
08.30	«Улан-Удэ: инструкция»
08.45	Реорле's-новости
09.00	М/с «Как говорит Джинджер»
09.30	«Комеди-клуб»
10.30, 18.30, 20.30	Т/с «Универ»
11.30	Т/с «Счастливы вместе»
12.30	«Приключения Джими Нейрона»
13.30	М/ф «Детки подросли»
14.00	«Улан-Удэ: инструкция»
14.15	Реорле's-новости
14.20	М/ф
14.30	Женская лига
15.00	Т/с «Дневники вампира»
16.00	Х/ф «Терминатор»
18.00	Т/с «Любовь на районе»
19.00	«Улан-Удэ: инструкция»
19.15	Реорле's-новости
19.20	Мир на ладони
19.30	«Восточный экспресс»
20.00	Т/с «Интерны»
21.00	Х/ф «Гарольд и Кумар: побег из Гуантанамо»
23.00	«Восточный экспресс»
23.30	«Дом-2. Город любви»
00.30	«Восточный экспресс»
01.00	Дом-2. После заката
01.20	«Комеди-клуб»

ТИВИКОМ

05.55, 06.55, 07.55, 08.55, 09.55, 10.55, 11.55, 15.55, 16.55, 17.55, 18.55, 19.55, 20.55, 21.55, 23.25, 23.55, 00.30, 00.55, 01.55, 02.30	Погода
06.30	«Нерассказанные истории о животных» (повтор от 3.09.10)
07.00	«Во саду ли, в огороде»
07.30	М/ф

08.45	Реорле's-новости
09.00	«Восточный экспресс»
09.30	«Комеди-клуб»
10.30, 18.30, 20.30	Т/с «Универ»
11.30	Т/с «Счастливы вместе»
12.30	«Восточный экспресс»
13.00	М/с «Рога и копыта»
13.30	М/ф «Детки подросли»
14.00	«Улан-Удэ: инструкция»
14.15	Реорле's-новости
14.20	Мир на ладони
14.30	Т/с «Т/с «Саша плюс Маша»
14.45	Т/с «Дневники вампира»
15.40	Х/ф «Гарольд и Кумар: побег из Гуантанамо»
18.00	Т/с «Любовь на районе»
19.00	«Улан-Удэ: инструкция»
19.15	Реорле's-новости
19.30	«Восточный экспресс»
20.00	Т/с «Интерны»
21.00	Х/ф «Угадай кто?»
23.00	«Восточный экспресс»
23.30	«Дом-2. Город любви»
00.30	«Восточный экспресс»
01.00	«Комеди-клуб»

ТИВИКОМ

05.55, 06.55, 07.55, 08.55, 09.55, 10.55, 11.55, 15.55, 16.55, 17.55, 18.55, 19.55, 20.55, 21.55, 23.25, 23.55, 00.30, 00.55, 01.55, 02.30	Погода
06.00	Живая природа
06.30	Середина земли
07.00	Новости дня
07.30	Горячая линия
08.00, 17.30	Т/с «Секретная жизнь обычных вещей»
09.00	Моя семья
09.30	Новости дня
10.00	Мультифильм
10.30	«Середина Земли»
11.00, 01.50	Т/с «Коррида»
12.30	Новости дня
13.00	Х/ф «Гараж»
14.50	М/ф
15.00	Т/с «Путешествие вокруг света»
15.30	Середина земли
16.00	М/с «Арена ангелов»
16.30	Т/с «Мегра и призрак»
18.30	«Середина земли»
19.00	Экономическая программа И. Поточного
19.30	Новости дня

08.00, 17.30	Т/с «Секретная жизнь обычных вещей»
09.00	Х/ф «Дело Пестрых»
11.00, 02.20	Т/с «Коррида»
12.30	«Моя семья»
13.00	Х/ф «Неуправляемый занос»
15.10	Т/с «Путешествие вокруг света»
15.20	М/ф
16.00	М/с «Арена ангелов»
16.30	Т/с «Мегра и призрак»
18.30	«Середина земли»
19.00	Горячая линия
19.30	Новости дня
20.00	«Моя семья»
20.30	Т/с «Стая»
21.30	Новости дня
22.00	Т/с «Невиновен»
23.00	Новости дня
23.30	Горячая линия
00.00	Х/ф «Осенний марафон»
01.50	Новости дня
03.50	Новости дня
04.20	«Середина земли»

СТС «БАЙКАЛ»

18.50, 20.05, 21.55, 22.30, 23.20, 00.05, 00.50, 01.50	Погода
06.00	М/с «Трансформеры. Энергон»
06.55	М/с «Смешарики»
07.00	М/с «Приключения Вуди и его друзей»
07.30	Галилео
08.30, 09.30, 23.45	6 кадров
09.00, 13.30, 18.30, 00.00	Истории в деталях
10.00	Х/ф «Перевозчик-3»
12.00, 15.30, 19.30	Т/с «Папины дочки»
14.00	М/с «Росомаха и люди Икс»
14.30	М/с «Клуб Винкс - школа волшебниц»
15.00	М/с «Соник Икс»
16.30	Т/с «Ранетки»
17.30	Галилео
19.00	Т/с «Даешь, молодежь!»
20.30	Т/с «Воронины»
21.00	Т/с «Маргоша»
22.00	Х/ф «Смотрите, кто заговорил»
00.30	Кино в деталях
01.30	Т/с «Королевство»
03.20	Технический перерыв

Амаршалга
Хүндэтэ Василий Михайлович МИРОНОВ!
 Түрэнэн үдэрөөртнэй үнэн зүрхэнһөө амаршалаад, саашадаа иимэл налгай, дорюун, хүнгэн зандаа, аша эзэртгээ, үхибүүдэйнгээ дунда гурбан зөөлэниие эдлэн, хайн хайханаар энэ наһанайнгаа жаргалые эдлэхыетнай огторгойн олон бурхад хаа яанаһаан орхилтогүй хаража байг!

Гармаева Надежда Будасвна, Цыбикова Зоя Доржиевна.

Захаминай аймаг.

20.00	«Моя семья»
20.30	Т/с «Стая»
21.30	Новости дня
22.00	Т/с «Невиновен»
23.00	Новости дня
23.30	Х/ф «Без оглядки»
01.20	Новости дня
03.30	Новости дня
04.00	«Середина Земли»

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 08.05, 09.20, 10.05, 11.15, 18.50, 20.05, 21.55, 22.20, 23.25, 00.05, 00.50, 01.50	Погода
06.00	М/с «Трансформеры. Энергон»
06.55	М/с «Смешарики»
07.00	М/с «Приключения Вуди и его друзей»
07.30	Галилео
08.30, 20.30	Т/с «Воронины»
09.00, 13.30, 18.30	Истории в деталях
09.30, 12.00, 15.30, 19.30	Т/с «Папины дочки»
10.00, 21.00	Т/с «Маргоша»
11.00	Галилео
14.00	М/с «Росомаха и люди Икс»
14.30	М/с «Клуб Винкс - школа волшебниц»
15.00	М/с «Соник Икс»
16.30	Х/ф «Т/с «Ранетки»
17.30	Галилео
19.00	Т/с «Даешь, молодежь!»
22.00	Х/ф «Смотрите, кто заговорил-2»
23.30, 00.00	6 кадров
00.30	Инфомания
01.00	Т/с «Королевство»
02.45	Технический перерыв

НТВ

06.55	«НТВ утром»
09.30	Квартирный вопрос
10.30	Обзор. Чрезвычайное происшествие
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15	«Сегодня»
11.20	Чрезвычайное происшествие. Расследование

НТВ

06.55	«НТВ утром»
09.30	«Кулинарный поединок»
10.30	Обзор. Чрезвычайное происшествие
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15	«Сегодня»
11.20	Обзор. Чрезвычайное происшествие. Обзор за неделю
12.00	Следствие вели...
13.00	Суд присяжных
14.30	Т/с «Закон и порядок»
16.30	Обзор. Чрезвычайное происшествие
17.30	Т/с «Возвращение Мухтара»
19.30	Обзор. Чрезвычайное происшествие
20.30	Т/с «Морские дьяволы»
22.30	Т/с «Глухарь. Продолжение»
00.35	Т/с «Город соблазнов»
02.10	Авиаторы
02.45	Х/ф «Ислечить гориллу»
04.55	Т/с «Господа присяжные»

5 КАНАЛ

07.00	Д/ф «Казуары»
08.00	Д/с «Последние дни знаменитостей»
0	

Среда, 8

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «Доброе утро»
10.00, 13.00, 16.00 Новости
«Жить здорово!»
Малахов +
11.10 Контрольная закупка
12.20 Модный приговор
«Детективы»
13.20 Другие новости
14.20 Понять. Простить
«Хочу знать» с Михаилом Ширвиндтом
16.50 Т/с «Обручальное кольцо»
17.50 Федеральный судья
19.00 Вечерние новости
Т/с «След»
20.00 «Давай поженимся!»
21.00 «Пусть говорят»
22.00 «Время»
22.30 Т/с «Семейный дом»
23.30 Среда обитания. «Дары осени»
00.30 Ночные новости
00.50 На ночь глядя
01.50 Х/ф «Никогда не сдавайся»
03.50 Х/ф «Тайный мир»

РОССИЯ

06.00 Утро России
06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 Вести-Бурятия. Утро
10.05 «Толи»
10.35 «Бурядорон»
11.00 Ток-шоу «О самом главном»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 Вести
12.30 Вести-Бурятия
12.50 Т/с «Маршрут милосердия»
13.45 «Формула любви». Ток-шоу
14.45 Вести. Дежурная часть
15.25 Вести-Бурятия
15.45 «Настоящая жизнь»

16.35 Т/с «Каменская»
17.30 Т/с «Кулагин и партнеры»
18.15 Вести-Бурятия
18.35 Т/с «Дворик»
19.05 Т/с «Ефросинья»
20.00 Т/с «Слово женщине»
21.30 Вести-Бурятия
21.50 Спокойной ночи, малыши!
22.00 Т/с «Сердце матери»
00.45 Вести +
01.05 Х/ф «Тайна Чингис Хана»

КУЛЬТУРА

07.30 Канал «Евроныус»
11.00, 16.30, 20.30, 00.30 Новости культуры
11.20, 20.45 Главная роль
11.45 Х/ф «Старик и море»
13.15 «Фильм о Анне Ахматовой»
14.10 Д/с «Голая наука». «Тайнства Луны»
15.00 Легенды Царского Села
15.25 Т/с «День за днем»
16.40 М/с «Мах и Шебестова на каникулах»
16.45 М/ф «Кот, который гулял сам по себе». «1 минута в музее»
17.10 Т/с «Принцесса из Манджипура»
17.35 Д/с «Обезьяны-воришки». «Герои и злодеи»
18.05 Отдел. «Рождение свободной мысли»
18.30 «Звезды мировой оперной сцены». Рамон Варгас
19.35 Д/с «Голая наука». «Рождение Земли»
21.05 Абсолютный слух
21.45 Д/ф «Сопrotивление русского француза»
22.10 Д/ф «Дубровник. Крепость, открытая для мира»
22.25, 02.55 Academia. Н. Басовская. «Столетняя война»
23.10 Отдел. «Позолоченная эмиграция»
23.40 Магия кино
00.50 Х/ф «Эмма»
02.40 Г. Берлиоз. Фрагменты драматической симфонии «Ромео и Джульетта»
03.40 Д/ф «Акко. Преддверие рая»

АРИГ УС

07.00 Необъяснимо, но факт
08.00 «Восточный экспресс»
08.30 «Улан-Удэ: инструкция»
08.45 People's-новости
09.00 «Восточный экспресс»
09.30 «Комеди-клуб»
10.30, 18.30, 20.30 Т/с «Универ»
11.30 Т/с «Счастливы вместе»
12.30 «Восточный экспресс»
13.00 М/с «Рога и копыта»
13.30 М/ф «Детки подросли»
14.00 «Улан-Удэ: инструкция»
14.15 People's-новости
14.20 М/ф
14.30 Женская лига
15.05 Т/с «Дневники вампира»
16.00 Х/ф «Угадай кто?»
18.00 Т/с «Любовь на районе»
19.00 Улан-Удэ: инструкция
19.15 People's-новости
19.30 «Восточный экспресс»
20.00 Т/с «Интерны»
21.00 Х/ф «Полупрофессионал»
23.00 «Восточный экспресс»
23.30 «Дом-2. Город любви»
00.30 «Восточный экспресс»
01.00 «Комеди-клуб»

ТИВИКОМ

05.55, 06.55, 07.55, 08.55, 09.55, 10.55, 11.55, 15.55, 16.55, 17.55, 18.55, 19.55, 20.55, 21.55, 23.25, 23.55, 00.30, 00.55, 01.55, 02.30 Погода
06.00 Живая природа
06.30 Середина земли
07.00 Новости дня
07.30 Экономическая программа И. Потоцкого
08.00, 17.30 Т/с «Секретная жизнь обычных вещей»
09.00 «Моя семья»
09.30 Новости дня
10.00 М/ф
10.30 «Середина Земли»
11.00, 01.40 Т/с «Коррида»
12.30

13.00 Х/ф «Гусарская баллада»
15.00 Т/с «Путешествие вокруг света»
15.30 Середина земли
16.00 М/с «Арена ангелов»
16.30 Т/с «Мегрэ и шлюз»
18.30 «Середина земли»
19.00 ЕСТЬ разговор
19.30 Новости дня
20.00 «Моя семья»
20.30 Т/с «Стая»
21.30 Новости дня
22.00 Т/с «Невиновен»
23.00 Новости дня
23.30 Х/ф «Фейерверк»
01.10 Новости дня
03.00 Новости дня
04.30 «Середина Земли»

СТС - «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 08.05, 09.20, 10.05, 11.15, 18.50, 20.05, 21.55, 22.20, 23.25, 00.05, 00.50, 01.50 Погода
06.00 М/с «Трансформеры. Энергон»
06.55 М/с «Смешарики»
07.00 М/с «Приключения Вуди и его друзей»
07.30 Галилео
08.30, 20.30 Т/с «Воронины»
09.00, 13.30, 18.30, 00.00 Истории в деталях
12.00, 15.30, 19.30 Т/с «Папины дочки»
10.00, 21.00 Т/с «Маргоша»
11.00 Галилео
14.00 М/с «Росомаха и люди Икс»
14.30 М/с «Клуб Винкс - школа волшебниц»
15.00 М/с «Соник Икс»
16.30 Т/с «Ранетки»
17.30 Галилео
19.00 Т/с «Даешь, молодежи!»
22.00 Х/ф «Смотрите, кто заговорил-3»
23.50 6 кадров
00.30 Информания
01.00 Т/с «Королевство»
02.45 Технический перерыв

НТВ

06.55 «НТВ утром»
09.30 Дачный ответ
10.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие
14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «Сегодня»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «Сегодня»
11.20 Чистосердечное признание
12.00 Т/с «Угро»
13.00 Суд присяжных
14.30 Т/с «Закон и порядок»
16.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие
17.30 Т/с «Возвращение Мухтара»
19.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие
20.30 Т/с «Морские дьяволы»
22.30 Т/с «Глухарь. Продолжение»
00.35 Т/с «Город соблазнов»
02.25 Х/ф «Большой вальс»
04.55 Т/с «Господа присяжные»

5 КАНАЛ

07.00 Д/с «Битва за жизнь»
08.00 Д/с «Последние дни знаменитостей»
09.00 Сейчас
09.30 «Суд времени»
10.30 Х/ф «Не могу сказать прощай»
12.15 Д/с «Подводная одиссея команды Кусто»
13.00 Сейчас
13.30 «Реальный мир»
14.00 Д/с «Битва за жизнь»
15.00 Д/ф «Гиперболюидинженера Филиппова»
16.00 Сейчас
16.30 Х/ф «Ставка больше, чем жизнь»
17.35 Д/с «Самые загадочные места мира»
18.00 Открытая студия
19.00 «Программа передач Светланы Сорокиной и Андрея Максимова»
20.00 Сейчас
20.30 «Реальный мир»
21.00 Д/ф «Тайна дипломата №1. Андрей Громыко»
22.00 «Суд времени»
23.00 Сейчас
23.30 Х/ф «Ни за, ни против»
01.50 «Ночь на Пятом»
02.20 Х/ф «Сирано де Бержерак»
04.40 Д/с «Древние открытия»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ: 21-62-62

Четверг, 9

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «Доброе утро»
10.00, 13.00, 16.00 Новости
«Жить здорово!»
Малахов +
11.10 Контрольная закупка
12.20 Модный приговор
«Детективы»
13.20 Другие новости
14.20 Понять. Простить
«Хочу знать» с Михаилом Ширвиндтом
16.50 Т/с «Обручальное кольцо»
17.50 Федеральный судья
19.00 Вечерние новости
Т/с «След»
20.00 «Давай поженимся!»
21.00 «Пусть говорят»
22.00 «Время»
22.30 Т/с «Семейный дом»
23.30 «Человек и закон»
00.30 Ночные новости
00.50 На ночь глядя
01.50 Х/ф «Игра»
04.10 Х/ф «Улицы в огне»

РОССИЯ

06.00 Утро России
06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 Вести-Бурятия. Утро
10.05 Ток-шоу «О самом главном»
11.00 «Формула любви». Ток-шоу
12.00, 18.00, 21.00 Вести
12.30 Вести-Бурятия
12.50 Т/с «Маршрут милосердия»
13.45 Х/ф «Мужчины и женщины»
14.25 Праздник Ураза-Байрам. Прямая трансляция из Московской Соборной мечети
15.25 Вести-Бурятия
15.45 «Настоящая жизнь»

16.35 Т/с «Каменская»
17.30 Т/с «Кулагин и партнеры»
18.15 Вести-Бурятия
18.35 Т/с «Дворик»
19.05 Т/с «Ефросинья»
20.00 Т/с «Слово женщине»
21.30 Вести-Бурятия
21.50 Спокойной ночи, малыши!
22.00 Т/с «Сердце матери»
23.50 «Поединок». Программа Владимира Соловьева
00.45 Вести +
01.05 Х/ф «Однажды в Голливуде»

КУЛЬТУРА

07.30 Канал «Евроныус»
11.00, 16.30, 20.30, 00.30 Новости культуры
11.20, 20.45 Главная роль
11.45 Х/ф «Эмма»
13.35 Д/ф «Антуан Лоран Лавуазье»
13.45 Д/ф «Ламу. Магический город из камня»
14.00 Д/с «Голая наука». «Рождение Земли»
14.50 Третьяковка - дар бесценный! «На благо общества»
15.20 Т/с «День за днем»
16.40 М/с «Мах и Шебестова на каникулах»
16.45 М/ф «Первая скрипка». «1 минута в музее»
17.10 Т/с «Принцесса из Манджипура»
17.35 Д/с «Обезьяны-воришки». «Рассвет новой жизни»
18.05 Отдел. «Позолоченная эмиграция»
18.35 «Звезды мировой оперной сцены». Д. Хворостовский
19.15 Д/ф «Мавзолей Ахмеда Ходжи Ясави. Паломничество в Туркестан»
19.35 Д/с «Голая наука». «Рождение Вселенной»
21.05 Черные дыры. Белые пятна
21.45 «Новая антология. Российские писатели». Л. Рубинштейн
22.10 Д/ф «Верона - уголок рая на Земле»
22.25, 02.55 Academia. Н. Басовская. «Столетняя война»
23.10 Отдел. «Искусство жизни под водой»

23.40 Культурная революция
Х/ф «Эмма»
00.50 М. Кажлаев. «Фархад и Ширин»
02.40 Д/ф «Монастыри северной Молдавии. Оплот веры»
03.40

АРИГ УС

07.00 Необъяснимо, но факт
08.00 «Восточный экспресс»
08.30 «Улан-Удэ: инструкция»
08.45 People's-новости
09.00 «Восточный экспресс»
09.30 «Комеди-клуб»
10.30, 18.30, 20.30 Т/с «Универ»
11.30 Т/с «Счастливы вместе»
12.30 «Восточный экспресс»
13.00 М/с «Рога и копыта»
13.30 М/ф «Детки подросли»
14.00 «Улан-Удэ: инструкция»
14.15 People's-новости
14.20 М/ф
14.30 Женская лига
15.05 Т/с «Дневники вампира»
16.00 Х/ф «Полупрофессионал»
18.00 Т/с «Любовь на районе»
19.00 Улан-Удэ: инструкция
19.15 People's-новости
19.30 «Восточный экспресс»
20.00 Т/с «Интерны»
21.00 Х/ф «День радио»
23.00 «Восточный экспресс»
23.30 «Дом-2. Город любви»
00.30 «Восточный экспресс»

ТИВИКОМ

05.55, 06.55, 07.55, 08.55, 09.55, 10.55, 11.55, 15.55, 16.55, 17.55, 18.55, 19.55, 20.55, 21.55, 23.25, 23.55, 00.30, 00.55, 01.55, 02.30 Погода
06.00 Живая природа
06.30 Середина земли
07.00 Новости дня
07.30 Есть разговор
08.00, 17.30 Т/с «Секретная жизнь обычных вещей»
09.00 Моя семья
09.30 Новости дня
10.00 М/ф
10.30 «Середина Земли»
11.00, 01.50 Т/с «Коррида»

12.30 Новости дня
13.00 Х/ф «Фейерверк»
14.40 М/ф
15.00 Т/с «Путешествие вокруг света»
15.30 «Середина земли»
16.00 М/с «Арена ангелов»
16.30 Т/с «Мегрэ и шлюз»
18.30 «Середина земли»
19.00 «Радар-спорт»
19.30 Новости дня
20.00 «Моя семья»
20.30 Т/с «Стая»
21.30 Новости дня
22.00 Т/с «Невиновен»
23.00 Новости дня
23.30 Х/ф «Без срока давности»
01.20 Новости дня
03.20 Новости дня
03.50 «Середина Земли»

СТС - «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 08.05, 09.20, 10.05, 11.15, 18.50, 20.05, 21.55, 22.20, 23.25, 00.05, 00.50, 01.50 Погода
06.00 М/с «Трансформеры. Энергон»
06.55 М/с «Смешарики»
07.00 М/с «Приключения Вуди и его друзей»
07.30 Галилео
08.30, 20.30 Т/с «Воронины»
09.00, 13.30, 18.30, 00.00 Истории в деталях
12.00, 15.30, 19.30 Т/с «Папины дочки»
10.00, 21.00 Т/с «Маргоша»
11.00 Галилео
14.00 М/с «Росомаха и люди Икс»
14.30 М/с «Клуб Винкс - школа волшебниц»
15.00 М/с «Соник Икс»
16.30 Т/с «Ранетки»
17.30 Галилео
19.00 Т/с «Даешь, молодежи!»
22.00 Х/ф «Слепая ярость»
23.40 6 кадров
00.30 Информания
01.00 Т/с «Королевство»
02.45 Технический перерыв

НТВ

06.55 «НТВ утром»
09.30 И снова здравствуйте!
10.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие
14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «Сегодня»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «Сегодня»
11.20 Особо опасен!
12.00 Т/с «Угро»
13.00 Суд присяжных
14.30 Т/с «Закон и порядок»
16.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие
17.30 Т/с «Возвращение Мухтара»
19.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие
20.30 Т/с «Морские дьяволы»
22.30 Т/с «Глухарь. Продолжение»
00.35 Т/с «Город соблазнов»
02.25 Х/ф «Фрост против Никсона»
04.55 Т/с «Господа присяжные»

5 КАНАЛ

07.00 Д/с «Битва за жизнь»
08.00 Д/с «Последние дни знаменитостей»
09.00 Сейчас
09.30 «Суд времени»
10.25 Х/ф «Забывшая мелодия для флейты»
13.00 Сейчас
13.30 «Реальный мир»
14.00 Д/с «Битва за жизнь»
15.00 Д/ф «Агент «Друг» против Гитлера»
16.00 Сейчас
16.30 Х/ф «Ставка больше, чем жизнь»
17.35 Д/с «Самые загадочные места мира»
18.00 Открытая студия
19.00 «Программа передач Светланы Сорокиной и Андрея Максимова»
20.00 Сейчас
20.30 «Реальный мир»
21.00 Д/ф «Авантюра века. Полет Матисаса Руста»
22.00 «Суд времени»
23.00 Сейчас
23.30 Х/ф «Пуля в голове»
02.05 «Ночь на Пятом»
02.35 Х/ф «Ни за, ни против»
04.50 Д/с «Древние открытия»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ: 21-62-62

Пятница, 10

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «Доброе утро»
10.00, 13.00, 16.00 Новости
«Жить здорово!»
Малахов +
11.10 Контрольная закупка
12.20 Модный приговор
«Детективы»
13.20 Другие новости
14.20 Понять. Простить
«Хочу знать» с Михаилом Ширвиндтом
16.50 Т/с «Обручальное кольцо»

17.50 Федеральный судья
19.00 Вечерние новости
19.20 «Поле чудес»
20.10 «Давай поженимся!»
21.00 «Пусть говорят»
22.00 «Время»
22.30 «Клуб Веселых и Находчивых». Летний кубок
00.50 Х/ф «Подальше от тебя»
03.20 Х/ф «Путь в тысячу миль»
05.20 Т/с «Спасите Грейс»
06.10 «Детективы» до 06.45

РОССИЯ

06.00 Утро России
06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 Вести-Бурятия. Утро
10.05 Мусульмане
10.15 «Прерванное молчание. Муслим

11.10 Магомаев
12.00 Ток-шоу «О самом главном»
12.30 Вести-Бурятия
12.50 Т/с «Маршрут милосердия»
13.45 «Формула любви». Ток-шоу
14.45 Вести. Дежурная часть
15.25 Вести-Бурятия
15.45 «Настоящая жизнь»
16.35 Т/с «Каменская»
17.30 Т/с «Кулагин и партнеры»
18.15 Вести-Бурятия
18.35 Т/с «Дворик»
19.05 Т/с «Ефросинья»
20.00 Т/с «Слово женщине»
21.30 Вести-Бурятия
21.50 Спокойной ночи, малыши!
22.00 Т/с «Сердце матери»
00.50 «Девчата»
01.40 Х/ф «15 минут славы»

КУЛЬТУРА

07.30 Канал «Евроныус»
11.00, 16.30, 20.30, 00.30 Новости культуры
11.20 Главная роль
11.45 Х/ф «Эмма»
13.35 Д/ф «Чарльз Диккенс»
13.40 Д/ф «Антигуа-Гватемала. Опасная красота»
14.00 Д/с «Голая наука». «Рождение Вселенной»
14.50 Странствия музыканта
15.20 Т/с «День за днем»
16.40 В музей - без поводка
16.55 М/ф «Вовка в Тридевятом царстве». «Сказка о попе и работнике его Балде»

17.35 Д/с «Гениальные находки природы». «Мастера звукового общения»
18.05 Отдел. «Искусство жизни под водой»
18.35 «Билет в Большой»
19.15 Д/ф «Вестминстер. Сердце Британской империи»
19.30, 02.55 Д/ф «Отчаянные дегустаторы отправляются... в эпоху Реставрации»
20.45 Д/ф «Церковь в деревне Виз. Цель пилигримов»
21.05 Х/ф «Дом духов»
23.35 Линия жизни. М. Неёлова
00.50 «Пресс-клуб XXI»
01.45 «Кто там...»
02.15 Заметки натуралиста
02.40 «В танцевальных ритмах»

АРИГ УС

07.00 Необъяснимо, но факт
08.00 «Восточный экспресс»
08.30 «Улан-Удэ: инструкция»
08.45 People's-новости
09.00 «Восточный экспресс»
09.30 «Комеди-клуб»
10.30, 18.30 Т/с «Универ»
11.30 Т/с «Счастливы вместе»
12.30 «Восточный экспресс»
13.00 М/с «Рога и копыта»
13.30 М/ф «Детки подросли»
14.00 «Улан-Удэ: инструкция»
14.15 People's-новости
14.20 М/ф
14.30 Женская лига
15.05 Т/с «Дневники вампира»
16.00 Х/ф «День радио»
18.00 Наша Russia
19.00 «Улан-Удэ: инструкция»
19.15 People's-новости
19.20 Мир на ладони
19.30 «Восточный экспресс»
20.00 Битва экстрасенсов
21.00 «Комеди-клуб»
22.00 Comedy Women
23.00 «Восточный экспресс»
23.30 «Дом-2. Город любви»
00.30 «Восточный экспресс»
01.00 «Комеди-клуб»

ТИВИКОМ

05.55, 06.55, 07.55, 08.55, 09.55, 10.55, 11.55, 15.55, 16.55, 17.55, 18.55, 19.55, 20.55, 21.55, 23.25, 23.55, 00.30, 00.55, 01.55, 02.30 Погода
06.00 Живая природа
06.30 «Середина Земли»
07.00 Новости дня
07.30 Радар-спорт
08.00 Т/с «Секретная жизнь обывденных вещей»
09.00 «Моя семья»
09.30 Новости дня
10.00 Мультфильм «Середина земли»
11.00 Т/с «Коррида»
12.30 Новости дня
13.00 Х/ф «Без срока давности»
14.50 М/ф
15.00 Т/с «Путешествие вокруг света»
15.30 «Середина земли»
16.00 М/с «Арена ангелов»
16.30 Живая природа
17.00 «Мегрэ и смерть Сесиль»
19.00 «Во саду ли, в огороде»
19.30 Новости дня
20.00 «Секретная жизнь»
21.00 Х/ф «Бандиты эпохи социализма»
21.30 Новости дня

22.00 Х/ф «Презумпция вины»
00.00 Новости дня
00.30 Х/ф «Опасные друзья»
02.20 «Коррида»
03.50 Новости дня
04.20 «Середина Земли»

СТС - «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 08.05, 09.25, 10.05, 11.15, 18.50, 20.05, 21.55, 22.20, 23.40, 00.25, 00.50, 01.50 Погода
06.00 М/с «Трансформеры. Энергон»
06.55 М/с «Смешарики»
07.00 М/с «Приключения Вуди и его друзей»
07.30 Галилео
08.30 Т/с «Воронины»
09.00, 13.30, 18.30 Истории в деталях
09.30, 12.00, 15.30 Т/с «Папины дочки»
10.00 Т/с «Маргоша»
11.00 Галилео
14.00 М/с «Росомаха и люди Икс»
14.30 М/с «Клуб Винкс - школа волшебниц»
15.00 М/с «Соник Икс»
16.30 Т/с «Ранетки»
17.30 Галилео
19.00, 22.45 Т/с «Даешь, молодежь!»
19.30 Х/ф «Бандиты эпохи социализма»
20.00 6 кадров

21.00 Х/ф «Люди в черном»
23.15 Видеобитва
00.15 Х/ф «Смертельная глубина»
02.15 Х/ф «Обвиняемая»
04.10 Т/с «Тайны Смолвиля»

НТВ

06.55 «НТВ утром»
09.30 Мама в большом городе
10.00 Чудо-люди
10.35 Обзор. Чрезвычайное происшествие
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «Сегодня»
11.20 Спасатели
12.00 Т/с «Угро»
13.00 Суд присяжных
14.30 Т/с «Закон и порядок»
16.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие
17.30 Т/с «Возвращение Мухтара»
19.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие
20.30 Следствие вели...
21.30 Чрезвычайное происшествие. Расследование
21.55 «НТВШники». Водка - последняя надежда России?
23.00 Х/ф «Гражданка начальница»
01.00 «Женский взгляд» Ирек Зарипов
01.45 Х/ф «Про любовь»
03.40 Х/ф «Тарзан и дьяволица»
05.05 Т/с «Господа присяжные»

5 КАНАЛ

07.00 Д/с «Битва за жизнь»
08.00 Д/с «Последние дни знаменитостей»
09.00 Сейчас
09.30 «Суд времени»
10.30 Х/ф «Медный ангел»
12.15 Д/с «Подводная одиссея команды Кусто»
13.00 Сейчас
13.30 «Реальный мир»
14.00 Д/с «Битва за жизнь»
15.00 Д/ф «Жестокий романс Лидии Руслановой»
16.00 Сейчас
16.30 Х/ф «Ставка больше, чем жизнь»
17.40 Д/с «Самые загадочные места мира»
18.00 Открытая студия
19.00 «Программа передач Светланы Сорокиной и Андрея Максимова»
20.00 Сейчас
20.30 «Реальный мир»
21.00 Д/ф «По ту сторону жизни и смерти. Рай»
22.00 «Суд времени»
23.00 Х/ф «Приключения принца Флоризеля»
03.00 Х/ф «Пуля в голову»
05.30 Д/ф «Энди Уильямс исполняет свои хиты»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ: 21-62-62

Суббота, 11

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 Новости
07.10 Х/ф «Подвиг разведчика»
09.10 «Чип и Дейл спешат на помощь», «Черный плащ»
10.00 «Играй, гармонь любимая!»
10.40 «Слово пастыря»
11.10 Смак
11.50 «Лариса Долина. «Мне надоело быть железной»
13.15 «Герман Титов. Первый после Гагарина»
14.20 «9/11. Америка под ударом»
16.10 Х/ф «Солдат Иван Бровкин»
17.50 «Кто хочет стать миллионером?»
19.00 Большие гонки
20.20 «Минута славы»
22.00 «Время»
22.15 «Детектор лжи»
23.15 «Прожекторперисхилтон»
23.50 Вместе с «The Beatles», «Через Вселенную»
02.20 Х/ф «Проклятый путь»
04.30 Х/ф «Анастасия»
06.30 «Детективы»

12.10 Вести. Дежурная часть
12.20 Проекты развития
12.35 Подарите ребенку любовь
12.45 Рыбалка в Бурятии
13.00 Медсовет
13.15 Комната смеха
14.10 «Сто к одному»
15.20 Вести-Бурятия
15.30 Х/ф «Приговор»
17.20 Субботний вечер
19.15 Х/ф «Богатая Маша»
21.00 Вести в субботу
21.40 Х/ф «Богатая Маша»
23.40 Шоу «Десять миллионов» с Максимом Галкиным
00.35 Х/ф «Смертный приговор»
02.40 Х/ф «Любовь по правилам... и без»

КУЛЬТУРА

07.30 Канал «Евроныюз»
11.10 Библийский сюжет
11.40 Х/ф «Гость с Кубани»
12.55 Личное время. Р. Карцев
13.25 Х/ф «Кыш и Два портфеля»
14.40 М/ф «Мореплавание Солнышкина»
15.00 Заметки натуралиста
15.30 «Очевидное-невероятное»
15.55 Игры классиков
16.40 Х/ф «Председатель»
19.25, 02.55 Искатели. «Золотые ворота Владимира»
20.10 «Романтика романса». «Очи черные»
20.55 «Секретарши». Телеспектакль
22.30 Х/ф «Ниоткуда с любовью, или Веселые похороны»
00.45 Короли песни. Марлен Дитрих
01.45 Д/ф «Братья Уорнер»
02.40 М/ф «Квартира из сыра»
03.45 Д/ф «Роберт Бернс»

АРИГ УС

08.00 «Восточный экспресс»

08.30 М/с «Котопес»
09.00 «Улан-Удэ: инструкция»
09.15 People's-новости
09.25 Т/с «Саша плюс Маша»
09.50 Афиша
10.00 «Восточный экспресс»
10.30 Друзья
11.00 Школа ремонта
12.00 «Отчаянные 30-летние»
13.00 «Комеди-клуб»
14.00 Ешь и худей
14.30 Женская лига
15.00 Cosmopolitan. ВидеOVERсия
16.00 Универ
16.30 Х/ф «Индиана Джонс»: «В поисках утраченного ковчега»
19.30 Улан-Удэ: инструкция
19.45 People's-новости
19.55 Афиша
20.00 Х/ф «Индиана Джонс и храм судьбы»
22.30 Comedy баттл. Отбор
23.00 «Дом-2. Город любви»
00.00 «Дом-2. После заката»
00.30 Убойная лига
01.40 «Секс» с А. Чеховой

ТИВИКОМ

05.55, 06.55, 07.55, 08.55, 09.55, 10.55, 11.55, 15.55, 16.55, 17.55, 18.55, 19.55, 20.55, 21.55, 23.25, 23.55, 00.30, 00.55, 01.55, 02.30 Погода
06.00 «Середина земли»
06.30 «Во саду ли в огороде»
07.00 Новости дня
07.30 Х/ф «Презумпция вины»
09.30 М/ф
10.00 «Новые приключения Лесси»
11.00 Полезное ТВ «Воле appetite»
11.30 Новости дня
12.00 Во саду ли, в огороде
12.30 Т/с «Стая»
16.30 Полезное ТВ «Школа разума»
17.00 Х/ф «Опасные друзья»

19.00 Х/ф «Контрудар по Цепелину»
20.00 Х/ф «Дэнни-цепной пес»
22.00 Х/ф «Яды или всемирная история отравлений»
00.00 Т/с «Моя семья»
01.00 Х/ф «Контрудар по Цепелину»

СТС - «БАЙКАЛ»

05.55, 07.05, 08.10, 08.50, 10.00, 11.10, 17.15, 19.15, 20.05, 21.50, 22.25, 23.15, 00.55, 01.50 Погода
06.00 Х/ф «Черный ангел»
07.40 М/ф «Петя и Красная Шапочка», «Ну, ПОГОДИ!»
08.20 М/с «Смешарики»
08.30 М/с «Мир странствий»
09.00, 19.00 Т/с «Папины дочки»
11.00 Это мой ребенок
12.00 Т/с «Воронины»
14.00 М/с «Новые приключения Винни-Пуха»
15.00 М/с «Русалочка»
15.30 М/с «Аладдин»
16.00 Истории в деталях
16.30 Х/ф «Люди в черном»
18.15 6 кадров
21.00 Х/ф «Люди в черном-2»
22.35 Х/ф «Рэмбо-3»
00.35 Х/ф «У каждого свое кино»
03.15 Х/ф «Суперперцы»

НТВ

07.05 М/с «Люди Икс: Эволюция»
07.55 Сказки Баженова
08.25 Смотр
09.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «Сегодня»
09.20 Лотерея «Золотой ключ»
09.45 Авиаторы
10.20 «Живут же люди!»
11.20 Главная дорога
12.00 «Кулинарный поединок»

5 КАНАЛ

13.00 Квартирный вопрос
14.25 Особо опасен!
15.00 «Лучший город Земли». Москва дефицитная»
16.05 Своя игра
17.25 Т/с «Преступление будет раскрыто»
18.20 Очная ставка
19.20 Обзор. Чрезвычайное происшествие
20.55 «Программа максимум. Расследования, которые касаются каждого»
22.00 «Русские сенсации». Информационный детектив
22.55 Ты не поверишь!
23.50 Х/ф «Властелин колец»: «Две крепости»
03.20 Х/ф «Бэтмен»
06.05 Т/с «Господа присяжные»
07.00 Д/с «Лучшее из Голливуда вместе с Табом Хантером»
08.00 Д/ф «Цезарь. Великая осада»
09.00 Клуб знаменитых хулиганов с Оскаром Кучерой
09.25 М/ф «Незнайка в Зеленом городе». «Коротышки из Цветного города». «Тайна Третьей планеты»
10.50 Х/ф «Волшебный голос Джельсомино»
13.05 Х/ф «Зеленые цепочки»
15.05 «Исторические хроники» с Николаем Сванидзе
16.00 «Личные вещи. Максим Дунаевский»
17.00 Сейчас
17.30 Х/ф «Мисс Марпл. Зеркало треснуло»
19.55 Х/ф «Сыщик»
22.40 Х/ф «Блуждущий»
01.05 Х/ф «Скрытое»
03.30 Х/ф «Зависимость»
05.05 Д/с «Древние открытия»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ: 21-62-62

Воскресенье, 12

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 Новости
07.10 Х/ф «Опекун»
08.50 «Служу Отчизне!»
09.20 «Кряк-бригада», «Гуфи и его команда»
10.10 «Здоровье»
11.10 «Непугуевы заметки»
11.30 «Пока все дома»
12.20 Фазенда
13.10 «Моя родословная. Игорь Бутман»
14.00 «Тур де Франс»
15.00 «Вся правда о еде»
16.00 Ералаш
16.20 Х/ф «Грех»
18.00 Московское дело. «Лицензия на убийство»
19.00 Х/ф «Москва слезам не верит»
22.00 Воскресное «Время». Информационно-аналитическая программа «Yesterday live»
23.00 «Познер»
00.00 Футбол. XX тур. «Локомотив» - ЦСКА
03.10 Программа Сергея Шолохова «Тихий дом» на Венецианском кинофестивале
03.40 Х/ф «В долине Эла»

16.00 «Честный детектив»
16.40 «Смеяться разрешается»
18.50 Х/ф «По следу Феникса»
21.00 Вести недели
22.05 Х/ф «Если бы я тебя любил...»
00.10 Специальный корреспондент
01.10 «33 веселых буквы»
01.40 Х/ф «Путь войны»
03.25 Х/ф «Холодная добыча-2»

КУЛЬТУРА

07.30 Канал «Евроныюз»
11.10 «Обыкновенный концерт»
11.40 Х/ф «Не было печали»
12.50 Легенды мирового кино. Сидни Полак
13.20 М/ф «Петя и волк»
13.50 М/ф «Сказка о царе Салтане»
14.45, 02.55 Д/с «Краски воды». «Азбука цвета»
15.40 «Что делать?»
16.25 Письма из провинции. Шуя (Ивановская область)
16.55 Х/ф «Егор Булычов и другие»
18.25 Х/ф «Делиб. Балет «Сильвия»
20.15 Х/ф «Валентина»
21.55 Юбилейный вечер Центрального академического театра Российской Армии
22.55 Х/ф «Сладкая жизнь»
01.55 Джем-5. Бирели Лагрэн

АРИГ УС

08.00 М/с «Котопес»
08.30 «Улан-Удэ: инструкция»
08.45 People's-новости
08.55 М/с «Котопес»
09.25 Т/с «Саша плюс Маша»
09.55 «Друзья»
10.20 М/ф
10.30 Неформат
10.50 Афиша
11.00 Школа ремонта
12.00 Битва экстрасенсов

13.00 СуперИнтуиция
14.00 Х/ф «Индиана Джонс»: «В поисках утраченного ковчега»
15.25 Интерны
17.00 Х/ф «Индиана Джонс и храм судьбы»
19.30 «Улан-Удэ: инструкция»
19.45 People's-новости
20.00 Х/ф «Индиана Джонс и последний крестовый поход»
22.30 Comedy баттл. Отбор
23.00 «Дом-2. Город любви». Погода
00.00 «Дом-2. После заката»
00.30 Comedy Women
01.25 «Секс» с А. Чеховой

ТИВИКОМ

06.30, 06.55, 07.55, 08.55, 09.55, 10.55, 11.55, 15.55, 16.55, 17.55, 18.55, 19.55, 20.55, 21.55, 23.25, 23.55, 00.30, 00.55, 01.55, 02.30 Погода
06.30 Радар-спорт
07.00 Х/ф «Яды или всемирная история отравлений»
09.00 М/ф
10.00 «Новые приключения Лесси»
11.00 Полезное ТВ «Проект мечта»
11.30 Полезное ТВ «Школа разума»
12.00 «Радар спорт»
12.30 Т/с «Невиновен»
16.30 Полезное ТВ «Уроки безопасности»
17.00 Х/ф «Дэнни-цепной пес»
19.00 Х/ф «Человек и время»: «Наш Никита Сергеевич»
20.00 Х/ф «Жестокий романс»
22.40 Х/ф «За двумя зайцами»
00.10 Т/с «Моя семья»
01.10 Х/ф «Человек и время»: «Наш Никита Сергеевич»
05.55, 07.05, 08.10, 08.50, 11.10 Погода
06.00 Х/ф «Очевидное алиби»

07.45 М/ф «Волшебное кольцо», «Ну, ПОГОДИ!»
08.20 М/с «Смешарики»
08.30 М/с «Мир странствий»
09.00 Самый умный
10.30 М/с «Том и Джерри»
11.00 Галилео
12.00 Снимите это немедленно!
13.00 Х/ф «Лорд-вор»
14.50, 18.05 6 кадров
16.00 Истории в деталях
16.30 Х/ф «Люди в черном-2»
21.00 Х/ф «Звездный десант»
23.15 Д/ф «История российского шоу-бизнеса»
00.15 Х/ф «Франкенштейн Мэри Шелли»
02.35 Муз.ф «ГЛОТОК»
04.20 Т/с «Тайны Смолвиля»

НТВ

07.05 М/с «Люди Икс: Эволюция»
07.55 Сказки Баженова
08.25 Смотр
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 «Сегодня»
09.20 Лотерея «Русское лото»
09.45 Их нравы
10.25 Едим дома
11.20 «Первая передача»
12.00 «Кремлевские жены». Виктория Брежнева. Домашняя жена застоя»
13.00 Дачный ответ
14.25 «Суд присяжных: главное дело»
16.05 Своя игра
17.25 Т/с «Преступление будет раскрыто»
18.20 И снова здравствуйте!
19.20 Обзор. Чрезвычайное происшествие. Обзор за неделю
20.00 «Сегодня. Итоговая программа» с Кириллом Поздняковым
21.00 Чистосердечное признание
21.50 «Центральное телевидение». Воскресный информационный канал с Вадимом Тамкеновым
22.50 Дорожный патруль
00.45 Авиаторы
01.20 Х/ф «Матрица»: «Перезагрузка»

5 КАНАЛ

07.00 Д/с «Лучшее из Голливуда вместе с Табом Хантером»
08.00 Д/ф «Рамзес. Грозные колесницы»
09.00 М/ф «Незнайка встречается с друзьями». «Незнайка-поэт»
09.35 Х/ф «Зловредное воскресенье»
10.55 «В нашу гавань заходили корабли...»
11.55 «Шаги к успеху» с А. Кабаевой
12.55 Истории из будущего с Михаилом Ковальчуком
13.30 Х/ф «Инспектор ГАИ»
15.00 «Встречи на Моховой». Ирина Алферова
16.00 Х/ф «Нибелунги»
19.30 «Главное». Информационно-аналитическая программа
20.30 «Картина маслом. Сексуальная контрреволюция». Ведущий Дмитрий Быков
20.40 Д/ф «Диктатура секса»
21.40 «Картина маслом. Сексуальная контрреволюция». Ведущий Дмитрий Быков
22.30 Х/ф «Зита и Гита»
01.40 Х/ф «Сложная интрига с женщинами»
03.50 Д/с «Голливуд против мафии»
05.15 Д/с «Древние открытия»

Продаю участок 12 соток. Нижний Саянтуй. Недорого. Тел.: 89834241781.

2010 он - Багшын жэл

ХҮҮГЭДТЭ ЗОРЮУЛАГДАНАН ХӨӨРӨӨНҮҮД

ГОМДОЛ БОЛОН ДУРАДХАЛАЙ ДЭБТЭР

Дүрбэдэхи классай нурагшад голой эрье амархаяа ошобо. Тэндэ тэдэ элдэб наада наадаба. Нүүлээрнэ эдеэлнэ, амарна, хүхилдэнэ.

Ехэ дулаахан үдэр. Шара набша хүнгээн нэбшээндэ наршаганалдаад абана. Тэдэ үхибүүдэй наадахые хараад, ехэ баярлажа, альгаа ташалдаһандал. Сэнхир огторгойд хэдэн сагаан үүлд доошо шэртэн амарна. Тэдэ үхибүүдэй хүхилдэхые хараад, һонюушархан байрадаа байшандал. Нэбшээхэн үхибүүдэй хоорондуур наадалсан һүүхэдэнэ. Голой уһаншые аалиханаар шолшогонно, намайе наадандаа абыт гэлһэндэл. Шугы бургаһаншые үхибүүдые харан, шара набшаараа энеэбхилнэ...

Үхибүүд һайсахан наадаба, хүхибэ. Нараншые доошо, баруун хадын оройһоо дулааханаар мийһэрнэ. Үхибүүд бусаха тээшэ болобо.

Асарһан юумэ хүүмээ суглуула.

- Яһан гоё үдэр гэшэб! - гэжэ огторгойе харан Ханда хэлэбэ.

- Тимэ, наадаха, амархадшые зохид байна, - гэжэ Дондог дэмжэн, голые үгсэн шэртэнэ.

- Үй, би һанааб. Байгаалида «Гомдол болон дурадхалай дэбтэрэй» байдаг һанан, тэндэнь бидэ һайниие хүргэжэ, һанамжяа бэшэхэ байгаали. Магазиннай-хидал адли, - гэжэ Сэлмэг энеэбхилэн хэлэбэ.

Эрдэм тархья маажасагаан байгараа:

- Энэ эрьын шарахан элһэн дээрэ бэшэл, - гэжэ гэшхэгдээгүй тэгшэ элһэн тээшэ зааба.

Үхибүүд бултаараан арсалтагуй Эрдэмэй хэлһыне дэмжэбэ.

- Үгы, яагаа гоё юумэ һанабаш? - гэжэ Даринма альгаа ташаба.

Булта бүри хүхюутэй, шууяатарай болобо. Юун тухай бэшэхээ арсалдаба, баталба.

«Һайхан байгаалимнай, алтан намарнай, ангр набшын халуумнай, шааятайхан голнай, бидэ, дүрбэдэхи классай нурагшад, амарһан, хүхилэн зүрхэ сэдхэлһэн таанарта һайниие

хүргэнэбди, хүсэнэбди. Сэлмэг дулаахан үдэрөө маанарта бэлгэлээт. Бидэ ходо һанажа ябахадби.» - гэжэ эгээл сэбэрээр бэшэдэг Даринма элһэн дээрэ бэшэбэ.

Тиигээд булта гараа табиба. Зариман һанамжяашые бэшэбэ.

Үхибүүд бүри хүхюутэй болон. Дуу дуулалдаһаар, хүхилдэн эрьюусэлдэнээр тэдэ гэр тээшэ шэглэбэ.

ШОРГООЛЗОНОЙ БУТА

Би ой сэнгэхэ ошобоб. Ой соо гоё даа. Хүсэ шадал түрүүлһэн һайхан хангалтай. Иимэ эм домтой агаараар амилхада, бэе хүнгэн болошоно, дэбхэрэн, харайн гүйхөөр.

Абаһаар, шоргоолзоной бута дээрэ эрэбэб. Олон лэ шоргоолзон байдаг ха, бутань угаа томо. Тэдэ бута дээгүүрээ гүйлдэнэ. Харахадам, юрэ юрьелдэжэ байһандал. Булта ажалаал хэнэ гэжэ тухайлнаб.

Энэ үедэм хажуудахи бүтүү сагдуулнууд соо юумэн һаршаганаба. Хүнэй яһандал адли ха гээд, хоолойгоо залжаа, абяа үгэбэб. Теэд шэмээгүй.

- Аа, ши баһа эрээбши? Мэндэ! - гэлһэн абяан сагдуулнууд сооһоо дуулдаба.

- Мэндэ! - гэжэ мэндэшлэбэ. Ойшон Оргали гэжэ танибаб.

Шоргоолзоной бутатар һонирхожо байна гүш? Тэдэш ехэл һонин ажабайдалтай амитад юм, - гэжэ тэрэм тэндэлэй дуугарба. - Хөөрөжэ үгыт, - гэжэ би тишээ харанаб. - Наашаа гарахаяа яанат?

- Үгы дөө, эндэ һуугаашам дээрэ. Һонирхоо хадаа шагнахаш гү? - гэжэ тэрэм асууба.

- Зай, хөөрөгты, би шагнаһууб, - гэжэ би һонирхолоо мэдүүлбэб.

- Биш сүлөөгүйшгэ ябанаб. Тиимэһээ хуряангыханаар хөөрөөд үгэһууб. Шагна.

- Оймни эдэ олон шоргоолзод ехэл ажалша амитад юм. Бүхэл үдэртөө гүйлдэнэ. Зариманин байра бутаяа заһана. Нүгөөдүүлһы эдихэ хоолоо бэлдэнэ. Обогор бутань шэлбүүлһэн, ногоо набшын бутархайгаар баригланхай. Газар дороо үшөө хэдэн дабхар байха. Бута соогоо нэгэл температура байлгадаг.

Тэндэ үхибүүдын байдаг. Тэдэнэ ажалша шоргоолзод эдээлүүлжэ, харууһалжа байдаг. Намарай эхинээр дулаан үдэрнүүд болодог. Тинхэдэнэ эрэ, эмэ шоргоолзод далижадаг. Тиигэжэ эмэнүүдын далияа унагажа, бутата ородог. Тэндэ үндэгнүүдэ түрэдэг. Харин эрэнүүдын хэрэгэ дүүргэжэ үхэдэг юм. Үге, ябахар сагни болобо. Эдээн тухай хөөрэхэ болоо һаа, хөөрөжэл байхаар шуулуулнууд юм. Ши бутын ойро бүхүрэ. Хүрбэлһини, үүдэ үрхэнһандарха юм. Зосооһоо агаар муугаар ородог болохо бишуу. Эдэш ойдо ехэл хэрэгтэй амитад юм. Хорото хорхой шууул ехэ олоор баридаг юм. Тиимэһээ эдэниинш хамгаалжа байха хэрэгтэй. Ойлгоо гүш?

- Ойлгоо, ойлгоо. Ехэ һонин лекци намдаа хөөрөбэт. Ехэ һайнта даа, - гэжэ би сагдуулнууд руу шэртэнэб. Теэд тэрэм харагданагүй.

- Баяртай, ябажа байгаарай. Үшөөш һонин юумэ хөөрөхэб, - гэжэ Ойшон Оргали аниргүй болобо.

Би шагнаарханаб. Шэмээгүй. Ойн оройгоор нэбшээн лэ һэршэгэнээд үнгэрнэ. Би саашаа яаралгүйхэн гэшхэлбэб.

ЮНДЭН ЮНДЭ ХАМАРАА ҮРГЭНЭБ?

Юндэн юнэтэй. Юрэл хүбүүхэн. Нүхэдһөө юугээрээшье илгардаггүй. Тэрэ хүнөөр нүхсэхэдөө ехэ хашан юм. Тиимэһээ нүхэдгүй. Үетэн үхибүүдтэ адлил хүбүүн даа.

Тэдэнһээ дутуушые бэшэ, үлүүшые бэшэ.

Тэдэнһээ хурсашые бэшэ, мохоошые бэшэ.

Тэдэнһээ сэбэршые бэшэ, муухайшые бэшэ.

Тэдэнһээ хүсэтэйшые бэшэ, ахиршые бэшэ...

Теэд тэрэ хамараа үргэдэг. «Би» гэжэ бээ дээгүүр абадаг.

Би гайхаад, ехэтэ һонюушархааб. Тиигээд гэртэнэ ошобоб. Ошоходоол одоо ойлгобоб.

Эжын: «Хүбүүхэмни, мухамни», - гэнэ.

Баабайн: «Хүбүүм хэн-һээше бэрхэ», - гэнэ.

Хүгшэн эжын сай аягалаад үгэнэ. Үгшэн баабайн стул таяаад үгэнэ.

Би Юндэнэй юундэ хамараа үргэдэгые ойлгобоб. Минни танил үхибүүд соо Юндэлдэл хүбүүнэй үгыдэ баясааб.

Эрдэни ДУГАРОВ

Тэдэнһээ хурсашые бэшэ, мохоошые бэшэ.

Тэдэнһээ сэбэршые бэшэ, муухайшые бэшэ.

Тэдэнһээ хүсэтэйшые бэшэ, ахиршые бэшэ...

Теэд тэрэ хамараа үргэдэг. «Би» гэжэ бээ дээгүүр абадаг.

Би гайхаад, ехэтэ һонюушархааб. Тиигээд гэртэнэ ошобоб. Ошоходоол одоо ойлгобоб.

Эжын: «Хүбүүхэмни, мухамни», - гэнэ.

Баабайн: «Хүбүүм хэн-һээше бэрхэ», - гэнэ.

Хүгшэн эжын сай аягалаад үгэнэ. Үгшэн баабайн стул таяаад үгэнэ.

Би Юндэнэй юундэ хамараа үргэдэгые ойлгобоб. Минни танил үхибүүд соо Юндэлдэл хүбүүнэй үгыдэ баясааб.

Тэдэнһээ хурсашые бэшэ, мохоошые бэшэ.

Тэдэнһээ сэбэршые бэшэ, муухайшые бэшэ.

Тэдэнһээ хүсэтэйшые бэшэ, ахиршые бэшэ...

Теэд тэрэ хамараа үргэдэг.

«Би» гэжэ бээ дээгүүр абадаг.

Би гайхаад, ехэтэ һонюушархааб.

Тиигээд гэртэнэ ошобоб.

Ошоходоол одоо ойлгобоб.

Эжын: «Хүбүүхэмни, мухамни», - гэнэ.

Баабайн: «Хүбүүм хэн-һээше бэрхэ», - гэнэ.

Хүгшэн эжын сай аягалаад үгэнэ.

Үгшэн баабайн стул таяаад үгэнэ.

Би Юндэнэй юундэ хамараа үргэдэгые ойлгобоб.

Минни танил үхибүүд соо Юндэлдэл хүбүүнэй үгыдэ баясааб.

Зүүн зүгэй зүнтэйхэн зүгы

- Бишые ябахам, - гэлһээр Солбон ябаба.

- Үглөө үглөөгүүр эндэе уулзуужамди, - гээд Балдан ябаба.

- Бү мартаарайгы, эндэе уулзахаяа, - гэжэ хэлээд, Гэрэлмаа ехэтэ бодолгото болобо.

ХАЙШАА ОШОЛТОЙБ?

Үглөөгүүр болобо. Зунай наран илдамаар шарана. Нэгэ үйлсын үхибүүд сугларба. Тиигээд хаана наадахаяа, хайшаа ошохоёо зүбшэжэ, хэлсэжэ эхилбэ.

- Ой ошоё, - гэбэ Балдан.

- Нуур ошоё, - гэбэ Солбон.

- Ой ошоё, тэндэ гүлзөөргэнэ эдихэбди, - гэбэ Гэрэлмаа.

- Үгы, нуур ошоё, үшөө заһаа барихадби, - гэбэ Солбон.

- Ой соо нархяаг түүхэбди, - гэжэ Балдан буляалдаба.

Тэдэ тиигэлдээ үшөө хэды соо арсалдаба.

- Минни гэдһэн үлдэшөө, - гэбэ Нансал. - Би эдээлхээ ошохо.

- Үү, миннишые гэдһэн баһа үлдэшөөл, - гээд Солбон гэр тээшэ гэшхэлбэб.

— Эдээлхээ ошоё, - гээд, Балдан ябаба.

- Үдын хойно эндэе сугларуужамди, - гэбэ Гэрэлмаа.

Тиигээд булта гэр тээшэ гүйлдэбэб.

Үдын хойно наран бүри шанга болоно. Үдэшэ тээшэ галгижа, халуугаа бууража эхилбэ.

Үйлсын үхибүүд баһа сугларба. Тиигээд хайшаа ошохоёо шиндэжэ эхилбэ. Баһа туусалдаба. Баһал арсалдаба. Хэрэлдэншые алдаба.

- Орой болошохонь, би гэртэе харихам, - гээд Нансал ябаба.

ҮНЭЭ УНАНАН МИИСГЭЙ

Би хорой соогоо наадажа ябааб. Хашаагай тэрээгүүр ошобоб. Хуһамаг соогоо үнэмнай үбһөө эдижэ байна. Гэнтэ үнээн дээрэмнай борбилоо ерээд һуушаба. Нюрган дээгүүрнэ юушыеб тоншосогооно. Харан гэлһэм, дала дээрэ манай миисгэй бии болобо.

Тэрэ борбилоо харажархиа. Маряжа, маряжа ерээд, борбилоо барихаяа һүрэбэ. Борбилоошые ниидэжэ, үнэмнай ехээр сошобо. Собхороод, хуһамагһаа гаран гүйбэ. Миисгэй баһал сошоно, хурса һабарнуудаараа нюрган-үндэнэй шангаар шагтагалдаба. Үнээннай хорой соогуураа гүйнэ. Миисгэйманай нюрган дээрэнэ шагтагалдаад дэншэнэ.

Би үнээгэ байлгахая гэжэ оролдобоб. Урдаһань тогтооноб, дуудаашые үзэбэб. Теэд гүйжэл ябахая юм. Миисгэйдэмнай энэ гүйлгэ, харайлга баһал аягүй байба ха. Үнээнэй сажан түлээнэй хажуугаар гарахада, миисгэйманай һүрөөд, түлээн дээрэ буушаба. Тиигээд түргээн түлээнэй саагуур орошобо. Үнээннай номгоржо, намай хаража, нэгэ мөөрөөд, хуһамаг руугаа оробо.

Ирина САНГАДЖИГАРЯЕВА (Калмыкия)

МОДНИЦА

Лерочка красит реснички, Лерочка тени наводит. Алье, бантиком, губки Маминьм «блеском» обводит.

Оглядев себя критично, Кукле Жанне заявляет: «Как я выгляжу, прилично? Иль чего-то не хватает?»

Тут звонок. Вернулась мама. Лера двери открывает И на маминь вопросы Шаловливо отвечает:

«Я уроки не учила. Я играла, не шалила. Не хочу быть школьницей, Лучше буду - модницей».

ЦЫПЛЯНЯ

Была у нас в классе Девочка — Таня. Все дразнили Таню - ЦЫПЛЯНЯ. Очень Танюша Была молчаливой, Конопатой, длинной И некрасивой. Но не унывала, Была деловитой. Выросла, стала Звездой знаменитой. Смотрит на нас С телеэкрана Знаменитая — Татьяна. И забыли все, Что Таня - Конопатая ЦЫПЛЯНЯ.

ТҮРЭЛ НҮРГУУЛИ

Баир Батодоржиевай дуунууд

1. Гэгээн хүлдэ Шалсаанын Гэрэлтэй һаруул оршондо Арюун эрдэм нургуулин Ашатай гүрэн мүндэлөө.

Дабталга: Һайхан баярай соло Түүрээн, түүрээн дуудай. Һайхан сагай жаргал Түүрээн, түүрээн дуудай.

Умеренно

Үг. Цыдып Цырендоржиевай

Гэ - гээн хүл - дэ Шал-саа - нын Гэрэл - тэй һа -

руул ор - пон - до А - рюун эр - дэм нур-гуу - лини

А-ша - тай гү - рэн мүн-дэ - лөө. Һай - хан ба - я -

рай со - ло Түү - рээн, түү - рээн дуу - да - я.

Һай - хан са - гай жар - гал Түү - рээн, түү -

рээн дуу - да - я.

Дабталга.

2. Энхын золто харгыгаар Эршэтэй шангаар алхалан, Эгээл сэлмэг ханаатай Эндэнэе үхибүүд гаранал.

Дабталга.

3. Хэзээш һайхан Хэжэнгэ Хабатай манай шэбшэлгэ. Хэтын жаргал хүлээнэ Хабарһаа эхитэй харгыда...

Дабталга.

ХАРГАНААГАЙ НҮРГУУЛИ

1. Нургуулин газар ульянгир - нурагшадар тарилан модохон. Намжаахан хабарай хаһада Набшаһа намаагаа дэлгэхэ.

Дабталга: Харганаагай нургуулине Дуулан булта магтай(ы)... Дуулан, хатаран сэнгэе, Дуулан хамта жаргая(ы)!

2. Нубарин сагнай ошохо, Нүбэлгэн шабинар сугларха.

Умеренно

Үг. Нина Артугаевагай

Һур ллин газар у - лян-гир - ну-раг-ша-дай та-ри-һан мо-дохон.

Нам-жаа-хан ха-ба-рай ха-һа-да Наб-ша-һа на-маа - гаа дэл-гэ-хэ.

Хар - га - наа - гай нур - гуу - лини - е Дуу - лан бул - та маг - та - я(ы)...

Энэ хуудаһа Бэлигма ОРБОДОЕВА бэлдэбэ.

**Дэлхэйн бэлигэй
дээжэнээ**

(Эхинийн урдахи дугаарнуудта).

**XVII
ПО-ПОК – КИВИСЫЕ
МҮРДЭЛГЭ**

Пуурин нютагаа бусажа ерэхэдээ,
Пүрдээн айһан зоноо хараад,
Уймар По-Пок – Кивисэй дээрэмдэһые
дуулаад,
Уур сухалаа Гайавата орьёлгобо.

Досоогоо уураа багтажа ядан,
Дүшэн шүдээ хабирба.
Дайсандаа хараал шэбшэн, шуухиран,
Хорото шара шумуудал дүнгинэбэ:
«Хюдахаб тэрэниие, үгы хэхэб!
Газар дорохоошье олохоб тэрэниие,
Гайтай холо байгаашье бол, замаймни,
Хэдышье хүшэр байгаашье бол, харгымни,
Хоротон дайсаниие хүсэхэл байхаб,
Харатанһаа үнөөгөө нэхэжэл халахаб!»

Тэрэ дарыдаа хүршэнэрөө ерүүлээд,
Түхээрүүлээд, замда тэдэнээ бушуу
Халуун мурьень мурдэн ошобод,
Хүбшэ тайгаар мурьень хайбад,
Гитчи-Гюминн эрье зубшабад.
Гомдохоогшо дайсанаа хэнинш олобогүй.
Хара нэрһэнэй һөөгүүд доро
Хэбтэжэ амархадаа, нугалһан ногоо
Харахаһаа ондоо юушые үзэбэгүй.

Хадануудай дорохи гол газарта,
Хүжэ ногоон Мускодэ дайдада,
Золонг По-Пок-Кивис өөрөө үзэгдэбэ,
Занаһан ягзаар нодаргаа харуулаад,
Зугадан гүйбэ улам саашаа.

Ан гүрөөл мэтээр харайн гүйбэ,
Амия абаржа По-Пок-Кивис.
Хада уулаар, гол мурэн дээгүүр,
Харанхы тэрэнгийн оёроор дүүлбэ.
Ойи соорхойн талыан дээрэхи
Орбогорхон гэр дээрэнь бобрнуудай
Аргаяа барагдаһан тэрэ зогсобо.
Аалин намдуу урасхал дээрэ,
Нойрмогтой энэ уһан дээрэ,
Нарһан модод надхан урганхай,
Нюруу дээрэнь сэгсэгүүд халбарна,
Набша намаагаа хуһад дэлгэнхэй.

Талыанай дунда ольтируг болоһон,
Түгсүүл, гэшүүһэд дээрэ По-Пок-Кивис
Тогтобо. Уһан нэбтэрэн лэбшэнэ,
Тэрэни дээгүүрнь урдана горхолон.
Талыанай оёроһоо бобр гараад,
Нюдэдөө бэлгылгэн, тэрэниие анхаралтай
Нилээд удаан ажаглан хараба.

Боброй урда яһалал удаан
Бодолгото болон По-Пок-Кивис зогсобо.
Хүлнүүд доогуурнь уһан лэбшэнэ,
Харьялан урданаһы горхолон.
Шүдэдөө ирзайлган тэрэ хэлэбэ:
«Ши, Амик, минни нүхэрш! Хүлисэ,
Амарһууб багха бигвам соошни.
Аалин намдуу талыан соотнай.
Амик! Намайе бобр болохыем үршөө!»

Бэшүүрхэжэ тэрэһнээ үнихэн байгаад,
Болгоомжотойхоноор бобр харюусаба:
«Бусад олонтооо зубшэжэ хэлсэхүү».
Уһа руу шэрүүлһэн шулуун шэнгээр
Үдхэн ногоон намаанай дундуур
Үгы болон ошобо бобр.

Хэмшээрхэн По-Пок-Кивис талыанай
дуида

Хэлбэлзэгшэ тэдэ модод дээрэ
Хүл доогуурнь ойлгогдосогүй шэбэнэгшэ
Хүйтэн уһанай абяа шагнаархана.
Пубагтан горхолоод, мүнгэлиг урасхал

Пала мододһоо шулуунууд дээрэ
Тэнюун аалин мэлмэрэн гоожоод,
Тала дайда дээгүүр тэгүүлэн,
Түргэн мурэндэ шудхахаар яарана;
Набша намаагаа ой хүбшэ
Надхуулан хүүенэ оршон тойрон.
Гэшүүһэ, халааснь нэбтэ харбаһан
Гэрэлтэ элшэнүүд һүүдэртэй наадана.

Пала бологшо мододой ойро
Пүрэглэн бобрнууд сугларжа эхилбэ.
Түрүүшээр нэгэниинь болгоомжотой ерэбэ,
Тиигһээр хойноһоонь бусадны дүтэлбэ.
Талыанай үргэн нюруу дээрэ
Тэдэнэй толгойнууд олоороо шохойбо,
Туяа доро наранай елэлзэбэд.

Мэхэтэйгээр энэзбхилэн По-Пок-Кивис
Маряһан маягаар бобрнуудта дүтэлбэ:
«Ай, хүндэтэ нүхэд, бигвамдатнай одоо
Амгалан тайбан байдал оршоно.
Яһан сэсэмта, аргатнай атаархамаар!
Яараад, намайе Амик болгыта,
Айл аймагтаа үргэжэ абыта!»
«Болохол даа, - гэжэ Амик хэлэбэ,
Бобрнуудай хаан Амик зүбшөөбэ. –
Бушуу түргөөр уһа руу оролши,
Бобрнуудтай сугтаа байдаг бололши!»

Апираа хатажа, талыан руу тэрэни
Аалихан ороходонь, хамаг хубсаһаниинь
Хара елгээр үнгөөр хубилба.
Хүлдөө торгоһон үнэгэниинь һүүлнүүд
Хара гозон һүүл уосадань болоо –
Хубилба бобр боложо, По-Пок – Кивис.

«Ай, нүхэдүүднн, энэ битнай
Айхабтар томо бээтэй болгожо,
Бүхы дэлхэйн бобрнуудһаа задаруун
Байха хүсэлтэйбэ», - гэбэ По-Пок-Кивис.
«Болоно, - гээд Амик – уһанай оёроой
Хайрада ерэхэдээ, арба дахин
Бэешни томо болохо, этигээрэй».

Талыанай оёроой бүрэнхыдэ тэрэ,
Тэдэ бобрнуудые дахан ябаба.
Түгсүүлнүүд, модод, элдэб хоол
Тэндэнэ хэбтэнэ обоо хүбөө.
Тэдэнэр хүрбэд аранга нүхэндэ, -
Тэрэнь уужам вигвамай үүдэн.

Арба дахин хаһатой томо
Арһагар бээтэй тэрэ болошобо.
Энэхэн саһаа, - гэбэд бобрнууд,
Эрэлхэг ударидагша ши болобош».

Хүхир По-Пок-Кивис үни удаан
Хүндэ ямбатай тэндэ байбалгүй.
Харуудда байһан бобр мэгдүүтэй
Хашхарба уһанай ургамалнуудай узуурһаа:
«Хаалга дээрэмнай Гайавата байнал!
Харыг тэрэ! Гайавата! Гайавата!»

Удабашыегүй тэрэ хаалта дээрэһээ
Уладай хөөрэлдөөн, шанга хүхирэлдөөн,
Мододой гэшүүһэдэй хухарха абяан
Муңдуу гэшхэдэл сортоотой соностоод,
Талыанай уһан намхалзан долгисоод,
Түргэн урасхалда абтан хүүшбэ.
Айһан, хүрдэһэн бобрнууд мэдэбэ:
Арайхан бүтэһэн хаалтань халаба!

Тэдэнэй уужам вигвамай хушалта
Тэг дундуураа сүмэрэ хүршэбэ.
Хушалтын забһараар наранай элшэ
Харбаба харанхы булан тохой.
Бобрнууд мэгдэн ехэл яаралтай
Бушуу шургабад гүн уһа руу.
Арһагар томо бээтэй По-Пок-Кивис
Аргагүйдөө хойноһоонь дахан ошохоёо
Үлүүсэ эдидэгһээ, омог бардамһаа
Үлээһэн суухадал тэзышөөд тэрэ
Үүдэндэ хабшуулдан дэмы тэршэлбэ.

Хушалтын забһараар тэрэниие хараад,
Хашхарба Гайавата уураа орьёлгон:
«Гуйлай хара дотортой По-Пок-Кивис
Түхэлөө хубилгаад, тэрьлэхгүйш намһаа!»

Хайра гамгүй зада сохибод
Хуһан томо шиндамууд тэрэниие.
Хүхэрүүсэ сохигош янзаар наншаба.
Хуйхан толгойень һамна сохибо.
Тэрэни хэе зургаан агнуушад
Тэлүүр дээрэ хээд, хууринаа зорибод,
Тээд, үхээд дүүрээгүй По-Пок-Кивис
Тэрэни хүнһэн, Жиби, хосороогүй!»

Шанга халхинда үүдэнэй хүшгын

Шамаржа дэлзэн хиндэдэг мэтэ
Эрьелдэн, урбалдан хүльбэрөөд
По-Пок-Кивис
Эсэтэе хамаг хүсээ эршэдхэн,
Хүн бэс бэлжэ, өөдөө үндыгөөд,
Хүлэй хурдаар тэрьедэн ошобо.
Хараани холо руу харайн тонилбо.

Гайаватын хөрхо харасаһаа тэрэ
Гүйжэ далда орожо шадабагүй;
Хүхэрэгшэ хярын нарһад доогуур,
Хүбшын бүрэнхы шэрэнги соогуур
Арай үзэгдэгшэ соорхой шэглэн,
Ай-сүй болон Гайаватын намнахада,
Пугарһан, хухарһан гэшүүһэдэй абяагаар
Нэтэрүүгээр тэрьедхэн По-Пок-Кивис
Залинта аадар мэтээр дошхорбо,
Зада үлти сохиһыень ойлгобо.

Амия абажа ядан По-Пок-Кивис
Арайхан хүл дээрэ тогтоходоо,
Урдань мэлмэрэгшэ нуурай уһан соо
Пайхан үнгэтэ хэлэн нугаһадай
Пүүдэртэ хорон, наранда гаран,
Хушуугаа дээрэ үргэжэ үлгилдэн,
Харанхай оёор руу доро шунган,
Хашалгүйхэн тамархыень хараба.

«Пиһһээ!» - гэжэ олиггүй шангаар
По-Пок-Кивис хоолой мэдүүлэн хашхарба -
Үтэр түргөөр энэ намайе
Үдэ жэгүүртэ нугаһан болгыта!
Бэшэ нугаһаһаа бүри томо
Бэсэрээ арба дахин үлүү ехэ!»

Монсогор түхэрэн ехэ үбсүүтэй
Муңдуу томо нугаһан болгожо,
Алда уга хоёр далинуудай,
Аргалгүй томо яһали хоншоортой,
Асари шубуун болгожо үрдимсээрнь,
Хүбшын дундаһаа Гайавата ай-сүй
Хашхарга табин гаража ерэлэй!
Дуун шуди бололдон нугаһад
Дээшээ дэгдэн хүрэглэн ниидэбэд.
Талыанай үбһэ ожорһо дайран,
Гэбдэжэ тэдэ ниидэхэдэ хэлэбэд:
«Эгээ мүнөө ши, По-Пок-Кивис,
Эдэ маанад мэтэ ехэл һэргэг
Гансашые дахин эгсэ доошоо
Газар тээшээ харангүй ниидэ,
Уршагта аюул ушаржа болохо,
Унажа доошоо амия алдахаш!»

Зэрлиг хойто зүг руу шэглэн,
Зориг түгэс тэдэнэр ниидэбэ.
Пэтэлэн гаранад бөтүү мана
Паргама наран доогуур ошонод.
Унуули намагай ожорһон соо
Унтарида оронод һүни болоходоо
Үүрээр дэгдэжэ, шамда гаранад,
Урда зүгэй бүлээхэн халхин
Урма зоригын үргэн тэдхэнэ.

Гэнтэ тэдэндэ газар тээһээ
Гүбэрэлдэн дуугаралсаха абяан дуулдаба,
Хүнүүдэй байдаг һуурин гэрнүүдһээ
Хүхирмэг үгэнүүд эли соностобо.
Үзгдөө харагдаагүй жэгтэй далинуудые
Үнэншэжэ ядан тэдэ шэртэбэ.
Пок-Пок-Кивис нугаһанайхи бэшэнһээ
Бүрише ондоохон, үүдэнэй хаалтаһаа
Бүри далбагар үргэн һааб даа.

Гэрнүүдэй хажуудахи хүнүүдэй абяа,
Гайаватын хүнһинһэн хонгёо хоолой,
Наһажаал Ягуугай хүхирөө соносоод,
Нугаһадай хориг огтолон мартаад,
Шанха дээрэһээ газар шэртэмсээрнь, –
Шанга халхин тэрэниие үрэххин,
Хоёр далинынь хумижа бажуугаад,
Хайра гамгүй шэдэбэ доошонь.

Агаарта эрьелдэн унажа ябахандаа,

Аһан шадалаараа торохые оролдобо!
Тэрэһнээ холодогшо хүхэ тэнгэри,
Гэнсэлгүй түргөөр дүтэлһэн газар,
Саашаа ниидэһэн нугаһадай хүрэг,
Самнан энээлдэһэн хүнүүдэй бүлэг,
Тархияа эрьен унажа ябахандаа,
Тэрээн руу дүтэлхые элихэн харана.
Нугаһадай хүрэг харагдахаа болибо,
Наашаа бүри дүтэлбэ вигвамууд.
Газар сохин нугаһан ушаба,
Гайхашаа баран хүнүүд зогсобо.

Тиигбэшье һаань, тэрэни хүнһэн
Гэнсэлгүй габшагай гуран Жиби
Нюдэ сабшаха зуура хүн түхэлтэй,
Нялтагануур мэхэшэ По-Пок-Кивис болоод,
Зугадаба. Хойноһоонь гүйбэ Гайавата:
Замайми хэдышье холо байбашые
Заатагүй барихаб шамай. Хэдышье
Хүшэр хүндэ байгуужаг харгымни
Хороёо бусалжа орьёлһон уурни
Хүсэжэ үнөөгөө абахал байха!»

Хоёр алхамай зайда По-Пок-Кивис,
Хоёрхон алхам газарта Гайаватаһаа
Байһан аад, гэнтэ халхин мэтэ
Байрадаа эрьелдээд, шорой үрхиргэн,
Дуб модоной хүнхи руу орошобо,
Доошоо холжорон могой болоод,
Үндэһнүүд доронь тэрэ хоробо.

Баруун гараа эршэтэй далайжа,
Бутара сохиго тэрэ модо,
Бузар мэхэтэ По-Пок-Кивис хүн болоод,
Булайхан эршэтэй хуй халхинцуу
Бушуу түргэн Гайаватаһаа зугадан,
Эндэхи шотга, Гюгчи – биюли
Энхэрэн хаража хуугша байса хада,
Үзэмжэ хайхан хабсагай руу шэглэбэ.

Агуула хадануудай агуу эзэн,
Асари томо Монито сабдаб,
Уйтан хабшалайнггаа үүдэ элибэ,
Урагшагүйдэһэн тэрэниие тэндэ
хоргодуулба.
Харанхы бүглүү агыдаа оруулба.
Хойноһоонь мурдэгшэ Гайаватаһаа ноуба.

Хабшалай агын амһарта Гайавата
Хаагдажа тороходоо, уураа хүсэн,
Эди шэдитэ Минджикивой бэлэйгээр
Эрид хабсагайе хамхара сохи,
Хашхарба ойро тойроной дорһоттоо:
«Хаалгаа үтэр нээ! Би Гайаватаб!»
Харанхы бүрэнхы агыдаа хорсоод,
Хадын эзэн харюусабагүй тэрээндэ

Дэлгэбэ гарнуудаа өөдөн Гайавата,
Дээдэ тэнгэринэртэ зальбарба тэрэ,
Эннэмкилдэ, Вэвссидэ хүгэдэн муртэбэ.
Эршэтэ халхин һүниин тэнгээр
Аажам нойрсоһон Гитчи-биюли дээрэ.
Аянһын дута уулаһаа бууба.
Эннэмкилин дорһоо схэтэ аянга
Элэг наадаша По-Пок-Кивис дуулахадаа,
Вэвссемогой ошото хурса харасаһаа
Бүхы бэсэрээ халганан шэшэрбэ.

Шанга хүндэ шиндамаараа сахилгаан
Шуура сохибо, нүхэнэй дээрэхи
Хабсагай. Досоонь ороод хүхирбэ:
«Хаана байнаш, яндуул По-Пок-Киви!»
Хамхарһан шулууд дээрэ унаба,
Гомсог дээгүүр ханаата Йенадизн,
Гохо мэхэтэ По-Пок-Кивис үхэдхэн
Үнэншэ, сагаан сэдхэлтэ Гайавата.
Үхэнэн бэсхэннь хүнһыень абабад,
Хэлэбэ тэрээндэ: «Ай даа, По-Пок-Кивис!
Хээзэдэшые ши хүн боложо түрэхгүйш,
Хожомой сагта элгэжэ наадалан,
Хүнүүдэй урда хүхижэ хатархагүйш.
Номин хүхэ тэнгэрийн уудамаар
Ниидэдэг байхаш элин, халин,
Киню гэдэг боложо тодорбош,
Хүсэн түгэлдэр Бүргэд болобош!»

Урда холын саһаа зоной дунда
Ушаргүй хухирмаг Йенадззи тухай
Үльгэр домог, дуунууд таранхай;
Үбэлдөө һуурин соогуур саһата
Бордоһоной шуургалан шуухирхада,
Вигвамай үрхөөр утаар улихаларь:
«Энэ элэг наадаша По-Пок-Кивис
Эшхэрэн хүхижэ, хатар наадана!» -
Энээлдэн улад зон хэлсэдэг юм даа.

М.БАТОИЧ буряадшалба.
(Үргэлжлэлэнь хоёртэ гараха).

XVII ЖАРАНАЙ САГААН ТҮМЭР БАР ЖЭЛ

НАМАРАЙ ТҮРҮҮШЫН ХҮХЭ БИШЭН НАРА - НАМАРАЙ ДУНДА ХҮХЭГШЭН ТАХЯА НАРА

Буряад литэ	28	29	30	1	2	3	4
Европын литэ	6	7	8	9	10	11	12
Гараг Нэр	Дабаа лона	Мягмар Марс	Лагда Меркури	Лурдэ Юпитер	Баасан Солдон	Бимба Сатурн	Нима Наран
Үгэр	Даргаан	Сагаан	Сагаан	Хара	Харагшан	Хүхэ	Хүхэгшан
Мэнгэ	Хонин	Бишэн	Тахья	Нохой	Гахай	Хулгана	Үхэр
Лундал	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан	9 улаан
	хүн	гал	шорой	түмэр	огторгой	уһан	уула

Гарагай 2-то намарай түрүүшын хүхэ Бишэн харын сентябриин 6 (хуушанай 28).

Шарагшан Хонин, 6 сагаан мэнгын, хийдэ хуудалтай үдэр. Бурханда зальбарха, лусууд ба тэнгэри тахиха, дасан хийд бодхо, хэшгэ далага абхуулха, сан тахиха, тарни уншаха, угаал үйлдэхэ, харюулга хэхэ, эм найруулха, хүрэнгэ эхэхэ, бори буулгаха, хурим хэхэ, гэр байшан бариха, замда мур гаргаха, хонинхоо ашаг шэмэ абаха, мал газашань үгэхэ, ажалшанине абаха, нүүдэл хэхэдэ байн. Эхилжэ ном соносохо, холын замда ябаха, шэнэ дэгл үмдэхэ, шарил шатааха, хүн, малыс ханаха, төөнхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, бузар буртагыс зайсуулха, тээрмэ бодхо, шууяа гаргаха, суглаа зарлахада муу.

Хүнэй үһэ абаа наа, арсалдаа хэрүүл, тэмсэл болохо.

Гарагай 3-да сентябриин 7 (хуушанай 29).

Сагаан Бишэн, 5 шара мэнгын, галда хуудалтай үдэр. Бурханда зальбарха, дасан дуган хэрэгэхэ, арамнайла, лама болохо, шэнэ нөснинс тахиха, захиран тушааха ажалда үргэмжэтэй, худалдаа хэхэ, модо нуулгаха, сээрлиг байгуулха, бүжог наада тахиха, туг дарсаг хийдэхэ, бори буулгаха, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, буянай үйлэ бүтэхэ, ном номлохо до байн. Эм найруулха, замда гаргаха, шэнэ хубсаһа эсхэхэ, үмдэхэ, газар хахалха, хурим хэхэ, нохой абахада харша.

Хүнэй үһэ абабал, хүнэй хэйрэй зайлажа төөрхө.

Гарагай 4-дэ сентябриин 8 (хуушанай 30). Дүйсэн үдэр.

Сагаан Тахья, 4 ногоон мэнгын, шоройдо хуудалтай үдэр. Бурханда зальбарха, 8 лусууд тахиха, бшэг зурхай зураха, дасанай тахил захаха, тахилда үгэлгэ үгэхэ, эм найруулха, ханаха, ураг садан болохо, худалдаа хэхэ, оорын ажамиралда тухатай ажал хэхэ, үзэл үзэхэ, тангариг үгэхэ, наад толдор дарахада байн. Хатуу үйлэ ажал хэхэ, лама болохо, ном соносохо, газашань үгэхэ, хүрэнгэ эхэхэ, мал агталха, гэрэй хуури тахиха, угаал хэхэдэ сэртэй.

Хүнэй үһэ абаа наа, эрлэгтэй ушарха.

Гарагай 5-да намарай дунда хүхэгшэн Тахья харын сентябриин 9 (шэнын 1).

Хара Нохой, 3 хүхэ мэнгын, түмэртэ хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, лусууд тахиха, бшэг зурхай зураха, санаар олгохо, дасан шүтэн бодхо, «Чавдор», «Уһан балин», «Лудор», «Лусын балин» үргэхэ, эрдэмдэ хураха, ном соносохо, номлохо, хэблэхэ, замда ябаха, номын хурал байгуулха, эм найруулха, залаха, модо тариха, хүрэнгэ эхэхэ, бори буулгаха, түрэхэ, буянай үйлэ бүтэхэ, хэлсэнэй ажалшанине абаха, урлаха үйлдэхэ хуралсаха, ном заалгаха, худаг малтаха, замда гаргаха, тангариг үгэхэдэ байн. Нүүдэл хэхэ, ном соносохо, хүүгдыс хүндэ оруулха, хүүгдыс газашань ябуулха, сэргэ хүдэлгэхэ, газар хондэхэ, харюулга хэхэ, модо олохо, хубаг татаха үйлэнүүдыс хориглоно.

Хүнэй үһэ абабал, наһан хорохо.

Гарагай 6-да сентябриин 10 (шэнын 2).

Харагшан Гахай, 2 хара мэнгын, огторгойдо хуудалтай үдэр. Лама болохо, огторгойн үүдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, ном заалгаха, арамнай хэхэ, тушаалда дэбжэхэ, хуули сааза гаргаха, аргада оруулха, хүрэнгэ тахиха, эм найруулха, бори буулгаха, хурим хэхэ, эрдэмдэ хураха, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, гүлгэ тэжэхэ, сэхэ хүнтэй уулзаха, буянай үйлэ бүтэхэдэ байн. Нэхэхэ, нүүхэ, модо отолхо, худаг малтаха, замда гаргаха, үбшэн эмнэжэ эхилхэ, дасан дуганай хуури тахиха, гэр бүрихэ, худалдаа хэхэс тэбшэгты.

Хүнэй үһэ абаа наа, хараал шэрээл, арсалдаа хэрүүл, тэмсэл болохо.

Гарагай 7-до сентябриин 11 (шэнын 3).

Хүхэ Хулгана, 1 сагаан мэнгын, уһанда хуудалтай үдэр. Бурханда, лусуудта зальбарха, бурхан, лусууд тахиха, харюулга хэхэ, угаал үйлдэхэ, наһанай буян бүтэхэ, эд, мал абаха, модо нуулгаха, шэнэ барилга ашаглалгада оруулха, худалдаа хэхэ, замда гаргаха, түмэрээр урлахада байн. Бори буулгаха, хурьгэ оруулжа болохогүй, үзэл үзэхэ, мори урилдуулха, хүүгдыс үргэжэ абаха, нохой тэжэхэ, худаг малтаха, сэхэ гол гатаха, зааһа бариха, тангариг үгэхэ, хүүргэ барихада бүтэмжгүй.

Хүнэй үһэ абабал, эд зөөри арьбахаха, үхэр мал үдэхэ.

Гарагай 1-дэ сентябриин 12 (шэнын 4).

Хүхэгшэн Үхэр, 9 улаан мэнгын, уулада хуудалтай үдэр. Бурханаа тахиха, лама болохо, хэшгэ далага абаха, номын үүдэндэ орохо, Очиршүрэвийн харюулга хэхэ, мори, үхэр хургаха, гэрэй хуури тахиха, гэр бүрихэ, бори буулгаха, хурим хэхэ, эм найруулха, эрдэм номдо хургаха, буянай үйлэ бүтэхэдэ байн. Шэнэ гэр бариха, хүн, малыс ханаха, ханаха, төөнхэ, шэнэ дэгл эсхэхэ, урлан бүтэхэ, дархалха, эрдэм ухаанда хуралсаха, сэргэ хүдэлгэхэ, худалдаа наймаа хэхэ, сэхэ хэрэг үүдэхэдэ тохиромжогүй.

Хүнэй үһэ абаа наа, бэс махабад найжарха.

ГРИГОРИЙ ДОНДОКОВИЧ, АЮУША ХАДАГААР ЗОЛГОНОБДИ ШАМАЯА!

Ойн баяр

Манай үс, үүри Григорий Дондокович ЦЫДЫПОВ намжаа намарай эдэ үдэрнүүдтэ 70 наһагаа гүйсэжэ байна.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуусхэ дайнай урдах 1940 оной Луу жэлдэ, сентябриин 7-до Буряад-Монголой АССР-эй Яруунын аймагай Баруун-Үльдэргэ тосхондо түрэхэн юм. Балшар бага хаһаада Бишиидан багшын аша болгогдон Бишиидан Дондогойдо үргэгдөө хэн.

Дайнай хойто хохин хүшэр жэлнүүдтэ нотагайнгаа эхин хургуулиин шабинар-үсгэнөөрөө Кировэй нэрэмжэтэ колхозойнгоо хүдэлмэридэ «гарта һабартаараа» хамһалсаһаар, «ажалта үдэрэйнгөө» аарса, орооно ололсоһоор ажалша бүхэригөөр үдөө.

Эдир залууһаа нотагайнгаа хамтын ажал эмхидхэлсэжэ, зоной түлөө, золотой түлөө ухамай хүбэлгэн ябалалтай Дондог Базарович эсэгынгээ заабари заншал соо Гриша хубүүн гуримтай журамтай хүмүүжөөн байгаа.

Эхин хургуулиингаа удаа Зүүн-Үльдэргын долоон жэлэй, мүн тэрэл үсэр тэндэ нээгдэхэн дунда хургуулида зургаан жэлдэ ябажа гараад, хоёр жэлдэ колхоздоо хүдэлхэнэй хүүлээр Буряадай хүдөө ажахын институтай ветеринарна факультет магтаалтай дүүргэбэ.

Григорий Цыдыпов Нархатын совхоздо ветеринарна врачээр ажа-

лайнгаа намтар эхилэ хэн. Хүдөөгэй хүдэлмэрин эмхидхэл эдир залууһаа хараһан, ойлгоһон халда саашаада аймагай колхоз, совхозуудта ахамад ветеринараар, парткомой секретаряар, директорээр шударгы ажаллаба. Новосибирск хотын партийна дээдэ хургуулида эльгээгдэжэ хураад, Яруунынгаа хүдөө ажахын управлениин начальнигаар, КПСС-эй райкомой эмхидхэлэй партийна таһагыс даагшаар ажаллажа, зон нүхэдэйнгөө этгэмжэдэ нилээдшье хүртөө гээшэ хэн.

Григорий Дондокович Цыдыпов хадаа хүн талаараа хүбэлгэн, урид ханаатай, сэхэ сагаан сэдхэлтэй хэн

тула ажал хэрэгэй арсалдаа, тоосолдоос элишэлжэ, «луу шэнгээр лужаганажа, барас шэнгээр бажаганажа», райкомой бюро, суглаанууд дээрэ «багтаамжаал баглажа, далаяа хабшаад» дуугайхан үнгэрдэг нүхэдэй урда ноуса ноосгүй шанга сэхэ үгэтэй байгаа. Энэ ушарта тэрэ сагай аймаг зургаанай хүтэлбэрийн зарим ноёдой жэхылдэхэнь, шэлээрхэхэнь үснүүд олон байгаа гэхэ. Тиигэбэ яабыше гүрэн түрын захиргаанай «зогсолтоого үлдэ» нотаг оронойнгоо хүгжэлтэ дэбжэлтын түлөө «улаагаараа ородо» Григорий Дондоковичой хүсэл оролдолог зүбөөр залагдажа дэмжэгдэлгүй, сэхэ хубилалтын багана «дохсо» байгаа гээшэ!

Хүндэтэ манай Григорий Дондокович, 70 наһанайшни дабаан дээрэ шамаяа золгохоодо, амарг нүхэртэшин, бүлэ хотондошин амгалан һайнинс хүсөөд: Аманайнгаа баян хэшэгхээ Ашатынгаа буян элдэжэ, Амидаралай ута дабаанда Амгалан ябахашни болтогой! Нарата дэлхэйн хэшэгхээ Наһанайнгаа тэжээл нэмээжэ, Сагаан сэдхэлээ сэлхинэй! Сарюун ябахашни болтогой! - гэжэ Аюуша хадагаар золгонобди шамаяа.

Үс, үүри нүхэдэйшни үмэнлөө моторлогшо Булат ЖАНЧИПОВ. Улаан-Үдэ. Туламжа хуури.

БЭЭЛНЭН ХҮСЭЛ, БАТАЖАНАН СЭДЬХЭЛ

Миний ажаглахада, хүн гэшэ үхибүүн наһанһаа эхилжэ, сэрээдэй ажабайдалайнгаа зам харгыс готорхойлжо захалдаг заншалтай юм байна. Шэтын областин Алхана нотагта түрээж үндһын Цыбен Дашицыренович ГОНЧИКОВОЙ хургуулиин наһанай ябахадань, айл хүршэнэрэйн үндэр наһатай түгэс эсгэнэрэнь энэ үхибүүнэй түбһэн юумэндэ онсо шуналтай, һонюушархуу байхадань, үлүү сэхэр гайхадатгүйшье наа, «Энэхэн хубүүн наһаа хүсэхэдөө, орон дэлхэйгээ өсөрһоонь шэнжэлхэ, уудалха эрдэмтэй болохо ха. Хүсэл, эрмэлзэһын тиймэрхүү байна», - гэжэ хэлсэдэг гэлсэгшэ.

Энэ хубүүмнай нотагайнгаа хургуули түгэхөөд, дээдэ хургуулида хурахаар хуралсаһаа үргэлжэлүүлээ юм ааб даа. Цыбен Дашицыренович Гончиков энэ жэлдэ эрдэмтэй педагогическа ажал ябуулгынгаа 40 жэлэй ойс тэмдэглээ. Эрдэмтэн, профессор Цыбен Дашицыренович 1970 онһоо ажалаа эхилһэн. Юрэнхы дээрэ ажалайнгаа гол шэглэлыс гүн удхыснь сүм шудалжа ойлгоһон хадаа хурдан, хурса ухаатай эрдэмтэй хүтэлбэри дор эрдэмдэсэс улам дэшлүүлхээр улагша шармайжа оролдоо гээшэ. Энэ үсдэ Ш.И.Ленинэй нэрэмжэтэ Москвай гүрэнэй багшын дээдэ хургуулида профессор Покшишевскийн хүтэлбэри дор аспирантурада бэлдхэл гаража, 1974 ондо кандидатска диссертаци хамгаалаа юм. Мүнөө юрэнхылхэдэ эрдэмтэй 100 гаран статья толилууланхай. Географин 3

атлас, 7 монографи бэшэнхэй. 1970-1988 онуудта Шэтын багшанарай институтта 10 гаран жэлдэ кафедра даажа ажаллаа. Удаань 1988 ондо Улаан-Үдэдэ Банзаровой нэрэмжэтэ багшанарай дээдэ хургуулида ажаллахаар уригдажа, биолого-химическо факультетдэ географическа таһаг, географин кафедра эмхидхэжэ нээгээ юм. Тиигэжэ тэрэ намартаа географин гһэн шэнэ мэргэжэлдэ студентүүдыс хургажа захалаа хэн. Богонихон болзор соо шэнэ кафедра, таһагай үндһэ хуури мундэлжэ, метеорологическа станци эмхидхээ.

Энэ эрдэмтэнэй шэнжэлхы, эмхидхэхы хүдэлмэрийн гол шэглэл улад зоной үндһэтэн олошорхо, хуудал байдалда, мүн экологийн болон газар уһанайнь, үйлдбэрийн хүгжэлтэдэ зориулагдаа юм. Энэ үс соо тэрэнэй хүтэлбэри дор кандидаттай хоёр диссертаци бэлдэгдэжэ хамгаалагдаа.

Үшөө нэмэжэ хэлбэл, мэргэжэлтэдыс, багшанарыс хургажа бэлдэхэ хэдэн проект зөхөөгдөжэ нэбтэрүүлгдэнхэй. Пүүлэй жэлнүүдтэ хоёр кафедрань аспирантура нээгдэнхэй: 1998 оной хабарһаа кандидаттай диссертаци хамгаалха, 2005 оной февральһаа докторой диссертаци хамгаалха диссертациин совет үлдэжэ байдаг. Энэ совдэй ашаар географин-биологийн факультет түгэхэһэн 38 хүн кандидаттай диссертаци хамгаалаа. Эндэ хураад, Новосибирск, Эрхүү хотонуудта эрдэмтэй кандидат болон докторой нэрэ эргэ хамгаалагшад жэл бүри олошорно.

Иигээд эрэхэдэ, профессор Ц.Д. Гончиков Буряад Республикада географическа шэглэлтэй эрдэм

хуралсал эхилэн эмхидхэгшэдэй нэгэн болоно. Россиин Федерациин эрдэм хуралсаллай отличник байханаа гадна, Буряад Республикын хуралсаллай табьяата хүдэлмэрилэгшэ гһэн хүндэтэ нэрэ эргэтэй. Цыбен Гончиков хоёр сабагатай, аша, зэвээрнь олошоржо, булта өөрын гэр бүлнүүдтэй ан-бун ажабууна. Наһанайн нүхэр баһал багшын ажал шэлэнхэй юм байна. Иймэл даа, Агын уужам талада түрээжэ, хүлөө шоройдоһон юрын буряад хубүүдэй нэгэн Цыбен Дашицыренович Гончиковой бэсһэн хүсэл, батажаһан сэдхэһын.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ц.Д.Гончиков. В. ЖИГЖИТОВ.

Захаминай аймагай Сахирай дунда хургуулиин шабин, мэдээжэ хүнүүдэй нэгэн, түрэл хадата Захаминада нягта холбоотой, түрэл хургуулидаа, шабинартаа, түрэлхидтэнь, зааһан багшанартаа анхаралаа табигша, үнэн сэдхэлээрээ хандагша хайрата шабина, нотагайнгаа эрхим хубүүдэй нэгэн

БАБУЕВ
Сергей Дамдиновичай
сагһаа урид нүгшөөн ушараар хургуулиин багшын ветеранууд: Батусва О.А., Гармасва Н.Б., Цыбикова З.Д. гэр бүлэдэнь, хүүгэдтэнь, зээнэртэнь, эгшэнэртэнь, дүү хубүүндэнь гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэбди.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

<p>Генеральная директорэй - ахамад редакторай түлөө Т.В.САМБЯЛОВА Редакторай түлөө Д.Б.ГУРОДАРМАЕВА.</p> <p>РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: И.М.ЕГОРОВ, Б.Г.БАЛЬЖИРОВ, П.Л.НОСКОВ, М.В.КАЛАШНИКОВ, И.В.СМОЛЯК (Буряад Республикын Правительство), А.С.КОРЕНЕВ, Ц.Б.БАТУЕВ, В.Р.БУЛДАЕВ, Ц.Э.ДОРЖИЕВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), А.Л.АНГАРХАЕВ (генеральная директор - ахамад редактор), Г.Х.ДАШЕВА (редактор), С.Б.БАЙМИНОВА (харюусалгата секретарь), В.Г.ГОМБОЕВА, Н.Д.БАДМАРИНЧИНОВ, Л.В.ОЧИРОВА, Б.В.БАЛДАНОВ, А.А.ФАДВЕВА, В.Д.ДАМДИНОВА.</p>	<p>Манай адрес: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каланцарнишвилиин үйлсэ, 23, Хэблэлэй байшан "Буряад үнэн". E-mail: unen@mail.ru</p>	<p>Газетэ хэблэлэй 4 хууданан хэмжээтэй. Индекс 73877. Газетын хэбэг - 4500. Хамтын хэбэг - 18000. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг - 17.00.</p>	<p>"Республиканская типография" гһэн ОАО-до бэлгэ дианоэтивүүдһөө газетэ хэблэгдэ. 670000, Улаан-Үдэ, Борсовой үйлсэ, 13 Директорайнь телефон: 21-40-45. Сүлөө ст. Б-0079-дхи номертойгоор «Региональное управление регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации» гһэн эмхидэ бүридхэлдэ абтанхай.</p>
--	--	--	---

Хэблэлэй байшанай телефонууд: генеральная директорэй-ахамад редакторай - 21-50-96, приёмын - 21-54-54 (факс), ген. директорэй 1-дхи орлогшын - 21-68-08, «Буряад үнэн-Дүхэригэй» редакторай - 21-64-36, «Бурятия» сониний редакторай - 21-33-61, секретариатай - 21-60-21; таһагууд: экономикын болон политикын - 21-63-86; соёлой болон түүхын - 21-54-93; «Морин хуур», «Вершины» журналуудай редакци - 21-55-97; залуушуулай, оюутайдай ажабайдалай - 21-54-96, «Одон» журналай редакци - 21-68-08; мэдээсэлэй - 21-67-81, спортын - 21-54-93, рекламнын - 21-62-62, коммерческо ажалай - 21-55-97, компьютерна түбэй - 21-66-76, бухгалтерин - 21-23-67.

Редакцияда ороһон материалууд шүүмжэлэгдэдэггүй, мүн авторнуудтань бусаагдадаггүй.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нотагай нэрнүүдэй бэшлэгс хазагайрууһан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин һанамжа авторайхитай адли бэшэ байжа магад.

БАЯН БУРЯАД ОРОМНАЙ...

Буряад Республика уужам үргэн талмайнуудтай, ой модоороо, ашагта малтамалнуудаараа баян, сэдэр сэхэ сэдхэлтэй зоноороо олон. Нютаг бүхэнэй байгаали гоё найхан даа. Кабанскын трактар морилжо ябахата, Байгал далай найхан. Түнхэнэй харгыгаар дамжан гарахата, Түнхэнэй хаданууд, голнууд найшаагдаха. Холын газарнаа ерэнэн аяншалагшад Буряад Республикаар аяншалбал, ехэтэ гайхаха, сошожо баярлаха байхал.

Иймэл даа, манай Буряад орон. Буряадай байгаалин баялиг урданай сагнаа эхилээд зоной анхарал татана гээ.

Ахыншые аймаг шэнжэлэгшэдэй анхаралда абтагдаа нэн.

Зүүн Саяан үни урданай сагнаа эхилээд, шэнжэлэгшэдэй анхарал татадаг байгаа. Энэ гайхамшагта найхан орёл үндэр хадануудтай газарай байгаали XIX зуун жэлэй эхиндэ мэдэгдээ.

Эгээл түрүүшын шэнжэлэлгын хаһань 1824-1940 онуудта тудалдана. Энэ сагта хада шэнжэлэлгэ улам хүгжэжэ эхилэнхэй байгаа. Элдэб ашагта малтамалнуудай найн шанартай талмай газарнууд олдогдоо. Эгээл түрүүшын шэнжэлэгшэдэй ажал хүдэлмэринүүд геологийн байгуулгада, вулкан шэнжэлэлгэдэ зорюулагдан байна.

Аха нютагые ашагта малтамалнуудаар баян байһыень нэн түрүүн 1824 оной документүүд соо бэшээтэй. Үшөө тэрэнэй удаа, 1830 ондо Н.С.Турчанинов гэжэ шэнжэлэгшэ, Эрхүү голһоо Нүхэн-Дабан гэжэ газараар зүгшөөд, Аха голдой эрьеэр Монголзон гэжэ газарта буугаа. Урдандаа нэгэ үеэр эндэ Ахын караул байдаг нэн. Харанан, мэдэнэнэ Н.С.Турчанинов "Байгалай-Дауриин флора" гэжэ ном соогоо бэшээ юм.

1859 ондо Мүнхэ-Нарьдаг ба Ботогол гэжэ хадануудта ургамалнуудые натуралист Г.Радде суглуулһан байна. Тэрэнэй удаа 1861 ондо тэрэ Эрхүү ба Аха голнуудай бассейнууд тухай олон географическа мэдэээлнүүдые суглуулаа.

Иүүлээрнэ эдэ голнуудай эрье тухай ондоо мэдээжэ шэнжэлэгшэ П.А.Кропоткин бэшэн байна. Энэ шэнжэлэгшэ анханай мүлһэрэлгэ ба вулканууд тухай теори хэһэн хүн.

Аха дээрэ алта 1836 онһоо эхилээд бэдрэжэ эхилээ. Энэ үедэ Стрельман ба Ковригин гэжэ хубини олзо эрхилэгшэдээр геологийн шэнжэлэгшүүд хэгдэнэн байна. 1856 ондо Горман гэжэ хүн Зүүн Саяание алтаар баян тухайн мэдүүлгэ хэһэн.

АГААРТА НАМАЙЕ ДЭГДҮҮЛНЭШ, ХАДАТА АХА...

Түнхэнэй харгыһаа Аха руу дамжан гарахата, зоной һонорто үзэсхэлэнтэ найхан байгаали үзэгдэнэ. Үндэр орёл хаданууд, ариг сэдэр уһатай гол горхонууд, хүүюрнүүд, нуурнууд, үндэр зөөлэн ногоон.

Үзэсхэлэнтэ найхан үльгэр домогуудай газарта ерээд ябахата, агаар арюун тунгалаг, сэдхэл соошни номгон тэнюун. Үндэр орёл хадануудай элшэ хүсөөр эльбүүлэн, хүнэй бэе хүнгэн боложо, агаарта дэгдэнэн шубуун мэтээр ниидэжэл, ниидэжэл байхаяа ханагдана... Үнэхөөрөө, агаарта намайе дэгдүүлнэш, алтан Аха.

XIX зуун жэлһээ эхилээд, олон Эрхүүгэй хубини хэрэг эрхилэгшэд-горнопромышленнигуудай - А.Агаповай, А.Н.Кузнецовой, М.Н.Казариновой, В.Н.Фомингай ажайбуулга эхилнэ.

Дээдэ-Амурай алтанай промышленна компани 1908-1914 онуудта Ахада ажалаа ябуулаа бэлэй.

1918 ондо Зүүн Саяан дээрэ В.И.Лодочников Ильчиртэ асбест олоо.

Геологическа сьемко Зүүн Саяан дээрэ мэдээжэ шэнжэлэгшэ С.В.Обручев бүтээгээ. Хэһэн ажалын Агууехэ эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай удаа үргэлжлүүлэгдээ юм.

1902 ондо В.Л.Комаров гэжэ хүн оюутадаараа Зүүн Саяан ба Монгол орон руу аяншалан ябажа, ургамалнуудай баян коллекци суглуулаа. Энэ хадаа тэрэ Түнхэнэй Альпы, Хүбсгүүл нуур, Мүнхэ-Нарьдагай үндэрье, Гааргын дабаан, Ботогол, Аха ба Эрхүүгэй эрьенүүдые хүрөөд гараа.

1950-1980 онуудта Буряадай геологуправлениин ба ВОСТСибНИИГимсын геологууд энэ газарта шэнжэлэгшүүдэ

эхилһэн гэхэ. Тэрэ үедэ геологийн, тектоникын, геоморфологиин шэнжэлэгшүүдые Москвагай, Ленинградтай, Эрхүүгэй, Новосибирскын эрдэмтэд (Н.А.Флоренсов, В.П.Солопенко, И.М.Забелин, Г.М.Томилов, С.П.Плешанов, В.А.Глоба, М.Г.Гросвальд, М.Л.Лурье, А.Ф.Адамович, Л.П.Заненштайн, В.Н.Олюнин, М.Е.Медведев, С.В.Рассказов, В.Г.Беличенко) хэһэн байна.

XX зуун жэлэй 90-ээд онуудта - XXI зуун жэлэй эхиндэ хадата Ахын байгаали комплексно шэнжэлэгдэ ороһон байна.

Зүүн Саяан ашагта малтамалнуудаараа баян. Иүүлшын 20-ёод жэлнүүдтэ руда соо алтан олдогдожо эхилээ нэн. Энээгүүр алюминитай газар бии юм. Алюминий XX зуун жэлэй металл. Алюминий промышленностиин элдэб халбаринуудта хэрэглэгдэнэ.

Графит гэжэ шулуун үни урданай сагнаа мэдээжэ. Энэ шулуугаар карандаш хэхэдэ ехэ зохид. Графит Ботогодо, Сорогой хойто талада бии гээд хэлсээтэй. Ерээдүйдэ, 2013 он хүрэтэр Залуушуулай ба Ильчирэй гэжэ газарнуудта хризолит-асбест бэдэрхэ ехэ хүсэл байна. Фосфориуд соо фосфадууд бии. Энэ шулуун хүндэ ба үнгэтэ металлургид хэрэглэгдэнэ.

Буряадта алтан 150 жэлэй болзор соо олзоборилдоно. Мүнөө дээрэ 216 алтатый газарнууд тоологдоно. Эдэ газарнуудай дунда: Зүүн-Холбын, Баруун-Холбын, Зүүн Самартын алтан рудатай талмайнуудые нэрлээ.

Буряадта Россин нефридэй 90 процент онһон (запас) хадагалаатай. Нефрит Муйска, Закаменска, Ахын аймагуудта олдогдонхой.

Иүүлшын жэлнүүдтэ Ахын аймаг Буряад Республикын эгээл хүгжэнги аймагуудай дунда оронхой. Аймагай экономикын халбари горнорудна үйлдбэри, хүдөө ажыхы, агнуури, ойн ажыхы болонод.

Мүнөө дээрэ Зүүн-Холбын газарта рудатай алтан олзоборилдоно. 1991 онһоо

эхилээд, алта бэдэрэлгэ (ГПЗ) "Бурятзолото" гэжэ предприятида үгтөө.

Иүүлшын зургаан жэлнүүдтэ (2002-2007) 13 тонно алтан гаргагдаа. "Бурятзолото" гэжэ компаниин хажуугаар алта олзоборилгын ажалуудые ООО "Альянс", "Архей", "ВВС", "Рифей", "Ока-К", ГП "Сибирьгеология", "Китой" гэжэ старательнуудай артель, "Хужир Энтерпрайз", ЗАО "Зун-Хада", "Зүүн альянс", "Топхор" гэгшэд ябуулһан байнад.

Ахын аймагта зонинь тон бага. Аймаг доторто 5295 зон ажаһуунад, тэдэнэрэй 2323-ниинь сойодууд.

ХҮДӨӨ АЖАХЫ

Үглөөгүүр эртэ Сорог гэжэ сойодуудай хүдөө нютагта бодоод харахата, харлагууд бэлшээрндэе гаранад. Ахын аймагта үхэрыншые, харлагыншые хада дайдаар бэлшэдэг юм. Хадата нютагта зон харлагуудые, хайнагуудые олоор баринад.

80-яад онуудта нютагай зон буга үсхэбэрлэдэг заншалтай нэн. Тиин мүнөө тэдэнэр буга барихаяа болёо. 1992 ондо Ахын аймагай захиргаан дахинаа энэ мал Тыва Республикаһаа худалдажа абаа. Мүнөөдэр гэр бүлэнүүдэй хамтарһан фермерскэ ажыхынууд, артельнүүд, кооперативууд, багахан колхозууд хүгжэжэ эхилэнхэй.

Анхан сагнаа эхилээд, бүһэтэйшүүл агнуурида ябадаг нэн. 1993 ондо агнуури дахинаа хэргэгдэжэ эхилээ. Тиймэһээ "Эрбыт" гэжэ агнууриин ажыхы нээгдэнэн байна.

АХЫН ФРАНЦУЗ АЛИБЕР

Урдандаа Аха нютагай ашагта малтамалнууд дээрэ харини зон баяжанаһые байха. Жэшээлбэл, француз Алибер

нютагай графит олзоборилдог байгаа. Тийхэ сагта Англиин Борроудельскийн газар графидаар үсөөржэ эхилһэн байна. Алибер Ботоголоор ехэ һонирхоод байгаа. Тийгэжэ тийхэ сагай Түнхэнэй пристав С.И.Черепановһаа гурбан зуун түхэригөөр энэ газарые худалдажа абанан гэхэ. 1847 ондо тэрэ ажалнуудаа эхилээд, Маринска прииск гээд энэ газараа нэрлээ. Француз Алибер Аха нютагта дээдэ шанар шэнжэтэй графит олоһон байна.

Тиин француз хубини хэрэг эрхилэгшэ гансал графит олзоборилдог байгаа бэшэ, тэрэниһээ гадна нефрит, алта суглуулдаг нэн. Нефридэй коллекци Баруун Европууу абаашанан гэхэ. Энэ ашагта малтамал мүнөөдэр Европын музейнүүд соо олоной найшаалда табигданхай. Алибер 1859 ондо Ботогол нютагһаа ябаха болоо. Ушар шалтагаанин гэхэдэ, тийхэ үе сагаар карандашна үйлдбэрлгэ ондоохоноор ябуулагдажа эхилээ. Иайн шанар шэнжэтэй графит промышленнигууд хэрэглэхэе болёо бэлэй. Тийгэжэ Алибер Аха нютагһаа ябанан гэхэ. 1865 ондо мэдээжэ ород шэнжэлэгшэ граф П.А.Кропоткин Ботоголой рудник олоһон гэхэ. Иүүлээрнэ 1874 он хүрэтэр Алиберэй резиденци ба рудник хэншые хандаргаагүй байгаа. Тэрэл жэлдээ рудник шэнэ эзэндэ дамжуулагдажа, эд бараанин иишээ тийшээ тараагдаа бэлэй.

Аха нютагые Гэсэрэй газар гээд зон соо хэлсэдэг. Ушарын гэхэдэ, энэ нютагта Абай Гэсэр гэжэ Буряадай үльгэр домогуудай геройдо хабаатай олон газарнууд бии. Жомболог гэжэ голой хайлмагтай газарнууд. Эдэ хайлмагууд 5 мянган жэлтэй гээд хэлэе. Домогой ёһоор, Жомбологой хайлмаг (лава) - Гал-Нурман хаанай ордоной үлэгдэл болоно шуу.

Буряадууд энэ газарта XVII зуун жэлдэ бии болоһон гэхэ. Анхан энэ нютагта урианхайнууд, сойодууд ажаһуугаа.

Хүүюрэй уһанай урдажа буухыень хаража үзөө һэн гүт? Гоё гэшэнь! Иүүлшын жэлнүүдтэ Зүүн Саяан дээрэ шэнжэлэгшэдээр 22 бага ба томо хүүюрнүүд олдогдоо. Эгээл томонь - Дабатайн хүүюр. 100 метр үндэрһөө тэрэ уһаяа хаяна.

Хүхэ байса гэжэ газарта (Жомболог гол дээрэ) 7 гоё найхан хүүюрнүүд бии. Эгээл үндэрынш - 80 метрэй.

Эрхүү голой бассейндэ 20 хүүюрнүүд бии. Тэдэнэр 8-12 метрэй. Зохидохоор уһаяа шааюулһан хүүюрнүүд Китой, Аха, Сенца, Томо Зангисан, Эхэ-Ухгунь гэжэ нэрэтэйнүүд.

Аха нютагай байгаали үзэсхэлэнтэ, гоё найхан даа. Тэрэнтэй танилсаха гээ наа, заал наа энэ газар руу морилхо хэрэгтэй. Теэд аяншалагша иишээ ерээд, хаана хонохоб гэхэдэ, энээн тушаа Ахын аймагай захиргаанай Экономическа хүгжэлтын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Мүнхэ-Жаргал Ошоров нигэжэ хөөрэнэ:

Мүнөөдэр зохид буудалнуудые эмхидхэхэ, нээхэ гэхэн зорилготойгоор муниципальна программаар конкурс ябуулагдана. Нютагай зон шадал сооһоо аяншалгын зохид буудалтай түлэб дурадхаха ёһотой. Энэ конкурсын ябуулгада 120 мянган түхэриг һомологдонхой.

Харин нютагай зон абаа шэмээгүи, гэнтэ аймаг дотороор зохид буудалнууд баригдашанин үшөө үдхэн ааб даа. Мүнөөдэр Орлик тосхондо хоёр зохид буудалууд бии.

Аймагай нийтын-экономическа хүгжэлтын программа гурбан халбаритай гээд хэлэе. Аяншалга промышленностиин, хүдөө ажыхын хажуугаар хүгжөөгдэхэ ёһотой. Харин ерээдүйдэ Аха нютаг руу аяншалга хүгжөөгдөө һаань, үзэсхэлэнтэ байгаалин ариг сэдэр шанар шэнжээ гээхэ гээшэ гү?

Янжама ЖАПОВА.
Авторай фото-зурагууд.

Улаан-Үдэ-Ахын аймаг.

